

10 GADI
JURIDISKAJAI
FAKULTĀTEI
RSU

SOCRATES

2019, NR. 2 (14)

Rīgas Stradiņa universitātes
Juridiskās fakultātes
elektroniskais juridisko
zinātnisko rakstu žurnāls

Rīga Stradiņš University
Faculty of Law
Electronic Scientific
Journal of Law

Socrates: Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls = Rīga Stradiņš University Faculty of Law Electronic Scientific Journal of Law. Rīga: RSU, 2019, Nr. 2 (14). 111 lpp.

Redkolēģija / Editorial Board

Jānis Gardovskis (vadītājs) – *Dr. habil. med.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Iveta Ozolanta – *Dr. habil. med.*, profesore, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Andrejs Vilks (atb. zin. redaktors) – *Dr. iur.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Vladimirs Eminovs – *Dr. habil. iur.*, profesors, Maskavas Valsts juridiskā universitāte, Krievija
Osvalds Joksts – *Dr. habil. iur.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Viktors Justickis – *Dr. habil. iur.*, profesors, Viļņas Mikola Romera universitāte, Lietuva
Sandra Kaija – *Dr. iur.*, profesore, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Valters Kego (*Walter Kego*) – Zviedrijas Drošības un politikas attīstības institūts, Zviedrija
Ando Leps – *Dr. habil. iur.*, profesors, *EuroAcademy*, Igaunija
Jaceks Zeļinskis (*Jacek Zielinski*) – *Dr. habil. sc. pol.*, profesors, Siedlces Dabas un humanitāro zinātņu universitāte, Polija
Alvīds Šakočs (*Alvydas Šakočius*) – *Dr. iur.*, profesors, Lietuvas Militārā akadēmija, Lietuva
Vitolds Zahars – *Dr. iur.*, profesors, Daugavpils Universitāte, Latvija
Natālija Gutorova (*Nataliya O. Gutorova*) – *Dr. iur.*, profesore, Poltavas Tiesību institūts, Jaroslava Gudrā Nacionālā juridiskā universitāte, Ukraina
Vitālijs Paškovs (*Vitaliy M. Paschkov*) – *Dr. iur.*, profesors, Poltavas Tiesību institūts, Jaroslava Gudrā Nacionālā juridiskā universitāte, Ukraina

Redakcijas padome / Editorial Council (Rīgas Stradiņa universitāte)

Jānis Baumanis – *Dr. iur.*, vadošais pētnieks
Jānis Grasis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Osvalds Joksts – *Dr. habil. iur.*, profesors
Aldis Lieljuksis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Sandra Kaija – *Dr. iur.*, profesore
Uldis Ķinis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Andrejs Vilks – *Dr. iur.*, profesors
Tenis Nigulis – Izdevniecības un poligrāfijas nodaļas vadītājs

Visi žurnālā ievietotie raksti ir recenzēti. / All journal articles are reviewed.

Citējot atsauce uz izdevumu ir obligāta. / Upon citing the journal article, reference to the journal is mandatory.

Autoru viedoklis var nesaskanēt ar redakcijas viedokli. / Opinion of authors may not coincide with the editorial views.

Par faktu pareizību atbild autori. / The authors are held responsible for the truthfulness of the facts.

Redaktori / Editors: Ināra Mīkažāne (latviešu val.), Jānis Zeimanis (angļu val.)

Korektore / Corrector: Inga Lievīte (latviešu val.)

Maketētāja / Layout: Ilze Stikāne

RSU IPD-84/211

© Rīgas Stradiņa universitāte, 2019
Dzirčiema iela 16, Rīga, LV-1007

ISSN 2256-0548

Saturs / Contents

Priekšvārds	5
Foreword	7
<i>Tatjana Jukna</i> . Ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendences: normatīvo aktu grozījumi 2017. un 2018. gadā	9
Development of Investor Protection Mechanism: Amendments to the Law in 2017–2018	20
<i>Irīna Poļevaja</i> . Tactics and Methods Used by Defence Attorneys to Prevent Judicial Mistakes in the First Instance Court	23
Aizstāvju izmantotā taktika un metodes tiesas kļūdu novēršanai pirmās instances tiesā	33
<i>Kitija Bite</i> . Konstitucionālās tiesības uz streiku: ģimenes ārstu streika gadījums	35
Constitutional Rights on Strike – General Practitioner`s Strike Case	44
<i>Karina Palkova</i> . Robottehnoloģiju ietekme uz veselības aprūpes sistēmu	47
Impact of the Robotics Era on Healthcare System	51
<i>Andrejs Vilks</i> . Juridiskās izglītības jaunie izaicinājumi	53
New Challenges for Legal Education	62
<i>Anatolijs Kriviņš</i> . Materiālā sastāva problemātika administratīvo sodu kontekstā	64
Problem of Materially Defined Violation in Context of Administrative Sanctions	70
<i>Ando Leps</i> . Criminal Activity as Preoccupation Challenging the State of Estonia, now 100	73
Noziedzība Igaunijā valsts rūpju lokā tās simtgadē	79

<i>Inga Kudeikina, Sanita Vanaga. Bērna pārstāvības nodrošināšana Latvijas Republikā un izceļojot: problēmjasautājumi</i>	81
<i>Problems of Ensuring a Child`s Representation: when a Child is in Latvia and Travelling outside the Country</i>	92
Autoru alfabētiskais rādītājs / Alphabetic List of Authors	94
<i>Pielikums. RSU Juridiskajā fakultātē aizstāvētie promocijas darbi (2012–2019)</i>	95

Priekšvārds

Pie elektroniskā juridiskā žurnāla “Socrates” lasītājiem nonāk Juridiskās fakultātes desmitās jubilejas gada otrais izdevums. “Socrates” žurnālam tas ir jau 14. izdevums, un tajā tiek pārstāvēts plašs tiesību zinātnes apakšnozaru spektrs, kas ļaus lasītājiem izvēlēties un iepazīties ar viņus saistošām problēmām un to piedāvātajiem risinājumiem.

T. Jukna savā rakstā ir akcentējis uzmanību uz aktuālu un nozīmīgu problēmu – ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības un tiesiskās regulācijas pilnveides tendences. Autore atzīst, ka ieguldītāju aizsardzības problemātikas aktualizāciju ir veicinājuši gan globalizācijas, gan tehnoloģiskās attīstības procesi, kā arī jaunu finanšu instrumentu veidu rašanās procesi.

Tiesiskajā sistēmā, nodrošinot lietu taisnīgu noregulējumu, būtiska nozīme ir aizstāvības institūtam. Advokātu taktikai un profesionālās darbības metodēm rakstu ir veltījusi **I. Poļevaja**. Pilnīgi pamatots ir autore secinājums, ka aizstāvim būtu aktīvi jāpauž sava procesuālā pozīcija, tai skaitā pirmās instances tiesā.

Pēdējā laika izteikti aktuālai tēmai savu rakstu ir veltījusi **Dr. iur. K. Bite**. Viņa apskata ģimenes ārstu tiesības uz streiku no konstitucionālo tiesību aspekta. Rakstā autore, analizējot minēto problēmu, pilnīgi pamatoti atzīst, ka Latvija tikai daļēji ievēro starptautiskās normas, kas paredz tiesības streikot, bet tās tiek piemērotas tikai tām personām, kuras nodarbinātas uz darba līguma pamata un tikai koplīguma domstarpību gadījumos.

Pilnīgi inovatīvs un ir jaunās tiesību zinātnieces **K. Palkovas** raksts, kas veltīts robottehnoloģiju iespējamai attīstībai un to perspektīvajai ietekmei uz veselības aprūpes sistēmu no tiesisko problēmu konteksta. Neapstrīdami, ka jaunās tehnoloģijas veselības aprūpē ir saistītas ne tikai ar veselības aprūpes procesa evolūciju kopumā, bet tās arī prasa attiecīgā regulējuma tiesiskā regulējuma pilnveidi.

Dr. habil. iur. A. Leps, Tallinas Universitātes profesors, savā rakstā sniedz nelielu ieskatu par atsevišķiem Igaunijas tiesiskās sistēmas pilnveides elementiem dažādos valsts attīstības posmos. Rakstā ir atspoguļota tikai neliela daļa no profesora plašajiem un ilggadējiem pētījumiem.

Dr. iur. A. Kriviņa raksts ir veltīts pašreizējā laikā īpaši aktuālai tēmai – administratīvās atbildības likumam. Publikācijā autors analizē materiālā sastāva jautājumus Latvijas Republikas administratīvo sodu reformas kontekstā. Tiek pausts viedoklis, ka

mūsdienu administratīvajai justīcijai vajadzētu atteikties no ārkārtīgi detalizēta regulējuma, pārmērīgas kontroles un represīvās sodīšanas. Administratīvās atbildības pamatmērķis būtu adekvātu rezultātu sasniegšana vispārējā un individuālajā preventijā.

Dr. iur. Inga Kudeikina un *Mg. iur., Mg. paed. S. Vanaga* ir pievērsušās problēmjautājumu identificēšanai un priekšlikumu izstrādei tiesiskā regulējuma pilnveidošanai bērna pārstāvības jautājumos, lai novērstu prettiesisku bērna izvešanu no valsts. Autore pēta bērna pārstāvības teorētiskos aspektus, kā arī analizē bērna prettiesiskas izvešanas problemātiku bērna pārstāvības nepienācīgas nodrošināšanas gadījumos.

Sakarā ar to, ka attīstās jaunās tehnoloģijas veselības aprūpes jomā, arī tiesiskajā sistēmā tiek izmantotas robottehnoloģijas un mākslīgais intelekts, veidojas jauni nosacījumi un izaicinājumi tiesību speciālistu sagatavošanā un juridiskās izglītības sistēmas pilnveidē. Nelielu ieskatu minēto jautājumu lokā sniedz *Dr. iur. A. Vilks*.

Juridiskās izglītības sfēru gaida lielas pārmaiņas un izaicinājumi, kas būs aktuāli, arī izstrādājot jaunu jurista profesijas standartu. Mācību iestādēm, akadēmiskajam personālam, tiesību jomas pētniekiem, jaunajiem tiesību speciālistiem, kā arī praktizējošiem juristiem jāapzinās, ka jurisprudences ir pastāvīgā attīstības procesā.

"Pastāvēs, kas pārvērtīsies!" (J. Rainis) – attīstīsies, kas mainīsies.

RSU Juridiskās fakultātes profesors
ANDREJS VILKS

Foreword

The second edition of the 10th anniversary year of the RSU electronic legal magazine “Socrates” has reached its readers. The magazine, however, is celebrating its 14th edition, which has included a diverse spectrum of articles representing legal sciences; thus, allowing the readers to choose the most binding problems and learning about their solutions as proposed by the authors.

T. Jukna in her article accentuates a very topical and significant problem – trends of investor protection mechanism development and improvement of legal regulation. The author admits that actualisation of investor protection has been promoted due to globalisation and processes of technological development, as well as emergence of new types of financial instruments.

To ensure fair settlement of cases, a significant role in legal system is played by a defence institute. Assessment of lawyers’ tactics and professional practices has been performed in **I. Poļevaja’s** article. The author’s conclusions are grounded on the point that the defence counsel should actively express their procedural position including at first instance.

A recently topical issue has been addressed by *Dr. iur.* **K. Bite**. She investigates the rights of general practitioners on strike from the point of view of constitutional law. In the article, the author, through analysis of the mentioned problem, concludes that international norms on the rights on strike are only partly observed in Latvia, but those can be utilised by people employed under employment agreements and only in disagreements regarding a collective agreement.

The article by the young legal researcher **K. Palkova** is quite innovative; it is dedicated to the potential development of the robotics area and its prospective impact on healthcare system from the point of view of legal context. Undoubtedly, new technologies in healthcare system are connected not only with the evolution of the healthcare process in general, but also demands improvement of the legal framework of the relevant regulation.

Dr. habil. iur. **A. Leps**, professor at University of Tallinn, in his article provides a brief outlook on individual elements of the improvement of the Estonian legal system within various points of development of the state. This article offers only a minor part of the professor’s extensive and long-term research.

Dr. iur. **A. Kriviņš** has written the article on currently another very topical theme – administrative liability law. In the publication, the author analyses issues of the material matter in the context of the reform of administrative sanctions of the Republic of Latvia.

It has been claimed that current administrative justice would have to abandon the extremely detailed regulation, extensive control and repressive punishment. The aim of administrative liability is the reach of adequate results in general and individual prevention.

Dr. iur. Inga Kudeikina and *Mg. iur., Mg. paed. S. Vanaga* have addressed the issue of identification and drafting of proposals on improvement of legal framework on ensuring a child's representation to prevent unlawful removal of a child from the country. The authors study theoretical aspects of a child's representation and analyse the issues of a child's unlawful removal in cases of inadequate representation of the child.

With the development of new technologies in healthcare system, legal system also makes use of robotics and artificial intelligence; thus, new demands and challenges emerge in training legal professionals and improvement of the legal education system. A brief insight into the matter has been provided by *Dr. iur. A. Vilks*.

The field of legal education is expecting significant transformation and challenges, which will remain crucial developing a new standard for the legal profession. Educational establishments, academic staff, legal researchers, new legal specialists, as well as practicing lawyers have to be aware that jurisprudence is in constant development.

"Those that transform will remain for ever" (Latvian Poet J. Rainis) – evolution is granted to those that will change.

Professor at RSU Faculty of Law
ANDREJS VILKS

<https://doi.org/10.25143/socr.14.2019.2.009-022>

Ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendences: normatīvo aktu grozījumi 2017. un 2018. gadā

Mg. iur. Tatjana Jukna

Rīgas Stradiņa universitāte, Doktorantūras nodaļa, Latvija
Tatjana.Jukna@gmail.com

Kopsavilkums

Ieguldītāju aizsardzības mehānisms ir diezgan jauns tiesību institūts,¹ kura elementi ietverti vairākos Latvijas Republikas un Eiropas Savienības normatīvajos aktos. Ieguldītāju aizsardzības problemātikas aktualitāti veicina gan globalizācija, gan tehnoloģiju attīstība, kā arī jaunu finanšu instrumentu veidu rašanās.

Ieguldītāju aizsardzības pasākumu attīstību Latvijas tiesiskajā regulējumā būtiski ietekmē Eiropas Savienības normatīvā regulējuma pārņemšana nacionālajā tiesību sistēmā.

Šajā rakstā skartas personu kā ieguldītāju tiesības, kas cieši saistītas ar vērtspapīru kā patstāvīgu privāttiesiskas apgrozības priekšmetu, t. i., ieguldītāju aizsardzības pamatelementi aplūkoti ieguldījumu pakalpojumu kontekstā. Taču šeit netiek aplūkotas akcionāru, obligacionāru, ieguldījumu apliecību īpašnieku tiesības, kas izveidojas no īpašumtiesībām uz vērtspapīriem ar tieši vērtspapīrā nostiprinātajām tiesībām (piemēram, ar izpirkuma tiesībām, balsstiesībām, tiesībām uz informāciju u. c.).

Atslēgvārdi: ieguldītāji, ieguldītāju aizsardzība, MiFID, finanšu instrumenti, Finanšu instrumentu tirgus likums, repo darījumi.

Ievads

Rakstā sniegts ieskats jautājumos par ieguldītāju aizsardzību un ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendencēm Latvijas Republikas normatīvajā regulējumā.

¹ Atsevišķi ieguldītāju aizsardzības elementi sastopami jau 18. gs. beigās un 19. gs. sākumā.

*Tatjana Jukna. Ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendences:
normatīvo aktu grozījumi 2017. un 2018. gadā*

Atbilstoši Akadēmisko terminu datubāzē publicētai definīcijai jēdziens “ieguldītājs” ir diezgan plašs. Tajā ietvertas “personas vai organizācijas, kas iegādājas īpašumu, akcijas, vērtspapīrus u. c., lai tos pārdotu un gūtu peļņu vai saņemtu naudu procentu maksājumu vai dividenžu veidā” [13]. Ieguldītāju aizsardzības mehānismu veidojošie elementi tiek aplūkoti ieguldījumu pakalpojumu kontekstā.

Raksta mērķis ir noteikt ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendences Latvijas normatīvajā regulējumā 2017. un 2018. gadā.

Publikācijas sagatavošanā tika izmantota analītiskā, aprakstošā, kā arī interpretācijas (gramatiskā, vēsturiskā, sistēmiskā un teleoloģiskā) metode, analizēti Latvijas Republikas normatīvie akti un zinātniskā literatūra.

Jēdzieni “ieguldītājs” un “investors” Latvijas Republikas normatīvajā regulējumā

Vienīgais Latvijas likums, kurā ietverta jēdziena “ieguldītājs” definīcija, ir Ieguldītāju aizsardzības likums [6]. No šā likuma 1. panta trešajā un sestajā punktā sniegtajām definīcijām izriet, ka ieguldītājs ir persona, kas nodod naudu vai finanšu instrumentus ieguldījumu pakalpojuma sniegšanai juridiskai personai, kura noteiktā kārtībā ir saņēmusi nepieciešamo Finanšu un kapitāla tirgus komisijas licenci.

Analizējot šo definīciju, jāpievērš uzmanība tam, ka ieguldītājs nodod naudu ieguldījumu pakalpojumu sniegšanai. Savukārt jēdziens “ieguldījumu pakalpojums” tiek skaidrots vienīgi Finanšu instrumentu tirgus likuma [3] (turpmāk – FITL) 3. panta ceturtajā daļā, ārpus definīcijā ietverto personu loka atstājot personas, kas saņem ieguldījumu blakus pakalpojumus, kuri minēti FITL 3. panta piektajā daļā, kā arī citas personas, kas nodod savu naudu, piemēram, alternatīvajam ieguldījumu fondam u. tml.

Var secināt, ka Ieguldītāju aizsardzības likumā jēdziens “ieguldītājs” izmantots šaurākā nozīmē, nekā tas tiek lietots citā normatīvajā regulējumā un praksē, jo jēdzienu “ieguldītājs” (praksē arī jēdzienu “investors”) attiecina gan uz akcionāriem un fondu dalībniekiem, gan uz obligacionāriem šo personu tiesību aizsardzības kontekstā, t. i., viņu tiesībām uz informāciju par emitentu, tiesībām piedalīties korporatīvajās sapulcēs, mazākumakcionāru tiesību aizsardzību u. c.

Finanšu instrumentu tirgus likums ir viens no likumiem, kura mērķis tiek sasniegts ar ieguldītāju aizsardzības veicināšanu (2. panta pirmais punkts). FITL nav ietverta ieguldītāja definīcija, bet pats jēdziens “ieguldītājs” likumā lietots vairāk nekā 90 reizes, un bieži šis jēdziens tiek lietots gan kopā ar jēdzienu “klients”, gan, it īpaši likuma F sadaļā “Ieguldījumu pakalpojumi”, saistībā ar personu, kas iegulda līdzekļus finanšu instrumentā (vērtspapīrā). Tādējādi var uzskatīt, ka FITL izpratnē pārklājas jēdzieni “klients” un “ieguldītājs” jeb persona, kas saņem ieguldījumu pakalpojumu vai ieguldījumu blakus pakalpojumus.

Tatjana Jukna. Ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendences:
normatīvo aktu grozījumi 2017. un 2018. gadā

Jēdziens “ieguldītājs” tiek lietots arī citos Latvijas Republikas likumos,² un tajos tiek saistīts ar:

- līdzekļu ieguldījumu finanšu instrumentā (vērtspapīrā);³
- ieguldījumu pakalpojumu;
- komplektēto privāto ieguldījumu produktu pārdošanu (ši ir jauna tendence, kas novērojama kopš 2017. gada).

Latviešu valodā vārdam “ieguldītājs” līdzīga satura vārds ir “investors”. Praksē tie abi bieži tiek izmantoti (sk., piemēram, [5; 19]). Jēdziens “investors” lietots vairākos Latvijas Republikas likumos, piemēram, Jaunuzņēmumu darbības atbalsta likuma 5. panta pirmajā daļā [9], kura satur riska kapitāla kvalificēta investora jēdzienu: “[.] persona vai lietu kopība [..], kas reģistrēta kā alternatīvo ieguldījumu fonds Latvijā atbilstoši Alternatīvo ieguldījumu fondu un to pārvaldnieku likumam [..]”, un likumā nosaukti kritēriji atzīšanai par riska kapitāla kvalificētu investoru. Riska kapitāla kvalificēta investora jēdziens secīgi tiek izmantots arī Imigrācijas likumā [8].

Abu jēdzienu (ieguldītājs un investors) lietošana normatīvos aktos ir likumsakarīga, jo jēdziens “kvalificētais ieguldītājs” tiek plaši izmantots gan FITL, kurā noteikti kritēriji atzīšanai par kvalificētu ieguldītāju, gan Ieguldījumu pārvaldes sabiedrību likumā, gan Alternatīvo ieguldījumu fondu un to pārvaldnieku likumā. Pēdējie divi tiesību akti secīgi atsaucas uz FITL.

Divu atšķirīgu procesu apzīmējumam normatīvajos aktos tiek izmantoti dažādi jēdzieni, lai praktiskajā piemērošanā tie netiktu sajaukti, kaut arī pēc būtības “ieguldītājs” un “investors” ir sinonīmi. Atbilstoši Eiropas terminu bankai (*EuroTermBank*) vārds *investor* no angļu valodas latviešu valodā tiek tulkots gan kā ieguldītājs, gan kā investors, gan kā kapitālieguldītājs [16], turklāt jēdziens “ieguldītājs” Eiropas Komisijas Ekonomikas un pārvaldes terminu vārdnīcā (*Dictionary of Economic and Management Terms*) skaidrots kā “persona vai organizācija, kas iegādājas īpašumu, akcijas, vērtspapīrus u. c., lai tos pārdotu un gūtu peļņu vai saņemtu naudu procentu maksājumu vai dividendžu veidā” [16], jēdziens “investors” netiek skaidrots, bet izvērsts paskaidrojums dots jēdzienam “kapitālieguldītājs” (“fiziska vai juridiska persona, kas iegulda savu kapitālu uzņēmumā, pasākumā u. c., līdz ar to iegūstot īpašnieka tiesības” [16]).

² Alternatīvo ieguldījumu fondu un to pārvaldnieku likumā [1] jēdziens “ieguldītājs” minēts 180 reizes (saistībā ar personu, kas iegulda līdzekļus alternatīvajā ieguldījumu fondā vai ir alternatīvā ieguldījuma fonda daļu īpašnieks); Ieguldījumu pārvaldes sabiedrību likumā [7] – 273 reizes (saistībā ar personu, kas iegulda līdzekļus ieguldījumu fondā vai ir ieguldījuma fonda apliecību īpašnieks), Kredītiestāžu likumā [10] – trīs reizes (saistībā ar komplektēto privāto ieguldījumu produktu pārdošanu – 72.² pants un 113. panta piektās daļas ceturtais punkts, stājās spēkā 21.07.2017., 108.¹ panta sestajā daļā – saistībā ar kredītiestādes pakalpojumu saņēmēju, tostarp ieguldītāju interešu aizsardzību krīzes apstākļos – kopš 2007. gada), Finanšu un kapitāla tirgus komisijas likumā [5] – četras reizes.

³ Jēdziens “ieguldītājs” tika ietverts arī likumā “Par vērtspapīriem” [12] (“ieguldītājs – šā likuma izpratnē: persona, kas savā vārdā un uz sava rēķina iegūst vērtspapīros nostiprinātās tiesības”), kas zaudēja spēku ar FITL spēkā stāšanās.

Tatjana Jukna. Ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendences:
normatīvo aktu grozījumi 2017. un 2018. gadā

Tādējādi var secināt, ka ieguldītāja mērķis ir “darbības nolūkā saņemt peļņu”, tostarp no vērstpapīru tirdzniecības, savukārt kapitālieguldītāja mērķis ir īpašumtiesību iegūšana, respektīvi, tāds ieguldīšanas veids, kas saistīts ar kapitāla izvietojumu, pārņemot noteiktu kontroli pār uzņēmumu vai veidojumu u. tml.

Tātad ieguldītājs ir persona, kas nodod naudu. Ņemot vērā mūsdienu finanšu instrumentu tirgus infrastruktūras specifiku, ieguldītājs var veikt tirdzniecību ar finanšu instrumentiem, t. i., noslēgt pirkšanas–pārdošanas darījumus, izmantojot tikai ieguldījumu pakalpojumu sniedzēju pakalpojumus, savukārt investors var pārņemt kontroli pār uzņēmumu bez ieguldījumu pakalpojumu sniedzēju starpniecības.

Ieguldītāju aizsardzība

Latvijas Republikas normatīvajos aktos, tāpat kā Eiropas terminu bankā, nav jēdziena “ieguldītāju aizsardzība”, savukārt “aizsardzība” tajos izmantots visdažādākajās variācijās: dabas aizsardzība, datu aizsardzība, diplomātiskā aizsardzība, patērētāju aizsardzība. Pats termins “aizsardzība” tiek izmantots diezgan plašā kontekstā, tas ietver arī “valsts pasākumu sistēmu iedzīvotāju un sabiedrības aizsardzībai pret nevēlamām parādībām” [18, 10]. Var secināt, ka “ieguldītāju aizsardzība” ir valsts pasākumu sistēma ieguldītāju aizsardzībai pret nevēlamām parādībām. Bet arī šis skaidrojums neatklāj jēdziena “ieguldītāju aizsardzība” būtību. Joprojām neatbildēts paliek jautājums: “Pret kādām nevēlamām parādībām ieguldītājs jāaizsargā?”

Viennozīmīgu atbildi uz šo jautājumu sniegt nav iespējams, jo, attīstoties sabiedrībai, vienmēr uzrodas jaunas parādības un notikumi, kas ne vienmēr ir vēlamai ieguldītājam.

Kembridžas vārdnīcā (*Cambridge Dictionary*), piemēram, “ieguldītāja aizsardzība” skaidrota kā aizsardzība, kas ir vēsta uz to:

- lai ieguldītāji nezaudētu naudu gadījumos, kad ieguldījums netiek atmaksāts;
- lai ieguldītāji nezaudētu naudu gadījumos, ja cilvēki saņem no viņiem naudu negodīgi;
- lai ieguldītājam netiktu pārdoti finanšu produkti, kuri ieguldītājam nav vajadzīgi vai tie, kas izraisīs naudas līdzekļu zaudēšanu. [15]

Savukārt *Financial Times* leksikonā ieguldītāju aizsardzība definēta kā darbības nolūkā nodrošināt godīgu finanšu produkta reklamēšanu un novērst krāpšanu, lai nodrošinātu, ka ieguldītājs nezaudēs naudu gadījumā, ja ieguldījums izrādīsies neveiksmīgs (netiks atmaksāts) [17].

Abas definīcijas savstarpēji korelē: ieguldītāju būtu jāpasargā no naudas zaudēšanas. Attīstot šo domu, rodas jautājums, vai ieguldītājs nedrīkstētu zaudēt naudu vispār vai tomēr noteiktos gadījumos būtu jāparedz tādi pasākumi un mehānismi, kas, pirmkārt, izveidotu ieguldītājam maksimāli labvēlīgu infrastruktūru un, otrkārt, paredzētu zaudējumu kompensācijas mehānismus?

Atbilde ir acīmredzama un nepārprotama: ja tiek veidota aizsardzības nevis apdrošināšanas sistēma, tad tiek radīta ieguldītājam maksimāli labvēlīga infrastruktūra, kurā

Tatjana Jukna. Ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendences: normatīvo aktu grozījumi 2017. un 2018. gadā

var ietvert arī apdrošināšanas sistēmas elementus, piemēram, kompensācijas sistēmas,⁴ bet kopumā tiek veidota ieguldītājam labvēlīga un taisnīga tiesiskā vide, kurā ieguldītājs var pieņemt ieguldījumu lēmumu, t. i., stāties tiesiskajās attiecībās, noslēdzot finanšu darījumu un uzņemoties ar ieguldījumiem saistītus dabiskus riskus. Ieguldītājam labvēlīgas tiesiskās vides izveidošana ir vairāku normatīvo aktu efektīvas mijiedarbības process: gan Latvijas Finanšu instrumentu tirgus likuma, t. i., likuma, kurā noteikti ieguldījumu pakalpojumu sniegšanas nosacījumi un kurā pārņemtas vairākas ES direktīvas, piemēram, Direktīva par finanšu instrumentu tirgiem (*Markets in Financial Instruments Directive*) 2014/65/ES [2], gan Krimināllikuma [11], gan Finanšu un kapitāla tirgus komisijas likuma, gan Finanšu nodrošinājuma likuma [4] un vairāku Eiropas Savienības regulu.

Akcentējot uzmanību uz ieguldītāju aizsardzības jauninājumiem 2017. un 2018. gadā tieši civiltiesiskajā kontekstā, lietderīgi aplūkot Finanšu instrumentu tirgus likuma grozījumus, kas skar ieguldītāju aizsardzības jautājumus ieguldījumu pakalpojumos.

FITL būtiskākie grozījumi ieguldītāju aizsardzības kontekstā

Ieguldītāju aizsardzības sistēmas centrālais likums ir FITL, kas

“regulē finanšu instrumentu publiskā piedāvājuma izteikšanas, finanšu instrumentu publiskās apgrozības, ieguldījumu pakalpojumu un ieguldījumu blakuspakalpojumu sniegšanas un finanšu instrumentu tirgus dalībnieku licencēšanas un uzraudzības kārtību, nosaka finanšu instrumentu tirgus dalībnieku [...] tiesības un pienākumus, kā arī atbildību par šajā likumā paredzēto prasību neievērošanu” [3, 3. panta pirmā daļa].

FITL stājās spēkā 2004. gadā un nomainīja 1995. gada likumu “Par vērtspapīriem” [12]. FITL 14 gados tika grozīts 28 reizes, galvenokārt grozījumi bija saistīti ar ES tiesību aktu pārņemšanu nacionālajā tiesību sistēmā. Ieguldītāju aizsardzības jautājumus būtiski skāra 2007. gada 4. oktobrī veiktie grozījumi, ar kuriem nacionālajā sistēmā tika pārņemta Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 21. aprīļa direktīva 2004/39/EK, kas attiecas uz finanšu instrumentu tirgiem un ar ko groza Padomes direktīvas 85/611/EEK un 93/6/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvu 2000/12/EK un atceļ Padomes direktīvu 93/22/EEK (turpmāk – MiFID) un kuras mērķis nodrošināt ieguldītājiem “augstu aizsardzības līmeni” (turpmāk šie grozījumi – MiFID grozījumi).

Tieši MiFID pārņemšana Latvijas nacionālajā tiesību sistēmā lika pamatu tai ieguldītāju aizsardzības sistēmai, ko izmanto arī šobrīd. Taču uzreiz jāatzīmē, ka Latvijas tiesību sistēmā MiFID II vajadzēja pārņemt līdz 2018. gada 1. janvārim, bet grozījumus FITL bija jāiestrādā līdz 2017. gada 3. jūlijam. Tomēr FITL grozījumu likumprojekts Saeimai tika iesniegts novēloti, un grozījumi stājās spēkā tikai 2018. gada 18. jūlijā (turpmāk – FITL 26. grozījumi). Tie kārtējo reizi ievērojami paaugstināja ieguldītāju aizsardzības pakāpi. Šajā rakstā apskatīti tieši šīs jaunās ieguldītāju aizsardzības sistēmas elementi.

⁴ Šāda sistēma pastāv arī Latvijā, tā izveidota uz Ieguldītāju aizsardzības likuma pamata.

Tatjana Jukna. Ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendences:
normatīvo aktu grozījumi 2017. un 2018. gadā

Vienlaikus nepieciešams pieminēt arī citus FITL grozījumus, kas tika pieņemti 2017. gadā. Šiem grozījumiem nav izšķirošas nozīmes saistībā ar aplūkojamo tematu, tomēr arī tie skar ieguldītāju aizsardzības jautājumus plašākā kontekstā.

2017. gada 14. septembrī grozījumi tika veikti ar mērķi saskaņot FITL normas ar jauno Eiropas Savienības regulējumu, kas ievieša vienotus darbības noteikumus centrālajiem vērtspapīru depozitārijiem. Ar šiem grozījumiem citu organizatorisku noteikumu starpā FITL tika ietvertas minimālas segregācijas prasības, kā arī mēģināts novērst nepilnības kolīziju normu regulējumā (*lex rei sitae*) un nepilnības saistībā ar dematerializētajiem finanšu instrumentiem, kas tiek turēti, izmantojot ieguldījumu pakalpojumu starpnieku pakalpojumus, jo iepriekšējais regulējums bija fragmentārs un neskaidrs.

Savukārt grozījumi 2017. gada 21. septembrī tika veikti ar mērķi izpildīt Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (*Organisation for Economic Co-operation and Development*, OECD) ieteikumu pārskatīt normatīvo regulējumu par saistīto pušu darījumu izvērtēšanu, saskaņošanu un atklāšanu.

FITL grozījumu 2017. gada 10. oktobrī mērķis bija Latvijas nacionālajā tiesību sistēmā pareizi pārņemt IV nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas direktīvu jeb AML IV (*Anti-Money Laundering*) direktīvu un FITL saskaņot ar Noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas un terorisma un proliferācijas finansēšanas novēršanas likumu.

Rezumējot šeit minēto, var secināt, ka 2017. un 2018. gadā tiesību aktu grozījumi (tostarp arī 26. grozījumi) tika veikti ar mērķi Latvijas tiesību sistēmā pārņemt Eiropas Savienības normatīvos aktus vai izpildīt starptautisko organizāciju rekomendācijas. Tie būtiski mainīja finanšu tirgus un finanšu pakalpojumu sniegšanas infrastruktūru.

Atsevišķu ieguldītāju aizsardzības pamatprincipu FITL raksturojums

Klientu kategorizācija. Ieguldītāju aizsardzībā, līdzīgi kā patērētāju tiesībās, darbojas vājākās puses aizsardzības nepieciešamības koncepts. Šim mērķim visi ieguldītāji tiek iedalīti kategorijās: privātie klienti, profesionālie klienti un tiesīgie darījuma partneri. Katru kategoriju mēdz apzīmēt ar jēdzienu “statuss”. Privātajam klientam ir vislielākā ieguldītāju aizsardzības pakāpe, savukārt tiesīgajam darījumu partnerim – viszemākā ieguldītāju aizsardzības pakāpe. Vienīgi attiecībā uz privāto klientu darbojas ieguldījumu apdrošināšanas sistēma, kas izveidota saskaņā ar Ieguldītāju aizsardzības likumu. Atšķirībā no patērētāju tiesībām, kurās par patērētāju tiek uzskatītas vienīgi fiziskās personas, par privāto klientu var atzīt gan fiziskās, gan juridiskās personas, t. i., tos klientus, kam nav piešķirts ne tiesīga darījuma partnera, ne profesionāla klienta statuss. Šāda klientu kategorizācijas sistēma tika ieviesta ar MiFID grozījumiem un darbojas 10 gadus.

FITL 26. grozījumi nedaudz mainīja klientu kategorizāciju, nosakot, ka pašvaldības netiek uzskatītas par profesionālo klientu *per se*. Tāpat kā iepriekš klientiem saglabājās tiesības lūgt ieguldījumu pakalpojumu sniedzēju mainīt piešķirto statusu (palielināt vai samazināt ieguldītāju aizsardzības pakāpi) un piešķirt profesionālā vai privātā klienta

Tatjana Jukna. Ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendences: normatīvo aktu grozījumi 2017. un 2018. gadā

statusu attiecībā uz visiem pakalpojumiem un produktiem vai kādu atsevišķi: tiesīgais darījumu partneris ir tiesīgs lūgt profesionālā vai privātā klienta statusa piešķiršanu, profesionālais klients *per se* ir tiesīgs lūgt tiesīga darījuma partnera vai privātā klienta statusa piešķiršanu, privātais klients ir tiesīgs lūgt profesionālā klienta statusa piešķiršanu.

Ieguldītāju aizsardzības pakāpes palielināšana var notikt vienīgi uz līguma pamata, un ieguldījumu pakalpojumu sniedzējam tiek uzlikts pienākums brīdināt ieguldītāju par ieguldītāju interešu aizsardzības tiesībām, ko tas var zaudēt statusā, kurā paredzēta zemāka aizsardzības pakāpe, savukārt klientam rakstiski jāapliecina, ka viņš ir saņēmis brīdinājumu un izpratis informāciju par ieguldītāju aizsardzības tiesību zaudēšanu. Šādas situācijas biežāk ir izplatītas klientiem, kas kategorizēti kā privātie klienti un vēlas iegūt profesionāla klienta statusu. Šādos gadījumos ieguldījumu pakalpojumu sniedzējam rūpīgi jāizvērtē klients, viņa pieredze un atbilstība noteiktajiem kritērijiem pirms piešķirt profesionāla klienta statusu un noslēgt līgumu par statusa maiņu. Ieguldījumu pakalpojumu sniedzējam ir paredzētas atkāpšanās tiesības no līguma, t. i., tiesības atsaukt piešķirto profesionāla klienta statusu, ja ieguldījumu pakalpojumu sniedzēja skatījumā klients vairs neatbilst profesionāla klienta statusam, proti, ieguldījumu pakalpojumu sniedzējam ir tiesības, no vienas puses, vienpusēji palielināt ieguldītāja aizsardzības pakāpi, no otras puses, ar šādu ieguldījumu pakalpojumu sniedzēju rīcību klientam var tikt liegta pieeja atsevišķiem ieguldījumu pakalpojumiem un produktiem.

Klientu kategorizācija pēc būtības ir pamats ieguldītāju aizsardzības ietvaram (sk. 1. tab.) un pienākumiem, ko likumdevējs uzlicis ieguldījumu pakalpojumu sniedzējam pakalpojumu sniegšanas ietvaros, piemēram, sakarā ar informācijas sniegšanu, ieguldītāju brīdināšanu par riskiem jeb “ikdienā iespējamiem (varbūtējiem) nelabvēlīgiem notikumiem” [20, 17], kurus ieguldītājs, iespējams, neapzinās savu personisko īpašību vai pieredzes neesamības dēļ.

Svarīgi atzīmēt, ka FITL 26. grozījumi attiecināmi uz visām ieguldītāju kategorijām un pienākumu sniegt patiesu un nemaldinošu informāciju, tomēr sniedzamās un pārbaudāmās informācijas apjoms atšķiras gan atkarībā no kategorijas (statusa), gan no pakalpojumu veida, kas tiek nodrošināts attiecīgajam ieguldītājam.

1. tabula. Saīsināts ieguldītāju aizsardzības pasākumu ietvars sadalījumā pa ieguldītāju kategorijām (pēc statusa); ar X atzīmēti attiecināmie pasākumi, ar N/A – neattiecināmie pasākumi

Nr.	Pasākumi	Privātie klienti	Profesionālie klienti	Tiesīgie darījumu partneri
1.	Vispārīgie principi un pienākumi			
	Pienākums sniegt patiesu un nemaldinošu informāciju	X	X	X
	Pienākums rīkoties kā krietnam, rūpīgam saimniekam ieguldītāja interesēs	X	X	Nosacīti
	Pienākums uzturēt noteiktu organizatorisko kārtību	X	X	X

1. tabulas turpinājumu sk. 16. lappusē

Tatjana Jukna. Ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendences:
normatīvo aktu grozījumi 2017. un 2018. gadā

1. tabulas turpinājums no 15. lappuses

Nr.	Pasākumi	Privātie klienti	Profesionālie klienti	Tiesīgie darījumu partneri
2.	Informācija, ko ieguldījumu pakalpojumu sniedzējs sniedz ieguldītājam			
	Informācija par ieguldījumu pakalpojumu sniedzēju	X	X	X
	Informācija par finanšu instrumentu dabu, raksturojumu un ar tiem asociētajiem riskiem	X	X	Nosacīti
	Informācija, kas paredzēta visiem ieguldītājiem	X	X	X
	Informācija, kas paredzēta tikai privātajiem klientiem	X	N/A	N/A
	Informācija par finanšu instrumentu turēšanu	X	X	X
	Informācija, kas ir paredzēta visiem klientiem	X	X	X
	Informācija, kas ir paredzēta tikai privātajiem klientiem	X	N/A	N/A
3.	Informācija par atlīdzībām un izmaksām			
	Vispārēja informācija par komisijām un izmaksām	X	X	X
	Informācija par <i>ex-ante</i> izmaksām (pirms darījuma noslēgšanas)	X	N/A	N/A
	Informācija par <i>ex-post</i> izmaksām (pirms darījuma izpildes)	X	N/A	N/A
4.	Finanšu instrumenta vai pakalpojuma piemērotības vai atbilstības novērtēšana			
	Atbilstības pārbaude (zināšanas un pieredzes izvērtēšana)	X*	**	N/A
	Pieņemums par zināšanām un izpratne par FI, produktu, pakalpojumu esamību	N/A	X	X
	Piemērotības pārbaude (portfeļa pārvaldības pakalpojums, ieguldījumu konsultācija)	X	X	Nosacīti
	Ieguldījumu mērķis, ieskaitot toleranci pret riskiem	X	X	Nosacīti
	Finanšu situācija, spēja uzņemties riskus un ciest zaudējumus	X	X	Nosacīti
5.	Rīkojumu nodošana, izpilde, dokumentēšana			
	Ieguldījumu pakalpojumu sniedzēja pienākumi attiecībā uz rīkojumu nodošanu un izpildi	X	X	X
	Pienācīga ieguldītāju rīkojumu apstrāde un saglabāšana	X	X	X
	Paziņojumi par noslēgtajiem darījumiem, izpildītajiem rīkojumiem	X	X	X
6.	Labākais izpildes rezultāts			
	Labāka izpildes rezultāta nodrošināšana	X	X	Nosacīti
	Pienākums nodrošināt rīkojumu izpildes politiku	X	X	Nosacīti

1. tabulas turpinājumu sk. 17. lappusē

* Parasti netiek izvērtēti vienkāršiem finanšu instrumentiem (FI) un produktiem (*execution only*).

** Parasti tiek izvērtēti tikai profesionālajiem klientiem (pēc izvēles) un tikai piešķirot profesionāla klienta (pēc izvēles) statusu.

Tatjana Jukna. Ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendences:
normatīvo aktu grozījumi 2017. un 2018. gadā

1. tabulas turpinājums no 16. lappuses

Nr.	Pasākumi	Privātie klienti	Profesionālie klienti	Tiesīgie darījumu partneri
7.	Darījumu attiecības starp ieguldījumu pakalpojumu sniedzēju un klientiem			
	Ieguldījumu pakalpojumu sniedzēja un klientu saistību un pienākumu fiksācija	X	X	X
	Rakstveida līguma noslēgšana (rikojumu izpilde / darījumu noslēgšana)	X	X	N/A
	Prasības līguma saturam	X	X	N/A
8.	Interesešu konflikts			
	Informācija par pamudinājumiem (<i>inducements</i>), ko saņem ieguldījumu pakalpojumu sniedzējs	X	X	X
9.	Dalība ieguldītāju aizsardzības kompensācijas shēmā			
	Tiesības saņemt kompensāciju ieguldītāju aizsardzības kompensācijas shēmas ietvaros	X	N/A	N/A

Aktīvu šķirta turēšana jeb segregācija. Ieguldītāju aktīvu un saistīto kontu struktūras segregācijas jautājums tiek risināts gan starptautiskā līmenī,⁵ gan ES līmenī,⁶ gan nacionālo valstu līmenī. Tiesiskais regulējums šajā jautājumā ir plašs, tomēr Eiropas Savienības tiesību aktiem trūkst visaptverošas un sistēmiskas pieejas jautājumam, kas skar gan saistības starp finanšu instrumentu tirgus dalībniekiem, gan pašus finanšu instrumentus un ar tiem saistīto struktūru tiesisko regulējumu, kā arī izpratni par prasībām saistībā ar nodrošinājuma jautājumiem.

Segregācija ir vienīgais mehānisms, ar kura palīdzību uzraudzības iestādes, likumdevēji un citas varas iestādes cenšas nodrošināt ieguldītāju aktīvu aizsardzību gadījumos, kad maksātspējas tiesības nav harmonizētas. Tā galvenokārt ir orientēta uz finanšu iestādēm, kas veic klientu aktīvu turēšanu (ieguldījumu pakalpojumu sniedzējiem).

Jēdziena “segregācija” saturs atšķiras pēc pieejas vai izpratnes, ko tajā iekļauj attiecīgās valsts tiesību akti.

Pirmkārt, ar jēdzienu “segregācija” apzīmē grāmatvedības procesu, kurā atsevišķi tiek kārtota ieguldītājiem piederošu un pašai iestādei piederošu aktīvu uzskaitē. Eiropas Savienības tiesību akti ir vērsti uz aktīvu nodalīšanu, t. i., attiecīgās klientu aktīvu

⁵ Starptautiskās Vērtspapīru komisijas organizācijas (*International Organization of Securities Commissions*, IOSCO) kolektīvo ieguldījumu shēmu aktīvu aizsardzības principi, piemēram.

⁶ Piemēram, Alternatīvo ieguldījumu fondu pārvaldītāju direktīva (*Alternative Investment Fund Managers Directive*, AIFMD), Eiropas tirgus infrastruktūras regulējums (*European market infrastructure regulation*, EMIR), Centrālo vērtspapīru noguldījumu regula (*Central Securities Depositories Regulation*, CSDR), Pārvedamu vērtspapīru kolektīvo ieguldījumu uzņēmumu tiesību akta V versija (PVKIU V), Finanšu instrumentu tirgus direktīva (*Markets in Financial Instruments Directive*, MiFID) / Finanšu instrumentu tirgus regula (*Markets in Financial Instruments Regulation*, MiFIR).

Tatjana Jukna. Ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendences: normatīvo aktu grozījumi 2017. un 2018. gadā

uzskaites kārtošānu ārpus ieguldījumu pakalpojumu sniedzēja bilances tā, lai katrā brīdī varētu noteikt katram klientiem piederošo aktīvu veidu un daudzumu (skaitu).

Otrkārt, ar jēdzienu “segregācija” apzīmē aktīvu fizisku nodalīšanas procesu, piemēram, aktīvu šķirto turēšanu, t. i., aktīvu turēšanu atsevišķos augstāka līmeņa kontos, lai nepieļautu aktīvu sajaukšanos un ieguldītājiem piederošo aktīvu iekļaušanu ieguldījumu pakalpojumu sniedzēja īpašumu masā maksātnespējas iestāšanās gadījumā, kā arī lai samazinātu iespēju izmantot klientiem piederošus aktīvus ieguldījumu pakalpojumu sniedzēja saistību pret trešajām personām apmierināšanai (nodrošināšanai). Attiecīgās segregācijas prasības Finanšu instrumentu tirgus likumā tika ieviestas ar MiFID grozījumiem, turklāt FITL 26. grozījumi pastiprināja ieguldījuma pakalpojuma sniedzēja pienākumus attiecībā uz ieguldītāja aktīvu segregāciju un drošu turēšanu.

Ieguldījumu pakalpojumu sniedzējiem ir jāuzņemas atbildība par finanšu instrumentu iztrūkumu kontos savas neuzmanības dēļ. Ņemot vērā, ka ieguldījumu pakalpojumu sniedzējam jārikojas klienta interesēs kā krietnam un rūpīgam saimniekam, atbildība par finanšu instrumentu iztrūkumu iestājas gadījumos, kad pakalpojumu sniedzējs ir pieļāvis arī vieglu neuzmanību.

Lai mazinātu finanšu instrumentu turēšanas risku jeb iespēju zaudēt finanšu instrumentus, ieguldījumu pakalpojumu sniedzējam ir pienākums izvērtēt turēšanas īpatnības un praksi, kas varētu negatīvi ietekmēt ieguldītājus, respektīvi, ieguldījumu pakalpojumu sniedzējam jāizvērtē aktīvu turēšanas režīms katrā jurisdikcijā, īpaši pievērsot uzmanību aktīvu aizsardzībai kontrahenta maksātnespējas gadījumos. Ieguldītāju aizsardzības nolūkā katru gadu jāveic šķirtas turēšanas audits, un uzraudzības iestādei jāiesniedz audita rezultāti. Šādā veidā tiek nodrošināta lielāka ticamība tam, ka ieguldījumu pakalpojumu sniedzējs ievēro Finanšu instrumentu tirgus likumā uzliktos pienākumus. Šāda pieeja Latvijas normatīvajā regulējumā tika ietverta ar MiFID grozījumiem. FITL 26. grozījumi tikai pastiprināja šķirtās turēšanas prasības, ieviešot papildu pienākumus ieguldījumu pakalpojumu sniedzējam, piemēram, nepieļaut, lai aktīvi būtu apgrūtināti ar trešo personu (kontrahentu) tiesībām, un gadījumos, ja aktīvi ir vai būs apgrūtināti, par to informēt ieguldītāju. Respektīvi, ieguldījumu pakalpojumu sniedzēja atbildībai par finanšu instrumentu iztrūkumu kontrahenta maksātnespējas gadījumā nevajadzētu iestāties tikai gadījumā, ja pakalpojumu sniedzējs ir pienācīgi brīdinājis ieguldītāju un ieguldītājs ir pieņēmis apzinātu un pārdomātu lēmumu par aktīvu nodošanu turēšanā, pieņemot attiecīgus riskus.

Ar FITL 26. grozījumiem ieguldījumu pakalpojumu sniedzējiem tika aizliegts ar privātajiem klientiem noslēgt līgumus ar nodrošinājumu par īpašumtiesību nodošanu, respektīvi, aizliegta tāda finanšu instrumentu turēšanas prakse, kas vērsta uz finanšu instrumentu šķirtas turēšanas nenodrošināšanu, t. i., tādu režīmu, kurā finanšu instrumentu juridiskais īpašnieks ir ieguldījumu pakalpojumu sniedzējs, savukārt pats ieguldītājs ir tiesīgs rīkoties ar finanšu instrumentiem (piemēram, atsavināt, iegādāties jaunus u. tml.), saņemot no tiem augļus un citus ienākumus.

Tatjana Jukna. Ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendences: normatīvo aktu grozījumi 2017. un 2018. gadā

Šis aizliegums, domājams, pilnīgi nepamatoti tiek piemērots arī repo darījumiem, kas tiek uzskatīti par “ligumiem par finanšu nodrošinājumu ar īpašuma tiesību pāreju” atbilstoši Finanšu nodrošinājuma likuma 1. panta sestajam punktam [4]. Repo darījumos pārdevējs – atšķirībā no iepriekš aprakstītā gadījuma – zaudē tiesības rīkoties ar finanšu instrumentiem, t. sk. lemt par finanšu instrumentu atsavināšanu. Viņam nav īpašnieka tiesību uz finanšu instrumentiem darījuma laikā, un šī ir būtiska atšķirība starp abiem gadījumiem: aizliegums ir vērst uz ieguldītāja interešu aizsardzības nodrošināšanu, kas tiek sasniegta, piemērojot šķirto turēšanu aktīvu saglabāšanai; otrajā gadījumā ieguldītājs saņem finansiālu labumu (naudu) par pārdoto finanšu instrumentu, un viņam pēc būtības vairāk nav nekādu tiesību attiecībā uz šo finanšu instrumentu līdz brīdim, kad nauda netiks atmaksāta. Nav skaidrs, kādēļ būtu jāierobežo privāta klienta tiesības noslēgt repo darījumus, pamatojot to ar aizliegumu, kas vērst uz finanšu instrumentu turēšanas risku mazināšanu.

Produktu pārvaldība. Ar FITL 26. grozījumiem ieviesti pilnīgi jauni procesi attiecībā uz pakalpojumu un produktu pārvaldības prasībām, proti, paredzēta ieguldījumu pakalpojumu sniedzēja kā ieguldījumu produkta ražotāja vai izplatītāja civiltiesiskā atbildība par informācijas sniegšanu sakarā ar ieguldījumu produktu – novērojami vairāki atbildības virzieni: atbildība par informācijas nesniegšanu, atbildība par nepareizu / nepatiesu informāciju, atbildība par nepareiza “mērķa tirgus” noteikšanu. Kaut arī, domājams, šādas atbildības apmērs ir ierobežots ar to zaudējumu apmēru, ko ieguldītājs ir cietis, tomēr vienmēr radīsies jautājumi par ieguldītāja statusu, personību un ieguldītāja spēju uztvert informāciju nepareiza mērķa tirgus noteikšanas gadījumos.

Interesešu konflikts. Atšķirībā no regulējuma, kas tika ieviests ar MiFID grozījumiem, pēc FITL 26. grozījumu ieviešanas mainījās pieeja interešu konflikta pārvaldīšanai. Ja ar MiFID grozījumiem ieguldījumu pakalpojumu sniedzējiem tika uzlikts pienākums identificēt interešu konfliktus un tos atklāt, tad ar FITL 26. grozījumiem tika uzlikts pienākums identificēt interešu konfliktus un novērst tos, savukārt, ja interešu konflikta pilnīga novēršana nav iespējama, tad atklāt to un informēt par to ieguldītāju. Respektīvi, ieguldījumu pakalpojumu sniedzējam jāizvērtē ne tikai potenciālie interešu konflikta gadījumi, kas veidojas starp ieguldījumu pakalpojumu sniedzēju un ieguldītāju, bet arī situācijas, kas veidojas starp ieguldījuma pakalpojuma sniegšanā iesaistīto personu un ieguldītāja interesēm, arī starp vairāku ieguldītāju interesēm u. tml.

Bez interešu konflikta novēršanas pienākuma ar interešu konfliktu novēršanu ir saistīti arī citi jauninājumi, kas attiecas uz labumu saņemšanu no ieguldījumu pakalpojumu sniedzēja darījumu partneriem, kā arī aizliegumu saņemt labumus retrocesijas gadījumos, kad tiek sniegts portfeļu pārvaldības pakalpojums vai konsultācija. Ar interešu konflikta novēršanu saistīti grozījumi, kas attiecas uz sniegto konsultāciju veidiem, pamudinājumu atklāšanu u. tml.

Secinājumi

1. FITL 2017. un 2018. gadā tika veikti apjomīgi grozījumi ieguldītāju interešu aizsardzības veicināšanai. Šeit netika aprakstīti visi Latvijas normatīvajā regulējumā pārņemtie jauninājumi, ieviešot Eiropas Savienības direktīvas. Latvijas Republikas normatīvo regulējumu ieguldījumu pakalpojumu jomā harmonizācijas procesi stipri ietekmēja normatīvā regulējuma struktūru, proti, tajā novērojama normatīvā regulējuma “dekodifikācijas” stingra tendence. Ja pirms 26. grozījumu pieņemšanas visas svarīgās normas bija ietvertas FITL, tad pēc grozījumiem, šīs normas tika daļēji izslēgtas, jo kopā ar citiem būtiskajiem pienākumiem, tās ietvertas vairākās deleģētajās regulās. Rezultātā vairs nepastāv vienots “kodificēts” likums, kurā var ieskatīties un iegūt pilnu priekšstatu par tiesību un pienākumu apjomu konkrētajā jautājumā, kā tas bija iepriekš.
2. Regulējums kļūst arvien komplicētāks, un novērojama spilgti izteikta pārregulācija, kas ievērojami palielina administratīvo slogu ieguldījumu pakalpojumu sniedzējiem.
3. Tiesiskajā regulējumā ietvertas vairākas normas, uz kuru pamata ieguldītājs var prasīt zaudējumu atlīdzināšanu no ieguldījumu pakalpojumu sniedzēja. Viens šāds piemērs var būt ieguldījumu pakalpojumu sniedzēja pienākumu precizēšana saistībā ar šķirtas turēšanas nodrošināšanu. Rezultātā ir kļuvis skaidrāks ieguldījumu pakalpojuma sniedzēja, kas nodrošina turēšanas pakalpojumus, civiltiesiskās atbildības ietvars, kas iepriekš bija ļoti vāji noteikts.
4. Būtiski pieaudzis informācijas apjoms, ko ieguldījumu pakalpojumu sniedzējam jāsniedz ieguldītājam, lai ieguldītājs varētu pieņemt pārdomātu un atbildīgu lēmumu. Domājams, ka lielā informācijas daudzuma dēļ, ko saņem ieguldītājs, viņam svarīga informācija var pazust vai palikt nepamanīta, jo informācijas apjoms var izrādīties pārlielu liels.

Development of Investor Protection Mechanism: Amendments to the Law in 2017–2018

Abstract

Mechanism of the investor protection is a quite new law institute. The elements of the investor protection mechanism could be found in various legal acts both at the state level of the Republic of Latvia and at the level of the EU. Globalisation, technical developments and arising of new types of financial instruments encourage actualisation of investor protection problematics.

Tatjana Jukna. Ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendences: normatīvo aktu grozījumi 2017. un 2018. gadā

The development of the measures related to the investor protection are influenced by the transportation of the EU legal acts into national law systems. The article is devoted to the rights of investors as elements of investor protection mechanisms in the aspect of providing of investment services to the investors.

Keywords: investors, investor protection, MIFID II, financial instruments, law on the market of financial instruments, Repo transactions.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Alternatīvo ieguldījumu fondu un to pārvaldnieku likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 09.07.2013. un stājās spēkā 07.08.2013. *Latvijas Vēstnesis*. 142(4948), 24.07.2013.
2. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/65/ES 2014. gada 15. maijā par finanšu instrumentu tirgiem un ar ko groza Direktīvu 2002/92/ES un Direktīvu 2011/61/ES: Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. OJ L 173, 12.06.2014.
3. Finanšu instrumentu tirgus likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 20.11.2003. un stājās spēkā 01.01.2004. *Latvijas Vēstnesis*. 175(2940), 11.12.2003.
4. Finanšu nodrošinājuma likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 21.04.2005. un stājās spēkā 25.05.2005. *Latvijas Vēstnesis*. 74(3232), 11.05.2005.
5. Finanšu un kapitāla tirgus komisijas likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 01.06.2000. un stājās spēkā 01.07.2001. *Latvijas Vēstnesis*. 230/232, 20.06.2000.
6. Ieguldītāju aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 08.11.2001. un stājās spēkā 01.01.2002. *Latvijas Vēstnesis*. 170 (2557), 23.11.2001.
7. Ieguldījumu pārvaldes sabiedrību likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 18.12.1997. un stājās spēkā 01.07.1998. *Latvijas Vēstnesis*. 342/345(1054/1057), 30.12.1997.
8. Imigrācijas likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 31.10.2002. un stājās spēkā 01.05.2003. *Latvijas Vēstnesis*. 169(2744), 20.11.2002.
9. Jaunuzņēmumu darbības atbalsta likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 23.11.2016. un stājās spēkā 01.01.2017. *Latvijas Vēstnesis*. 241(5813), 10.12.2016.
10. Kredītiestāžu likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 05.10.1995. *Latvijas Vēstnesis*. 163(446), 24.10.1995.
11. Krimināllikums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 17.06.1998. un stājās spēkā 01.04.1999. *Latvijas Vēstnesis*. 199/200(1260/1261), 08.07.1998.
12. Par vērtspapīriem: Latvijas Republikas likums: pieņemts 23.08.1995. un zaudējis spēku. *Latvijas Vēstnesis*. 138, 12.09.1995.

Literatūra

13. Akadēmiskā terminu datubāze *AkadTerm*. Iegūts no: <http://termini.lza.lv/term.php?term=ieguld%C4%ABt%C4%81js&lang=LV> [sk.18.03.2019.].
14. Brīdinājums investoriem par jaunu finanšu investīciju pakalpojumu – sākotnējiem virtuālās valūtas piedāvājumiem – vai Initial Coin Offering (ICO) un tā riskiem. *Finanšu un kapitāla tirgus komisija*. 17.11.2017. Iegūts no: <https://www.fktk.lv/klientu-aizsardziba/bridinajums-investoriem-par-jaunu-finansu-investiciju-pakalpojumu-sakotnejiem-virtualas-valutas-piedavajumiem-vai-initial-coin-offering-ico-un-ta-riskiem/> [sk. 18.03.2019.].

*Tatjana Jukna. Ieguldītāju aizsardzības mehānisma attīstības tendences:
normatīvo aktu grozījumi 2017. un 2018. gadā*

15. *Cambridge Dictionary*. Iegūts no: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/> [sk.18.03.2019.].
16. *Eurotermbank*. Iegūts no: <http://www.eurotermbank.com> [sk.18.03.2019.].
17. *Financial Times*. Iegūts no: <http://lexicon.ft.com/Term?term=investor-protection> [sk.18.03.2019.].
18. *Juridisko terminu vārdnīca*. Rīga: Nordik, 1998.
19. Liepiņš, A. MiFID II – vai efektīva atbilde krīzes cēloņiem un vai gala investīciju patērētāji būs labāk pasargāti? *Dienas Bizness*. 09.04.2018. Iegūts no: <https://www.db.lv/zinas/jau-sogad-t/mifid-ii-vai-efektiva-atbilde-krizes-celoniem-un-vai-gala-investiciju-pateretaji-bus-labak-pasargati-473837> [sk.18.03.2019.].
20. Mantrovs, V. 2018. *Apdrošināšanas tiesības*. Rīga: LU akadēmiskais apgāds.

<https://doi.org/10.25143/socr.14.2019.2-023-034>

Tactics and Methods Used by Defence Attorneys to Prevent Judicial Mistakes in the First Instance Court

Irīna Poļevaja

Daugavpils University
polevajairina1@gmail.com

Abstract

A defence attorney is a significant and notable figure in criminal proceedings who for the whole procedural activity in a criminal case, in theory, should facilitate detecting and correcting possible judicial mistakes. In this respect, it is vital to conduct a series of research in order to highlight prevalent problems and issues of a defence attorney's participation in criminal trials and to work out relevant recommendations for trial attorneys that would help to forestall, detect and prevent judicial mistakes. A specific condition of a defence attorney's activity in the process of evidencing at a judicial examination is his awareness of the entire system of evidences presented by the prosecution and accusation conclusions in disputable classification situations. They should rely upon the fact that a judicial examination is performed under circumstances of direct examination of evidence, oral proceedings, publicity, invariability of the body of the court, as well as the fact that both the court and the representatives of the parties take part at the examination. Rather short deadlines of a judicial examination entails working under circumstances when decisions must be taken under extreme conditions, by applying tricks and methods that would allow examining all evidence in the most productive way. It makes sense for a defence attorney to state his activity position and determination of taking an active part in evidencing already at the beginning of court hearings, by filing a motion to summoning new witnesses, experts and specialists, disclosure of material evidence and documents or exclusion of evidence obtained in the way of violating the law.

The author of the study applied general scientific methods of studying objective reality, peculiar to legal sciences: systematic document analysis, structural-functional analysis, critical approach, generalisation and prediction. As a result, the author provides

numerous recommendations and rules for successful and immaculate defence in criminal trials.

Keywords: prevention of judicial errors, criminal trial, defence attorney, line of defence, tactics and methods of examining evidence, assessment of evidence, judicial investigation.

Introduction

When getting into the process of evidencing, after the public prosecutor has stated accusations to the accused and the presiding judges question the accused if he understands the accusation, finds himself guilty and if his defence attorney wants to express his position regarding the accusation presented, the attorney should exercise this right and assess the set of evidences collected in the case and sufficiency thereof.

In this regard the position of L. V. Krechetova [4, 110–111] is of particular interest, as she offers a defence attorney to draw up and present in writing the defence conclusions (defence objections) to the court in reply to the indictment. She believes that they should reflect the issues of substantiation of the indictment theses in the part of sufficiency for initiating court proceedings.

In this regard, it should be noted that according to the effective legislation, a defence attorney is not restricted in choice of means, methods or forms of exercising his right to stating his position towards the presented charge. Besides, the defence attorney should choose the ones that allow for the most efficient influence on neutrality of examining circumstances in a criminal matter and prevent potential judicial errors.

The author believes that one of the methods that can predetermine neutrality of examining circumstances in a criminal matter, and therefore prevent judicial errors, is a written objection of the defence attorney to the presented accusation, and it is useful to express it after the prosecution statement and request including the text in the court hearing transcript. The essence of this document can be presented in the form of defence objections to the prosecution statement, containing defence position grounded in the required exculpatory evidence, as opposed to the prosecution position. In this document, it is useful to show the pressed charge as ungrounded, built on an insufficient set of the evidence collected in the matter, and unreliability thereof.

However, in practice that sometimes causes perplexity to the court and objections from the prosecution. Therefore, it is proposed to amend Section 498 Part 1 of the *Criminal Procedure Law*, and put it in the following wording:

“The presiding judge asks the accused if he understands the accusation, finds himself guilty, and offers him or his defence attorney to state their position regarding the accusation presented and present the defence objections which after stating thereof shall be included in the criminal case materials”.

Role of a Defence Attorney in Examination of Evidence: Possible Tactics and Methods

When discussing the procedure for examining evidence, the defence attorney has rather limited opportunities to influence amending the procedure. According to the law, first the prosecution presents the evidence. However, if the accused agrees, he can testify first, and, therefore, set the tone of the expected examination and to some degree even set the sequence of examining the prosecution evidence.

Therefore, a strict establishment of the procedure for evidence examination is rather relative, as the same evidence can attest both the guilt of a person and on the contrary, it can simultaneously indicate circumstances requiring classification according to a Section, stipulating milder punishment or mitigating circumstances. The brightest example of such evidence is the statement of the accused. Therefore, the sequence of questioning the accused can depend on particular circumstances and complexity of the matter, the situational development as of the moment of conducting the judicial examination. In this case, the defence attorney must skilfully (professionally) exercise his authority.

Literary sources contain different points of view regarding this. For instance, Y. F. Lubshev believes:

“If the defendant not admitting his guilt is not questioned first, this always makes the court-work look as exposing a criminal with other evidence. For criminal proceedings to be really adversary after the indictment that in fact is accusing a person at the court, always, in all cases this person should be interrogated, in order to understand his position, conclusions, and objections, and only afterwards look what other evidence says about this person’s crime.” [6, 203]

Opposing points of view state that the accused should not be interrogated at the beginning of the judicial examination, as while interrogating the accused, the court often takes accusative direction, the person asking the questions can lead the questioning by applying the method of pressure, creating an impression that he doubts faithfulness of his testimony. Psychologist studies show that approximately 4/5 of judges subconsciously show negative attitude towards the accused, thus most of the judges *apriori* see the accused as a person who has committed a crime. [8, 58–63]

After examining the prosecution evidence, according to the effective legislation, the evidence presented by the defence should be examined. The order of presenting the evidence by the defence attorney can be set depending on the sequence of circumstances underlying the fact to be proven or depending on the defence position.

In this case, based on the possibility of psychological influence on the trial participants, it would be reasonable to note such a method of presenting defence evidence by influencing the judges’ beliefs, moving from weak to more convincing.

When choosing a tactic, the defence attorney should take into account that interrogation of accused and examination and evaluation of his testimony rank among the most important aspects in legal actions when establishing the guilt of the defendant in committing a crime or innocence. This is explained by the necessity of establishing the main fact in criminal proceedings that is the issue of finding the accused guilty or not guilty. The defence attorney's task when interrogating the accused is to explore the defence position regarding the presented accusation.

Therefore, testifying is the right and not the obligation of the accused, as with his testimony he defends himself against the presented accusation. When the defence attorney starts interrogating his defendant, he should consider the contents of the presented accusation and the defendant's attitude thereto.

From this follows that the testimony of the accused can be used as means of defence, as proof of innocence or as means of establishing other circumstances subject to proof and of significance to solving the matter on merits.

In addition to the above, one should remember that the subject of interrogation are the circumstances included in the subject to be proven and circumstances required for verifying and assessing the evidence, including the circumstances that can lead to exemption from criminal liability and remission of penalty, as well as personality characterising circumstances.

Questions should be asked following a certain logical sequence: after the main question – additional, specifying and reminding, without using any suggestive questions. It is important to frame each question correctly and contemplate in advance. The goal of the questions is to reconstruct gaps made in the process of the free narration and detailing the interrogatee's testimony.

The degree of correctness of stating the question determines the correctness of the answer that will be heard and included in the court hearing transcript and afterwards assessed by the court. Preliminary agreed and adjusted sequence of questions that the defence attorney asks the accused, and presentation of the evidence at the defence disposal as proof of the received answers are designed to convince the court of the validity of the taken position.

Methods used by the defence attorney during interrogation cannot be directed to justification of committing the crime, understating its peril to public or giving false evidence by the accused.

The defence attorney's participation at the accused interrogation is determined by the position the defence attorney takes regarding the developing defending situation depending on whether the defendant does or does not admit his guilt completely or partly.

The defence attorney's participation at the accused interrogation should be planned in advance, adjusting his questions rationally to the circumstances to be proven on a mandatory basis in the particular criminal case, and he should ask questions that are indicating lack of constituent elements of offence in his activities or presence of circumstances excluding criminal activity, or circumstances mitigating liability.

Statement of evidence of the accused, made within the framework of conducting preliminary examination, as well as presentation of photo, audio and (or) video recording materials, videotaping his testimony enclosed to the interrogation protocol can be included in procedural requests of the parties in cases stipulated in Section 501 of the Criminal Procedure Law.

The defence attorney's participation at the interrogation of witnesses and victims should largely regard the stages of witness and victim evidence formation that are developed and described in the course of the Soviet criminal proceedings by M. S. Strogovich [9, 401–411].

When interrogating witnesses, it is reasonable to identify the sequence that corresponds to the sequence of the events that are committed and being examined in the criminal case as stated by the accused, of what the defence attorney has to file a request. Besides, the witnesses in their testimonies will be able to confirm one or another statement of the accused.

When witnesses are interrogated by the prosecution, the prosecutor starts the interrogation. In this case, the defence attorney's questions should be directed towards identifying non-compliance of their evidence with other evidence in the matter, as well as to identifying circumstances mitigating liability of the accused. For the purpose of assessing the reliability of a witness's evidence, questions should be focused on identifying the witness's relation to the accused, finding objective and subjective facts under which one or another fact was interpreted, on finding out how much time has passed from the moment of perception to the moment of interrogation, with whom of the participants of the court proceedings the particular witness has discussed any moments of the occurred event.

In this situation, in case of finding any contradiction in the evidence among the prosecution witnesses, as well as between the evidence of the prosecution witnesses and the evidence of the defence witnesses, both cross-examination and staggered (*chequerboard*) examination interrogations can be applied. The essence of staggered interrogation lies in the fact that for the purpose of identifying and matching evidence with the previously given evidence, the defence attorney asks several persons about the same circumstances. By applying the staggered interrogation method, the defence attorney can doubt the evidences given by the prosecution witnesses, thereby convincing the court of the necessity of eliminating contradictions among different evidences by obtaining new ones, requesting disclosure of documents, items, summoning new witnesses, necessity of appointing an expert examination.

Whereas in some cases the staggered interrogation is complicated by the fact that the interrogated witnesses leave the court hearings room, it is reasonable if the defence attorney foresees in advance the option of the staggered interrogation and requests that the interrogated witnesses stay in the court room for the purpose of preventing contradictions in their testimony.

During a cross-examination interrogation, one interrogatee is asked questions by the trial participants of the prosecution and defence in turns.

However, when conducting a cross-examination interrogation, the defence attorney should skilfully use his opportunities, as

“for honest and skilful people that is a means of exploring facts that without it would have not been available to the court, nevertheless such an interrogation may turn into the art that makes a person renounce of everything he knows and call himself in a stranger name”. [7, 151]

Statement of previously given testimony of a victim and witness, as well as demonstration of photo copies and images, diapositives made during interrogations, playback audio and (or) video recordings, and videotaping interrogations are only allowed in cases if these individuals do not arrive at the hearings and only with a consent of the parties thereto.

This situation gives the defence attorney the opportunity to object to disclosure of evidence of the victim or witness and request them to attend the hearings if this goes in line with the chosen line of defence.

Nevertheless, in practice, when disclosing evidence of the victim and witnesses the requirements of Section 501 of the *Criminal Procedure Law* are not always met, even though they are clearly stated in the law.

Therefore, the position of the European Court of Human Rights can be fully applied to solving this issue, according to which a judgement can be based on the evidence of a witness or victim disclosed at the court hearings disregarding the defence attorney's objections, if the accused has had the opportunity of asking questions to the witness or victim during preliminary examination and all measures have been taken for establishing their residences of and arriving at the court. Yet, if the accused or his defence attorney has not had any chances of interrogating individuals whose evidence had been used as proofs during any stage of the criminal case proceedings, the court should reject satisfying the request of the prosecution for disclosing evidence of the referred individuals if they fail arriving at the court hearings [5, 46–48].

When allowing requesting disclosure of evidence of a witness or a victim that has not arrived at the hearings, the court, in addition to identifying existence of grounds for that, must also verify if the requirements of the *Criminal Procedure Law* stipulating the procedure for conducting an interrogation have been followed when conducting interrogation of a person in question, for example, if clauses of Section 110 Part 2 of the *Criminal Procedure Law* have been explained. If any violations of the law are discovered, it is reasonable for the defence attorney to request exclusion of disclosure of evidence from the interrogation report and refusing the request for disclosure thereof.

This way, when the court receives a request for disclosure of evidence of a not-attending witness or victim provided during pre-trial proceedings, the court should base on whether this evidence is allowed by proofs and has the accused's right of interrogating the individuals testifying against him during previous stages of the criminal proceedings been ensured.

In order to eliminate contradictions between earlier evidence of the stated individuals and their evidence at trial a request from one party, providing reasoning in what exactly the evidence at trial contradicts the previous evidence is enough. If the party that has presented a request for disclosure of evidence fails in indicating the case materials reflecting thereof, this deprives the request of substantiation, and the court is entitled not to disclose the evidence.

In practice, court actions, such as inspection of material evidence, disclosure of the reports of investigative activity and other documents, are performed at the end of judicial investigation and have little effect on the court position in the criminal case articulated at the end of the investigation. In this regard, it is reasonable for the defence attorney to request inspection of material evidence simultaneously with the interrogation of the accused, victim, witness or expert, as that will significantly widen to opportunity of verifying the evidence of these subjects. Documents should be disclosed not at once, but subsequently, according to studying the case circumstances they referred to, and if necessary, simultaneously with interrogation of the respective subjects.

During such proceeding actions, the inspection participants may be asked questions in relation to signs of material evidence or circumstances related thereto. They are entitled to drawing the court's attention to certain signs or circumstances related to the material evidence and ask to reflect them in the court hearing transcript.

The defence attorney's participation in examining evidence by the court is implemented by matching the other evidence present in the criminal matter, identifying sources thereof and obtaining other evidence confirming or disproving the evidence being verified. Moreover, the defence attorney verifies the prosecution evidence under the angle of unreliability of such evidence, and exculpatory-reliability thereof.

The defence attorney's participation in evidence assessment at judicial and preliminary investigations is important, as in the law one is not listed as a subject in evidence assessment and does not have any authority required for evidencing, the results of their activity in assessing evidence are expressed in requests aimed at convincing the court of the correctness of his position and urging to pass a procedural judgement in the interests of the defendant.

Moreover, the defence attorney's activity has a unilateral nature, as he assesses evidence only for the purpose of defending the rights and statutory interests of the defendant, but in doing this is guided by single criteria of relevance, admissibility, reliability and sufficiency as stipulated in the law.

If any doubts arise regarding reliability of the prosecution evidence, the defence attorney must not provide the grounds to the prosecution for performing any activities allowing him to eliminate the arisen doubts. When stating the request, the defence attorney should not encourage resolving the doubt in favour of the accusation. If concerns exist regarding any of the above stated issues, it is best not to conduct verification at all, and instead provide evidence assessment in the speech of the defence, singling out the existing doubts regarding reliability of the prosecution evidence and that the

doubts have not been eliminated during the court examination, consequently should be interpreted in favour of the accused, as stipulated in Section 19 Part 3 of the *Criminal Procedure Law*.

Limits of evidencing are supposed to be the required and sufficient set of evidence allowing taking a correct, grounded and legal procedural judgement in the matter.

The limits of evidencing depend on a range of factors, the key ones of which are: (1) category and nature of the criminal offence; (2) area of actual circumstances in the composition of the subject to be proven in the particular matter; (3) circumstances relevant to the matter and acknowledging the information giving grounds to the most essential circumstances to be proven; (4) existence of sufficient and reliable evidence required for establishing actual data; and (5) positive solution of the issue on admissibility of the existing evidence.

The defence attorney should treat disclosing each request very prudently, carefully substantiating the subject thereof and choosing a tactically correct moment for presenting the request in order to convince the court of the necessity of satisfying it.

Because the meaning of a request is demonstrated through legal consequences of satisfying thereof. An unsatisfied request can make grounds for challenging the judgement aimed at correcting a judicial error.

The next stage in adjudication of a criminal matter are arguments of the parties and the last plea of the defendant. The purpose of the defence attorney's participation at this stage, in particular, is communicating to the court all the finally articulated evidence of the legal position of the defence on the results of all investigated at the court hearings, articulation and grounds of the position.

Analysis of evidence during the arguments of the parties in the speech of defence should be pointed out in particular. It is exactly the speech of defence where the defence attorney assesses the evidence influencing the judge's beliefs when passing the judgement.

In Part 506 Part 4, the *Criminal Procedure Law* does not define the contents or structure of the speech of defence, it just indicates that the participants of discussion are not entitled to referring to evidence that has not been adjudicated at the court hearings or that has been found inadmissible by the court.

Upon analysing different points of view of scientists, the author concludes that it is reasonable to base the defence attorney's speech on the chosen strategic line of defence, circumstances of the criminal matter and judicial investigation data. In the speech, the defence attorney can: (1) question the accusation in full, insist on the accused's innocence and absolution; (2) question certain points of the prosecution (by reasoning the necessity of exclusion thereof from the accusation); (3) by not questioning the accusation on its merits, otherwise than the prosecutor, communicate and explain the actions of the accused; (4) question the offence classification, make conclusions in favour of reclassifying the offence according to the Criminal Law provision stipulating a milder punishment; (5) present circumstances mitigating the punishment.

The key part of the defence speech can be devoted to evidence analysis and assessment. Literary sources contain different points of view regarding the contents of the defence attorney's speech and structure thereof, finding it to be a creative and individual activity, yet majority of the authors note that the speech should depend on the position of the defence.

If the accused admits his guilt, the defence attorney should pay the main attention to evidencing mitigating circumstances and personality of his defendant. It makes sense to analyse aggravating circumstances and assessment of evidencing thereof.

The defendant's personality should be portrayed in the best favourable light. Social evaluation of the defendant's personality should be provided, not limiting only to external features.

It is important to show that the crime committed by the defendant has been a forced action or external circumstances have provoked the defendant's criminal behaviour. When it comes to circumstances facilitating committing the offence, the defence attorney can point them out in his speech and analyse the facts evidencing thereof.

If the offence has been committed and it has been committed by the defendant but the facts in the case proven by evidence show the need for reclassifying the offence to a section of the Criminal Law envisaging less serious offence, the main focus in the defence attorney's speech should be paid to analysing the evidence lying in the basis of the accusation and rebutting thereof by using the evidence investigated during the judicial investigation.

In this case, the defence attorney should not only doubt the prosecution conclusions but also state his conclusions. The Soviet time legal literature indicated that

“the public prosecutor must prove the accusation in a positive form, i.e., prove that the facts he is stating have actually taken place. The defence attorney's situation is different. According to the presumption of innocence, the defendant is considered not guilty until his guilt is proven; therefore, the defence attorney can use rebuttal of the prosecution conclusions as a basis of his speech, and he can insist on the fact that the prosecutor has not proven his statements.” [10, 316]

Yet such a position must be grounded.

“A lawyer, when making a speech at court, is proving the points suggested by him. If he is defending the position of non-proven accusation, the speech of defence should include grounds for this thesis, i.e., indicating why the defendant cannot be found guilty, where the contradiction, insufficiency and doubtfulness of the prosecution accusation lies and what proves that.” [2, 128]

It is better to make a speech as a result of active position of the defence attorney in the matter as a participant to the evidencing process, when one substantiates their statements by evidence verified during the judicial investigation.

When the defendant does not admit one's guilt and the court must pass an acquittal judgement, the literature sources indicate that depending on the version in the matter presented by the prosecution and defence, two versions of analysis and assessment

of evidence are possible. In the first version, the prosecution conclusions are rebutted first, and then analysis and assessment of the evidence is provided, indicating on mitigating circumstances and circumstances justifying the defendant. In the second variant, first the defence evidences are presented and analysed, and then the prosecution conclusions are rebutted [7, 208].

When deciding on the sequence of presentation, it is useful to consider that information presented at the beginning or in the end of the presentation is remembered the best. Consequently, depending on the situation, less important arguments should be stated at the beginning and more important ones – in the end, or *vice versa*.

Conclusion

Analysis and generalisation of the mentioned shows that the defence attorney should follow some rules:

1. The sequence of analysis and assessment of evidence examined during the judicial investigation should be selected according to the line of the defence.
2. When performing evidence analysis, not only the prosecution conclusions should be rebutted and questioned in a substantiated way, but also the defence position should be reasoned, stating the contents of evidence proving the non-culpability if the defendant or presence of mitigating circumstances.
3. Upon analysing the defendant's personality, attention should be drawn to the characteristics indicating the accidental nature of the particular behaviour of the subject which is the subject of the lawsuit if the defendant finds himself guilty. If the defence attorney insists on the defendant's absolution, personality analysis is required for the purpose of demonstrating the impossibility of committing an offence by this particular subject.
4. If evidence analysis envisages high volumes of numerical or other types of documented information for substantiating the conclusions, that can be presented in writing and offered to the court in addition to the oral speech.
5. Repeating the main thesis of defence increases the credibility of the position.
6. Evidence analysis structure must be planned in advance.
7. It should be taken into account that emotional (dramatic) assessment of the facts should be avoided in front of a professional judge. Substantiation of one's conclusions by evidence will be the strong side of the speech. Only facts, evidence and analysis thereof, as well as logics of presentation, can influence the court in taking their decisions.
8. Apart from arguments of the parties, the law grants the prosecution and defence the right of reply that is an important additional element facilitating defending one's line of defence. A reply can only be made by the participant of proceedings from the defence who has participated in the arguments of the parties. The reply can only be made regarding what has been said in the speeches

of other participants of the criminal proceedings and should only be related to circumstances that have been expressed in the arguments by other participants of the proceedings.

9. The next independent stage in the litigation of a criminal matter, following the arguments of the parties is the last plea of the defendant. The last plea of the defendant is not only a means for explaining his attitude towards the circumstances of the adjudicated criminal matter, but also a means of discovering new circumstances that are significant in the matter, or new evidence that may lead to reinstating of the judicial investigation.
10. The law vests the defendant with the right to present his last plea irrespective if he has participated in the oral arguments or not. The last plea of the defendant is an important and independent means of defence against the accusation, as well as against the potential unjust punishment. Not giving the defendant the opportunity for the last plea is a violation of the defendant's rights to defence and entails unconditional revocation of the court verdict. Therefore, actual deprivation of the defendant of the opportunity of exercising his last plea is considered as rejection of satisfying the defendant's request for postponing litigation in order to prepare his statement.

Consequently, the defence can offer the court its vision of the circumstances of the criminal matter, based on evidence examined in the court that is subject to mandatory adjudication by the court in the deliberations room. This rather efficient method of defence is recommended to be exercised by the defence attorney.

Aizstāvju izmantotā taktika un metodes tiesas kļūdu novēršanai pirmās instances tiesā

Kopsavilkums

Aizstāvis ir nozīmīga, ievērojama figūra kriminālprocesā, jo aizstāvja procesuālajai darbībai krimināllietā teorētiski būtu jāatvieglo iespējamo tiesas kļūdu konstatēšana un labošana. Un šajā sakarā ir vitāli svarīgi veikt virkni pētījumu, lai izceltu problēmjasumus, kas saistīti ar aizstāvja piedalīšanos krimināllietās, un izstrādātu tādas rekomendācijas aizstāvjiem, kas praktiskajā darbībā sekmētu tiesas kļūdu paredzēšanu, konstatēšanu un novēršanu.

Par specifisku priekšnoteikumu aizstāvja darbībai pierādīšanas procesā tiesas izmeklēšanā ir uzskatāma viņa pilnā informētība par visu pierādījumu sistēmu lietā, kuru piedāvā valsts apsūdzība, un par valsts apsūdzības apsvērumiem strīdus krimināltiesiskās kvalifikācijas gadījumos. Aizstāvim jāņem vērā, ka tiesas izmeklēšana norit pierādījumu tiesas un nepastarpinātas pārbaudes apstākļos, ievērojot mutiskuma, publicitātes un tiesas

sastāva nemainīguma principus. Pierādījumu pārbaudē piedalās gan tiesa, gan visi pārējie procesa dalībnieki, kas nav aizstāvības pusē. Likuma prasība ievērot saprātīgus lietas iztiesāšanas termiņus paredz saspringtu darbu, svarīgus lēmumus pieņemot ekstremālos procesuālos apstākļos, izmantojot tādus paņēmienus un metodes, kas veicinātu efektīvu pierādījumu kopuma pārbaudi un novērtēšanu. Aizstāvim būtu ieteicams deklarēt savu aktīvu procesuālo pozīciju un paust gatavību aktīvi piedalīties pierādīšanā jau tiesas izmeklēšanas sākumā, piesakot lūgumus par jauno liecinieku, ekspertu un/vai speciālistu aicināšanu uz tiesas sēdi, kā arī piesakot lūgumus par lietisko pierādījumu un/vai dokumentu pieprasīšanu un par pierādījumu, kas iegūti, pārkāpjot likumu, izslēgšanu no pierādījumu kopuma.

Šajā pētījumā ir izmantotas vispārīgās zinātniskās metodes, kas sekmē objektīvās realitātes izziņāšanu un ir raksturīgas tiesību zinātnei, proti: sistēmiskā dokumentu analīze, strukturāli funkcionālā analīze, kritiskā pieeja, vispārināšana un prognozēšana. Secinājumos tiek piedāvātas vairākas rekomendācijas veiksmīgai, efektīvai un nevainojamai aizstāvībai pirmās instances tiesā.

Atslēgvārdi: tiesas kļūdu prevencija, krimināllietas izskatīšana tiesā, aizstāvis, aizstāvības pozīcija, pierādījumu pārbaudes taktika un metodes, pierādījumu novērtēšana, tiesas izmeklēšana.

References

1. Latvijas Republika. (11.05.2005). Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums (Eng. Criminal Procedure Law: Law of the Republic of Latvia). *Latvijas Vēstnesis*. 74(3232).
2. Алексеев, Н. С. и Макарова, З. В. (1985.) *Ораторское искусство в суде* (Eng. The art of speech in court). Ленинград.
3. Корневский, Ю. В. и Падва, Г. П. (2004). *Участие защитника в доказывании по новому уголовно-процессуальному законодательству* (Eng. Participation of counsel in the evidence under the new criminal procedure law). Москва: Юрист.
4. Кречетова, Л. В. (2000). *Механизм функции защиты в судебном разбирательстве: диссертация кандидата наук: специальность – юридические науки* (Eng. Mechanism of defense function in the trial: dissertation of the candidate of science: specialty – law). Оренбург.
5. Курочкина, Л. (2004). *Оглашение показаний потерпевшего и свидетеля* (Eng. Proclamation of testimony of the victim and witness). *Законность*. 9, 46–48.
6. Лубшев, Ю. Ф. (1997). *Адвокат в уголовном деле* (Eng. Criminal Lawyer). Москва: Юристь.
7. Сергеев, П. (1988). *Искусство речи на суде* (Eng. The art of speech in court). Москва: Наука.
8. Смирнов, В. П. (1994). *Противоборство сторон как сущность принципа состязательности уголовного судопроизводства* (Eng. Confrontation of the parties as the essence of the principle of adversarial criminal proceedings). *Государство и право*. 3, 58–63.
9. Строгович, М. С. (1968). *Курс советского уголовного процесса* (Eng. Course of the Soviet criminal trial). Т. 1. Москва: Наука.
10. Строгович, М. С. (1968). *Курс советского уголовного процесса* (Eng. Course of the Soviet criminal trial). Т. 2. Москва: Наука.

<https://doi.org/10.25143/socr.14.2019.2.035-046>

Konstitucionālās tiesības uz streiku: ģimenes ārstu streika gadījums

Kitija Bite

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
kitija.bite@rsu.lv

Kopsavilkums

Starptautiskajās tiesību normās ir iekļautas cilvēka brīvības un tiesības. Tās ietver vārda brīvību, tiesības uz darbu, tiesības apvienoties un tiesības uz streiku, ja darba tiesisko attiecību laikā pusēm rodas strīdi, u. c. tiesības. Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 108. pantā paredzētas strādājošo tiesības uz streiku kā galējo līdzekli darba strīdu risināšanai. Sistēmiski šī konstitūcijas norma tiek regulēta ar Darba strīdu likumu un Streiku likumu. Varētu šķist, ka Latvijā katram strādājošajam ir nodrošinātas tiesības streikot, kā tas paredzēts Satversmē. Tomēr ģimenes ārstu streiks 2017. gadā parādīja, ka streiku īstenošanā ir problēmas.

Pirmkārt, tiesības streikot pašlaik ir attiecināmas tikai uz vienu nodarbinātības veidu – darba tiesiskajām attiecībām. Taču tikai daļai ģimenes ārstu nodarbinātības attiecības balstītas uz darba līguma pamata, tādējādi piemērot valstī spēkā esošo streiku regulējumu savu kolektīvo interešu aizsardzībai var tikai daļa ģimenes ārstu.

Otrkārt, Darba strīdu likums streiku kā galējo līdzekli ļauj piemērot tikai kolektīvo interešu aizsardzībai (koplīguma noslēgšanas ietvaros), bet ne publisko tiesību līguma ietvaros.

Ģimenes ārstu streiks parādīja, ka Latvijā tikai daļēji izpildītas starptautiskās normas, jo tiesības streikot ir paredzētas, bet šī norma attiecināma tikai uz tām personām, kuras nodarbinātas uz darba līguma pamata un tikai koplīguma domstarpību gadījumos. Lai risinātu situāciju un turpmāk nodrošinātu katras nodarbinātās personas tiesības streikot, nepieciešams grozīt Darba strīdu likumu, paplašinot darba strīdu subjektu loku.

Atslēgvārdi: darba strīds, streiks, nodarbinātība, strādājošais, ģimenes ārstu streiks, darba līgums, koplīgums.

levads

Valsts konstitūcija aizsargā cilvēka pamattiesības un brīvības, apliecinot, ka Latvijā tiek atzītas demokrātiskas sabiedrības vērtības. Viena no šādām starptautiski atzītām vērtībām ir strādājošo tiesības uz streiku. Tomēr strādājošo tiesības streikot nav absolūtas, tās var ierobežot Satversmē noteiktajā kārtībā ar likumu.

Izvērtējot Latvijā noteiktās tiesības uz streiku, var secināt, ka Satversmē gan paredzētas visu strādājošo tiesības uz streiku, taču Streiku likums tās ierobežo noteiktām nodarbināto grupām, kas nodarbinātas valsts dienestā un sabiedrības neatliekamo vajadzību nodrošināšanā. Ģimenes ārsti nepieder nodarbināto grupām, uz kurām attiecas streikošanas aizliegums. Tādējādi ģimenes ārstiem likumdevējs ir piešķīris tiesības uz streiku.

Tajā pašā laikā speciālajos likumos – Streiku likumā un Darba strīdu likumā –, kuri ir vienīgie, kas regulē strādājošo tiesības uz streiku, paredzētas tiesības streikot tikai tiem strādājošajiem, kuri ir nodarbināti uz darba līguma pamata. Ģimenes ārsti Latvijā var tikt nodarbināti divos veidos, t. i., kā pašnodarbinātas personas un kā darbinieki ārstniecības iestādē, tādēļ tiesības streikot ir tikai tiem ģimenes ārstiem, kuri ir nodarbināti uz darba līguma pamata. No minētā var secināt, ka vienlīdzīgā situācijā esošām personām rodas dažādas tiesiskās sekas. Šāda situācija nav objektīvi attaisnojama. Valsts ir radījusi tiesisko regulējumu, kas pieļauj atšķirīgu attieksmi konstitucionālo tiesību īstenošanā.

Turklāt Darba strīdu likumā tiesības streikot ir piešķirtas vien tajos gadījumos, kad notiek sarunas par koplīguma vai tā grozījumu noslēgšanu (kolektīvo interešu aizsardzību). Būtu jāpārvērtē, kāpēc strādājošiem nav tiesību uz streiku citos gadījumos.

Ģimenes ārstu streiks 2017. gadā skaidri parādīja problēmas, kuras Latvijā pastāv kopš Darba strīdu likuma spēkā stāšanās brīža 2003. gada 1. janvārī, bet iepriekš nebija aktuālas, jo streika institūts valstī nav attīstīts. Ar pašreizējo tiesisko regulējumu Latvija formāli ir izpildījusi starptautiskās prasības nodrošināt strādājošajiem tiesības uz streiku, nosakot tās konstitūcijā, bet realitātē tiesības uz streiku ir tikai daļai strādājošo un tikai par koplīguma noslēgšanas jautājumiem.

Šis publikācijas mērķis ir izvērtēt strādājošo konstitucionālo tiesību uz streiku tiesisko regulējumu un tā piemērošanu, konstatēt problemātiku gan ģimenes ārstiem, gan citiem nodarbinātajiem, kuri nav darba tiesiskās attiecības, īstenojot tiesības uz streiku, kā arī ieteikt problēmu risinājumu.

Publikācijas sagatavošanā izmantotais materiāls un metodes – normatīvo aktu, tiesu prakses un zinātniskās literatūras analīze un apraksts, indukcijas un dedukcijas, dogmatiskā, loģiski konstruktīvā, kā arī grafiskā metode. Darbā izmantotas tiesību normu interpretācijas metodes: gramatiskā, sistēmiskā un teleoloģiskā metode.

Šajā rakstā turpinu jau agrāk iesākto pētījumu par ģimenes ārstu tiesībām uz streiku, kas uzrakstīts angļu valodā un iesniegts Rīgas Stradiņa universitātes konferenču rakstu krājumam 7th *International Interdisciplinary Scientific Conference "Society. Health. Welfare"*.

*Kitija Bite. Konstitucionālās tiesības uz streiku:
ģimenes ārstu streika gadījums*

Strādājošo tiesības uz streiku kā biedrošanās brīvības forma

“Dabiskā cilvēka privilēģija ir ne tikai darboties savā labā, bet arī spēt saskaņot savu rīcību un apvienot pūles ar saviem līdzcilvēkiem, darbojoties kopīgi kāda mērķa sasniegšanai. Biedrošanās brīvības svarīgums izpaužas apstākļi, ka domu, uzskatu un vārda brīvībai būtu ļoti ierobežota nozīme, ja netiktu nodrošināta iespēja savas domas, idejas, ticību un uzskatus paust līdzcilvēkiem, kuri ir apvienojušies līdzīgu mērķu labad.” [20, 4]

Tiesības paust savu viedokli un aizstāvēt likumīgās intereses demokrātiskā sabiedrībā tiek attiecinātas uz cilvēktiesībām, proti, uz pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Latvijā šīs tiesības ir ietvertas vairākās konstitūcijas normās: tiesībās uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus [8, 100. pants]; tiesībās apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās [8, 102. pants]; valsts aizsargā iepriekš pieteiktu miermīlīgu sapulču un gājienu, kā arī piketu brīvību [8, 103. pants] un strādājošajiem ir tiesības uz koplīgumu, kā arī tiesības streikot [8, 108. pants]. Tomēr neviena no šīm tiesībām nav absolūta – tās visas var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību [8, 116. pants].

Konstitūcijā ietvertās tiesības uz viedokļa paušanu nosacīti var iedalīt individuālajās tiesībās (informācijas iegūšana un uzskatu paušana) un kolektīvajās tiesībās (tiesības apvienoties, tiesības organizēti paust savu viedokli sapulcēs, gājienu un piketos, tiesības streikot). Tāpat ir jānodala tiesības, kas saistītas ar viedokļa paušanu nodarbinātības jomā un ārpus tās. Konstitūcijā šīs tiesības sistēmiski izkārtotas šādi: 100. pants kā tiesības uz vārda brīvību tās visplašākajā izpausmē; 102. pants kā tiesības uz apvienošanās un biedrošanās; 103. pants – tiesības uz viedokļa publisku paušanu. Atsevišķi nodalītas ir strādājošo tiesības uz publisku viedokļa paušanu – tiesības streikot.

Valsts aizsargā strādājošo tiesības uz streiku, kas juridiskā izpausmē ir gan pulcēšanās brīvības, gan nodarbinātības tiesību īstenošanas tvērumā ietilpstoša darbība. Streiks ir kolektīvā interešu strīda risināšanas veids, kas izpaužas tādējādi, ka uzņēmuma, nozares darbinieki vai darbinieku grupa brīvprātīgi pilnībā vai daļēji pārtrauc darbu ar nolūku panākt prasību izpildi [12, 1. panta trešais punkts]. Var secināt, ka streikam nepieciešamie kritēriji ir kolektīvs interešu strīds, brīvprātība, pilnīga vai daļēja darba pārtraukšana, turklāt pastāv arī kādas prasības, kuru izpildi streikotāji nodomājuši panākt.

Konstitūcijā noteiktās cilvēktiesības tiek regulētas ar atsevišķiem likumiem par pulcēšanās un biedrošanās brīvību, un tās tiek regulētas ar speciāliem normatīvajiem aktiem. Viens no tiem ir likums “Par sapulcēm, gājieniem un piketiem” [10], kas ir primārais normatīvais akts, ar kuru valsts garantē un aizsargā miermīlīgas pulcēšanās brīvību. Pulcēšanās brīvība var izpausties kā sapulce, gājieni vai pikets. Citas valsts atzītas pulcēšanās formas ir publiski izklaides, svētku, sporta un citi pasākumi, kuriem noteikts speciāls regulējums [11]. Šīs normas attiecināmas uz pulcēšanās brīvību.

*Kitija Bite. Konstitucionālās tiesības uz streiku:
ģimenes ārstu streika gadījums*

Biedrošanās brīvība Latvijā tiek īstenota valsts noteiktās formās, kas ir šādas: politiskās partijas, arodbiedrības, reliģiskās organizācijas, biedrības un nodibinājumi. Katru no šiem biedrošanās brīvības veidiem regulē atsevišķa tiesību norma.

Likumā “Par sapulcēm, gājieniem un piketiem” noteikts, ka sabiedrībai ļauts izteikt viedokli par dažādiem sabiedriski nozīmīgiem politiska, ekonomiska un sociāla rakstura jautājumiem, savukārt Streiku likumā paredzētas strādājošo aktīvas darbības, t. i., streika tiesības, kas saistītas ar kolektīvo interešu aizsardzību.

Likuma “Par sapulcēm, gājieniem un piketiem” normas ļauj secināt, ka sapulces, gājieni un mītiņi ir pulcēšanās brīvības izpausme, kas saistīta ar vārda brīvību un kas paredz sabiedrības tiesības paust savu nostāju par politiskiem, ekonomiskiem un sociāliem jautājumiem.

Savukārt Streiku likums regulē nodarbināto tiesības pārtraukt darbu, lai panāktu sev vēlamu rezultātu tām prasībām, kuras iesniegtas darba devējam koplīguma noslēgšanas sarunu laikā. Latvijā ir nodalītas šīs divas biedrošanās un pulcēšanās formas, jo katrai no tām ir savi mērķi, ierobežojumi un izpildāmās prasības, lai valsts aizsargātu konstitūcijā garantētās pulcēšanās un biedrošanās brīvības.

Satversmes tiesa ir spriedusi, ka tiesības streikot tiek atzītas par vienu no personas pamattiesībām un demokrātiskas sabiedrības vērtībām. Tiesības streikot ir strādājošo konstitucionālās tiesības, un valstij ir pienākums nodrošināt šo tiesību īstenošanu [16, 7.1. punkts].

Arī starptautiskajās tiesību normās ir paredzētas tiesības uz streiku. Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām noteikts, ka dalībvalstis apņemas sekmēt tiesības streikot, ja tās tiek realizētas saskaņā ar katras valsts likumiem [6, 8. panta d punkts]. Eiropas Sociālajā hartā noteikts, ka valstis atzīst strādājošo un darba devēju tiesības uz kolektīvo rīcību interešu konfliktu gadījumos, ieskaitot tiesības uz streiku, ievērojot saistības, kas var rasties saskaņā ar pirms tam noslēgtajiem kolektīvajiem līgumiem [5, 6. panta ceturtais punkts].

Šīs normas nepārprotami nosaka nacionālās valsts pienākumu ar saviem tiesību aktiem noteikt strādājošo tiesības uz kolektīvu rīcību, proti, streiku.

Kopš 1998. gada, kad spēkā stājās Streiku likums, Latvijā ir streikojuši atsevišķu nozaru darbinieki – pedagogi (1999), medicīnas darbinieki (2002), brīdinājuma streiks notika dzelzceļa nozarē (2001) un bija arī ģimenes ārstu streiks (2017). [17]

Streikošanas tradīcijas Latvijā nav izkoptas un attīstītas kā citās valstīs [21], tādēļ arī diezgan reti tiek piemērots atbilstīgs tiesiskais regulējums un nav atklātas problēmas, kas saistās ar tiesiskā regulējuma interpretāciju un piemērošanu praksē. Tomēr Latvijas ģimenes ārstu 2017. gadā pieteiktais streiks skaidri iezīmēja juridiskās problēmas, par kurām vairāk – raksta turpmākajā daļā.

Streika tiesiskais regulējums

Darba likumā paredzēta strīdu risināšana darba tiesiskajās attiecībās [3, 8. *nodaļa* “Strīdu izšķiršana”], bet šis regulējums attiecas uz individuāli noslēgtiem darba līgumiem un neparedz tiesības streikot. Tas ir tiesiski korekti, jo saskaņā ar starptautiskajām normām streiks ir kolektīvo strīdu risināšanas veids.

Tādējādi likumdevējs streika regulējumu ir iekļāvis speciālajās tiesību normās. Darba strīdu likumā ir ietverta norāde par streiku kā galējo strīda izšķiršanas līdzekli [4, 21. *panta pirmā daļa*]. Bet Streiku likumā streiks paredzēts kā brīvprātīgas formas protests, lai personas panāktu savu prasību izpildi, pārtraucot vai daļēji pārtraucot darbu [12, 1. *panta trešais punkts*].

Sistēmiski kopumā šajās normās sniegta streika jēdziena saturiskā izpratne – strādājošie var pārtraukt darbu un streikot, lai panāktu savu prasību izpildi, ja neviens cits darba strīdu risināšanas veids nav devis rezultātu.

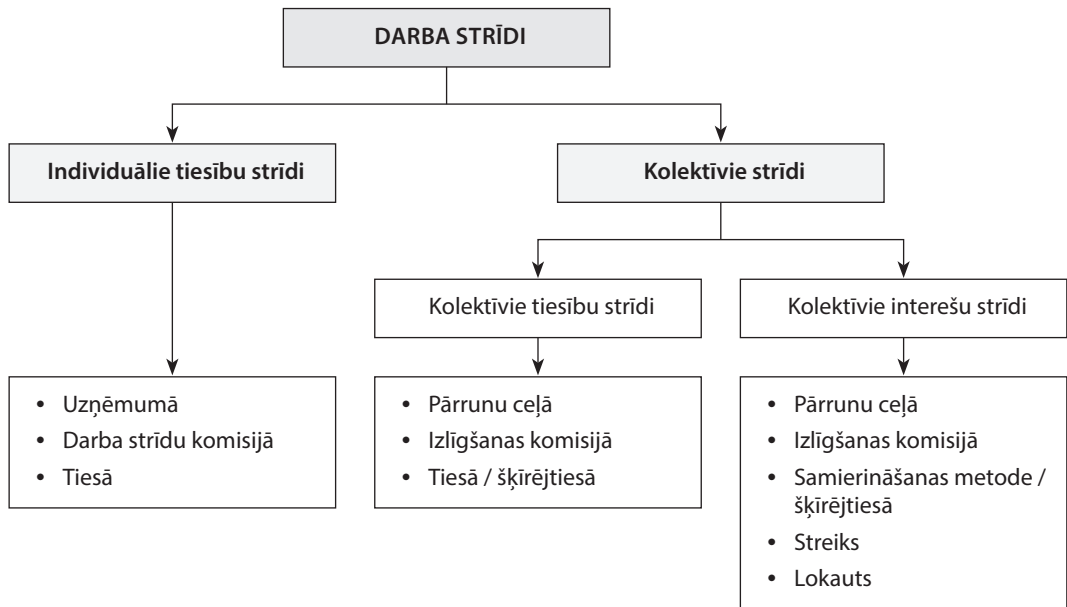
Arodbiedrību likumā ir stingri ierobežots subjektu loks, kas var pieteikt streiku. To var darīt tikai arodbiedrības. Arodbiedrībām valsts ir piešķirusi ekskluzīvas tiesības: pārstāvēt un aizstāvēt strādājošo darba, ekonomiskās, sociālās un profesionālās intereses, arodbiedrībām ir tiesības veikt kolektīvas pārrunas, saņemt informāciju un konsultēties ar darba devējiem, darba devēju organizācijām un to apvienībām, slēgt darba koplīgumus (ģenerālvienošānās), pieteikt streikus, kā arī īstenot citas normatīvajos aktos noteiktās tiesības [1, 12. *panta pirmā daļa*].

Atbilstīgi šai normai arodbiedrības pārstāv savu biedru darba, ekonomiskās, sociālās un profesionālās intereses, tām ir tiesības iniciēt koplīguma sarunas un veikt pārrunas ar darba devējiem, kā arī slēgt koplīgumu. Ja koplīguma sarunās puses nenasniedz rezultātu, kā galējo domstarpību risināšanas līdzekli valsts ir noteikusi tiesības pieteikt streiku. Arodbiedrību likums ir sistēmiski saistīts ar Satversmes 108. pantu, kurā noteikts, ka strādājošajiem ir tiesības uz koplīgumu un streiku.

“Streika pieteikšanas procesu regulē Darba strīdu likums un Streiku likums. Streiku likuma mērķis ir samērot darbinieku tiesību izmantot streiku kā līdzekli, lai panāktu savu interešu ievērošanu un izpildi ar darba devēja interesēm. Darbinieki ir ekonomiski atkarīgi no darba devēja un to starpā pastāv objektīva nevienlīdzība, proti, darbinieks ir vājākā puse attiecībās ar darba devēju. Līdz ar to tiesības uz streiku ir būtiska darbinieku un to pārstāvju tiesība, lai izlīdzinātu spēku nevienlīdzību un veicinātu darbinieku tiesību un pamatoto interešu ievērošanu. Streiks pats par sevi nav pamatinstruments, lai panāktu darbinieku interešu ievērošanu sarunās ar darba devējiem. Tas ir līdzeklis, lai piespiestu darba devēju sēsties pie saruna galda tad, kad darbinieku pūles panākt kompromisu neved pie rezultāta.” [18, 77]

Darba strīdu likumā visi darba strīdi ir sadalīti divās lielās grupās – individuālos tiesību un kolektīvos strīdos, savukārt kolektīvie strīdi tiek dalīti tiesību un interešu strīdos. Streiks ir atļauts tikai kolektīvo interešu strīdu gadījumā (sk. 1. att.).

*Kitija Bite. Konstitucionālās tiesības uz streiku:
ģimenes ārstu streika gadījums*

1. attēls. Darba strīdu veidu vizualizācija

Lai varētu izprast, kam ir tiesības uz streiku, ļoti svarīgi ir atbildēt uz jautājumu, kas ir subjekti darba strīdos. Darba strīdu likumā ir nosaukti šādi subjekti: darbinieks, darba devējs vai abu pušu pārstāvji. Darbinieku pārstāv pilnvaroti (arodbiedrības) vai vienkārši (darbinieku sapulcē ievēlēti) pārstāvji, bet darba devējus var pārstāvēt darba devēju organizācija vai darba devēju organizāciju apvienības. Likumā paredzēts vēl viens darba strīdu subjekts – nozares pārstāvji [4, 2. *panta pirmā daļa*]. Piemēram, medicīnas darbiniekus pārstāv Veselības ministrija, bet pedagogus – Izglītības un zinātnes ministrija. Tikai Darba strīdu likuma 2. pantā noteiktie subjekti ir tiesīgi izmantot šajā likumā reglamentētās tiesības, un tiem jāpilda šeit noteiktie pienākumi.

Atbilstīgi Darba strīdu likumam darba strīdi ir iespējami tikai darba tiesisko attiecību ietvaros [4, 2. *pants*], savukārt darba tiesiskās attiecības veido tikai darba līgums kā saistības veids [3, 28. *pants*].

Tādējādi iezīmējas pirmā juridiskā problēma – Latvijā nav noregulēta tādu darba strīdu izšķiršana, arī ar streika palīdzību, ja starp pusēm nav noslēgts darba līgums. Šis nosacījums ir pretrunā ar konstitūcijā garantētajām cilvēktiesībām, t. i., ikvienam strādājošajam ir tiesības streikot. Nav juridiska pamata šīs cilvēktiesības ierobežot un ar likumu noteikt, ka streikot var tikai tie strādājošie, kuri noslēguši darba līgumu.

Darba strīdu likuma 21. panta pirmajā daļā un Streiku likuma pirmajā daļā noteikts, ka streiks ir kolektīvs interešu strīds. Tādēļ jāanalizē, kas ir kolektīvas intereses, par kurām pušu starpā var rasties strīds. Darba strīdu likuma 13. pantā ir noteikti subjekti, kuri var tikt iesaistīti kolektīvā strīdā. Tie ir darbinieki vai darbinieku grupa, vai to

*Kitija Bite. Konstitucionālās tiesības uz streiku:
ģimenes ārstu streika gadījums*

pārstāvji, bet otru pusi pārstāv darba devējs, darba devēju grupa (2–4 darba devēji), darba devēju organizācijas, to apvienības vai nozares pārvaldes institūcija. Strīda priekšmets ir kolektīvo pārrunu process, kura laikā nosaka jaunus darba apstākļus vai nodarbinātības noteikumus. No šīm divām normām var secināt, ka kolektīvs interešu strīds ir likumā noteikto pušu domstarpības par darba koplīguma noslēgšanas procesu. Tas saistīts ar jautājumiem, kurus puses apspriež koplīguma sarunās.

Tiesības uz streiku jāsaista ar koplīgumu – tas norādīts arī Satversmes 108. pantā, proti, strādājošajiem ir tiesības “uz koplīgumu, kā arī tiesības streikot”. Likumdevējs nav šīs divas tiesības izteicis atsevišķos teikumos vai atsevišķos pantos, tāpēc šīs normas ir jātulko kopsakarībā. Arī Darba strīdu likuma 9. pantā, kurā definēts kolektīvo tiesību strīdu priekšmets, norādīts uz domstarpībām, kuras rodas, slēdzot, grozot, izbeidzot vai pildot darba koplīgumu. Tas norāda, ka kolektīvs tiesību strīds ir par spēkā esoša koplīguma izpildi, interpretāciju un piemērošanu, bet kolektīvs interešu strīds – par pušu pārrunām, kas saistītas ar koplīguma noslēgšanu.

Apkopojot šeit minēto, var secināt, ka kolektīvās intereses tiek ietvertas tajos jautājumos, kurus darbinieku pārstāvji vēlas iekļaut koplīguma nosacījumos (neatkarīgi no tā, vai sarunas noris par jau spēkā esoša koplīguma grozīšanu vai par jauna koplīguma izstrādi), kas uzlabo darbinieku stāvokli papildus Darba likumā vai individuālos darba līgumos noteiktajam. Nav saprotams, kāpēc streiks kā darba strīdu risināšanas veids būtu piemērojams tikai koplīguma slēgšanas vai grozīšanas (kolektīvo interešu aizsardzības) gadījumos, bet nav piemērojams par jau noslēgtu koplīgumu. Ja darba devējs, piemēram, nepilda koplīguma nosacījumus un izvairās no sarunām par to izpildi, to var vērtēt kā koplīguma vienpusēju laušanu, kas skar kolektīvās intereses. Būtu jāizsver iespēja piešķirt tiesības uz streiku kolektīvo tiesību aizsardzībai arī noslēgta koplīguma gadījumā.

Tātad tiesības streikot Latvijā tiesiski neregulētas ir tikai koplīguma noslēgšanas sarunu domstarpību risināšanai, kas izriet no darba tiesiskajām attiecībām. Citiem vārdiem sakot, kolektīvs interešu strīds var rasties tikai tajos uzņēmumos, kuros koplīgumu slēdz vai jau ir noslēguši nodarbinātie, kuru juridiskā saistība ar darba devēju ir darba līgums.

Tiesības uz streiku: ģimenes ārstu streika analīze

Ģimenes ārsti 2017. gadā pieteica streiku. Iepriekš viņi vairāku gadu garumā ar Veselības ministriju risināja sarunas par finansējuma palielināšanu ģimenes ārstu darbības nodrošināšanai, lai ģimenes ārsti varētu īstenot valsts garantēto pacientu veselības aprūpes pieejamību [19, 12].

Sarunas ar Veselības ministriju vadīja Latvijas Ģimenes ārstu asociācija (turpmāk – asociācija), kas pēc sava juridiskā statusa ir biedrība [2]. Lai gan asociācija ir profesionāla biedrība, kas pārstāv ģimenes ārstus, šo biedrošanās formu nevar uzskatīt par arodbiedrību, kas ir tiesīga risināt sarunas par kolektīvajām interesēm un slēgt koplīgumu. Latvijā tiek juridiski nodalīti biedrošanās veidi – biedrības un nodibinājumi, arodbiedrības,

*Kitija Bite. Konstitucionālās tiesības uz streiku:
ģimenes ārstu streika gadījums*

religiskās organizācijas un politiskās partijas. Katru no šīm biedrošanās formām regulē atsevišķs likums, un Uzņēmumu reģistrā tās tiek reģistrētas atsevišķos reģistros. Tādējādi asociācijai nav juridisku tiesību pieteikt ģimenes ārstu streiku, lai gan asociācijas darbība atgādina arodbiedrībai noteiktās un likumā atļautās aktivitātes.

2017. gada 26. maijā asociācijas biedru sapulcē tika pieņemts lēmums pieteikt ģimenes ārstu streiku, jo sarunas ar Veselības ministriju un valdību nebija devušas rezultātu un nebija indikāciju, ka nākotnē tiks risināts jautājums par valsts piešķirtā finansējuma palielināšanu ģimenes ārstu praksēm, lai nodrošinātu pacientu veselības aprūpi.

Streiks aktīvi norisinājās no 2017. gada 3. jūnija līdz 18. jūnijam, bet līdz mēneša beigām – palēnināti t. s. *go slow* veidā. 2018. gadā tika pieņemts jauns Veselības aprūpes finansēšanas likums [13] un Ministru kabineta noteikumi [15]. Tomēr tie tikai daļēji risināja ģimenes ārstu streikā definēto prasību izpildi.

Ģimenes ārstu streiks izgaismoja juridiskās problēmas, kuras joprojām ne tikai nav atrisinātas, bet nav pat uzsāktas diskusijas par to risināšanu.

Galvenās problēmas ir šādas:

- streika tiesiskais regulējums par tiem nodarbinātības veidiem, kas ir ārpus darba tiesiskajām attiecībām;
- pušu pārstāvniecība sarunu vešanā par darba koplīguma jautājumiem;
- tiesības streikot par jau noslēgta koplīguma nosacījumu neizpildi.

Lai izprastu Satversmē ietvertu jēdzienu “strādājošais”, jāskata arī nodarbinātības jautājums, jo Latvijā pastāv vairāki nodarbinātības veidi: valsts dienests, kurā pušu saistības pamatā ir administratīvais akts (piemēram, policijas darbiniekiem), ar kuru personu pieņem dienestā un ieceļ amatā; otrs valsts dienesta saistības veids noteikts ar likumu (piemēram, deputātiem, KNAB darbiniekiem). Savukārt civiltiesiska saistība tiek dibināta ar līgumu (piemēram, darba līgumu, uzņēmuma līgumu, pārvadājuma līgumu u. c.). Tāpat persona var tikt nodarbināta kā individuālais komersants Komerclikumā [7] noteiktajā kārtībā. Kopumā visas personas, kuras saņem atlīdzību, ir strādājošie Satversmes 108. panta izpratnē.

Ģimenes ārstu nodarbināšanā iespējami divi veidi. Ģimenes ārsti var praktizēt individuāli ģimenes ārsta praksē (kā individuālais komersants) vai slēgt darba līgumu ar ārstniecības iestādi (komercsabiedrību, piemēram, poliklīniku), kura nodrošinās pacientu veselības aprūpi. Pirmajā gadījumā ģimenes ārsti atlīdzību saņem no pacientiem, bet otrajā – no darba devēja jeb ārstniecības iestādes.

Neatkarīgi no nodarbinātības veida, lai īstenotu valsts apmaksātu veselības aprūpes pakalpojumu, ģimenes ārsta praksei vai komercsabiedrībai katru gadu jāslēdz publisko tiesību līgums ar Nacionālo veselības dienestu [9, 4.1. punkts]. Ja ģimenes ārsts nenošlēdz līgumu ar valsti, viņa pakalpojumus pilnībā apmaksā pacients.

Ģimenes ārstiem paredzēto finansējumu uz ģimenes ārstu streika brīdi noteica 2013. gada 17. decembrī pieņemtie Ministru kabineta noteikumi Nr. 1529 “Veselības aprūpes finansēšanas kārtība” [14], kuri zaudēja spēku 2018. gada 1. janvārī. Tajos noteiktais finansējums arī bija ģimenes ārstu streika prasību pamatā. Tādējādi var secināt,

*Kitija Bite. Konstitucionālās tiesības uz streiku:
ģimenes ārstu streika gadījums*

ka tikai tie ģimenes ārsti, kuri noslēguši darba līgumu ar ārstniecības iestādi, ir darba tiesiskajās attiecībās, un viņu domstarpības risināmas Darba strīdu likuma un Streika likuma noteiktajā kārtībā. Ģimenes ārsti nerisināja sarunas par koplīguma noslēgšanu nozarē vai ģenerālvienošanās slēgšanu, bet centās panākt finansējuma palielināšanu veselības aprūpei.

Asociācija nav arodbiedrība (darbinieku pārstāvniecība), un tāpēc tā pašreizējā tiesiskā regulējuma ietvaros nevarēja veikt sarunas ar Veselības ministriju vai valdību, kā arī pieteikt streiku. Arodbiedrību likuma 12. pantā noteikts, ka to ir tiesīgas darīt tikai arodbiedrības. Jāpiebilst, ka asociācija nekad nav norādījusi, ka vēlas noslēgt koplīgumu nozarē, tā vietā tika risinātas sarunas par lielāku finansējumu veselības aprūpei. Protams, asociācija kā profesionāla biedru pārstāvniecības institūcija var sarunu ceļā risināt nozarē identificētās problēmas, kas ir tiešs biedrošanās brīvības apliecinājums demokrātiskā sabiedrībā. Taču ģimenes ārstiem, lai panāktu normatīvā regulējuma un situācijas izmaiņas, bija nepieciešams dibināt arodbiedrību, kas tos pārstāvētu sarunās ar Veselības ministriju par koplīguma slēgšanu nozarē. Un tikai tad, ja sarunu iznākums būtu negatīvs, ja puses nevarētu vienoties par koplīguma nosacījumiem un interešu sabalansēšanu, arodbiedrība būtu tiesīga pieteikt streiku. Otra iespēja ģimenes ārstiem bija pieteikt gājienu vai piketu likumā "Par sapulcēm, gājieniem un piketiem" noteiktajā kārtībā un ar šo protesta formu pievērst sabiedrības uzmanību tām problēmām, kas samilzušas veselības aprūpes nozarē.

Šī situācija skaidri parādīja, ka darba strīdu risināšana Latvijā nav pārdomāta un tā neaptver visus strādājošos: Darba strīdu likumā un Streiku likumā risinājums paredzēts atkarībā no darba strīda pusēm un strīda priekšmeta. Taču ne puses (ne visi ģimenes ārsti ir darbinieki), ne priekšmets (koplīgums) neatbilst Darba strīdu likumam, tāpēc Latvijas Ģimenes ārstu asociācija nebija tiesīga pieteikt streiku. Biedrību un nodibinājumu likums nedod pilnvarojumu biedrībām un nodibinājumiem vest streika sarunas vai to pieteikt. Tādējādi šajā ģimenes ārstu streika gadījumā normatīvais regulējums liedza ģimenes ārstiem īstenot Satversmē noteiktās tiesības uz streiku.

Secinājumi

Ģimenes ārstu streiks 2017. gadā parādīja, ka Latvijā tiesiskais regulējums ir nepilnīgs, lai nodrošinātu Satversmē noteiktās tiesības uz streiku visiem strādājošajiem. Pašreiz tiesības streikot ir tikai tai nodarbināto grupai, kam noslēgts darba līgums. Šāds stāvoklis neatbilst ne Konstitūcijā iekļautajam vienlīdzības principam, ne juridiskajai konstrukcijai par tiesībām uz streiku, jo pieteikt streiku var tikai tajos gadījumos, kad arodbiedrība un darba devēji nevar vienoties par kolektīvajiem interešu strīdiem, līdz ar to tikai arodbiedrībām likums ļauj piemērot galējo līdzekli – streiku.

Lai risinātu šo nepilnību un tai sabiedrības daļai, kura veic algotu darbu, nodrošinātu konstitūcijā garantētās tiesības, ir jāgroza Darba strīdu likuma 2. pants, kurā definēts darba strīda jēdziens.

*Kitija Bite. Konstitucionālās tiesības uz streiku:
ģimenes ārstu streika gadījums*

Tiek piedāvāts darba strīdu definēt šādi:

Darba strīds ir jebkuras domstarpības, kas izriet no darba tiesiskajām attiecībām vai ir saistītas ar darba tiesiskajām attiecībām, un šīs domstarpības ir starp **nodarbināto, nodarbinātajiem (nodarbināto grupu) vai nodarbināto pārstāvjiem** un darba devēju, darba devējiem (darba devēju grupu), darba devēju organizāciju vai šādu organizāciju apvienību, vai nozares pārvaldes institūciju.

Nepieciešams grozīt arī Darba strīdu likuma 9. pantu, izsakot to šādā redakcijā:

Kolektīvs tiesību strīds ir tādas domstarpības starp **nodarbinātajiem (nodarbināto grupu) vai nodarbināto pārstāvjiem** un darba devēju, darba devējiem (darba devēju grupu), darba devēju organizāciju vai šādu organizāciju apvienību, vai nozares pārvaldes institūciju, kuras rodas, slēdzot, grozot, izbeidzot vai pildot koplīgumu, kā arī piemērojot vai tulkojot normatīvo aktu noteikumus, darba koplīgumu vai darba kārtības noteikumus.

Plašinot darba tiesisko attiecību subjektus no darba tiesiskajām attiecībām uz nodarbinātības tiesiskajām attiecībām, tiktu paplašinātas tiesības streikot tām personām, kuru saistības pamatā ir cits civiltiesisks līgums vai pilnvarojums vai valsts dienesta saistības veids (likums vai administratīvais akts), un dotas tiesības streikot pašnodarbinātām personām. Tādējādi Satversmē minētais termins “strādājošais” tiktu piepildīts ar atbilstošu saturu speciālajos likumos.

Pašlaik nav nepieciešams paplašināt subjektu loku, kas var pieteikt streiku. Tiem jābūt nodarbināto pilnvarotiem pārstāvjiem (arodbiedrībai).

Tomēr nepieciešams uzsākt diskusiju, vai nevajadzētu paplašināt tiesības uz streiku gadījumos, kad koplīgums ir noslēgts (aktīvā darbībā), bet darba devējs vienpusēji to nepilda. Starptautiskajos normatīvajos aktos tiesības uz streiku ir cieši saistītas ar koplīgumu, bet nav strikti noteikts, ka streiks būtu piemērojams tikai par kolektīviem interešu strīdiem. Arī kolektīvie tiesību strīdi varētu būt risināmi ar streika palīdzību.

Kopumā var secināt, ka Latvijā formāli ir nodrošinātas tiesības uz streiku, bet, lai tās reāli varētu īstenot, nepieciešams grozīt normatīvos aktus un uzsākt diskusiju par tiesību uz streiku paplašināšanu attiecībā uz kolektīviem tiesību strīdiem. Svarīgi ir nodrošināt konstitūcijā noteiktās tiesības uz biedrošanās brīvību un tiesības strādājošajiem streikot, bet tajā pašā laikā streiks nav līdzeklis, ko izmantot visās situācijās, kad pušu intereses nesakrīt.

Constitutional Rights on Strike – General Practitioner`s Strike Case

Abstract

International legal provisions provide for human rights and freedoms, and the freedom of expression and the right to work are part of these. Considering that during any employment relationship disputes can arise between the involved parties, international

*Kitija Bite. Konstitucionālās tiesības uz streiku:
ģimenes ārstu streika gadījums*

legal provisions for that provide strike as the final means to be utilised for the settlement of a dispute. Paragraph 108 of the Satversme (the Constitution of Latvia) provides that in Latvia, employed people have the right to strike. Systematically, the provisions of the Constitution are being regulated by the Labour Dispute Law and the Strike Law. It might seem that in Latvia, any employed person has been entitled to the right to strike as provided by the Satversme. However, the strike of general practitioners in summer 2017 highlighted a problem of executing strikes. Firstly, at the time being, the right to strike can be only associated with one form of employment, i.e., employment relationship. As only a part of general practitioners is employed on the basis of an employment agreement, the strike regulatory framework that is in force in Latvia can be used only by a part of general practitioners employed under an employment agreement in order to protect their collective interests. Secondly, the Labour Dispute Law provides for that a strike as the final means can be utilised exclusively for the protection of collective interests (within the framework of concluding a collective agreement), but not within the framework of a contract governed by the public law. The strike by general practitioners showed that Latvia has complied only partially with international legal provisions because a strike can only be utilised by people employed under employment agreements and only in disagreements regarding a collective agreement. In order to resolve this problem and so that any employed person is entitled to the right to strike in the future, it is necessary to amend the Labour Dispute Law by expanding the range of labour dispute subjects.

The aim of the article is to analyse both international regulatory framework and that in Latvia for the right of employed people to strike and to recommend necessary amendments to laws to solve the detected problems.

Materials used for the compilation of the article: international legal provisions and Latvian legal acts, publications and literature. Methods used in this article: descriptive, analysis, synthesis, dogmatic, induction and deduction, graphic as well as legal interpretation methods – grammatical, systemic, historical and teleological.

Keywords: labour dispute, strike, employment, strike of general practitioners, employment agreement, collective agreement.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Arodbiedrību likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 06.03.2014. un stājās spēkā 01.11.2014. *Latvijas Vēstnesis. 60*, 25.03.2014.
2. Biedrību un nodibinājumu likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 30.10.2003. un stājās spēkā 01.04.2004. *Latvijas Vēstnesis. 161*, 14.11.2003.
3. Darba likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 20.06.2001. un stājās spēkā 01.06.2002. *Latvijas Vēstnesis. 105*, 06.07.2001.
4. Darba strīdu likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 26.09.2002. un stājās spēkā 01.01.2003. *Latvijas Vēstnesis. 149*, 16.10.2002.

*Kitija Bite. Konstitucionālās tiesības uz streiku:
ģimenes ārstu streika gadījums*

5. Eiropas Sociālā harta: starptautisks dokuments. *Latvijas Vēstnesis*. 38(2803), 11.03.2003.
6. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: ANO starptautiska konvencija. OHCHR. Iegūts no: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx> [sk. 13.05.2019.].
7. Komerclikums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 13.04.2000. un stājās spēkā 01.01.2002. *Latvijas Vēstnesis*. 158/160, 04.05.2000.
8. Latvijas Republikas Satversme: Latvijas valsts likums: pieņemta 15.02.1922. un stājās spēkā 07.11.1922. *Latvijas Vēstnesis*. 43, 01.07.1993.
9. Nacionālā veselības dienesta nolikums: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 850: pieņemts 01.11.2011. *Latvijas Vēstnesis*. 178, 10.11.2011.
10. Par sapulcēm, gājieniem un piketiem: Latvijas Republikas likums: pieņemts 16.01.1997. un stājās spēkā 13.02.1997. *Latvijas Vēstnesis*. 31/32, 30.01.1997.
11. Publisku izklaides un svētku pasākumu drošības likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 16.06.2005. un stājās spēkā 20.07.2005. *Latvijas Vēstnesis*. 104, 06.07.2005.
12. Streiku likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 23.04.1998. un stājās spēkā 26.05.1998. *Latvijas Vēstnesis*. 130/131, 12.05.1998.
13. Veselības aprūpes finansēšanas likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 130/131, 12.05.1998.
14. Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 1529: pieņemti 17.12.2013. un zaudēja spēku 01.09.2018. *Latvijas Vēstnesis*. 253, 30.12.2013.
15. Veselības aprūpes pakalpojumu organizēšanas un samaksas kārtība: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 555: pieņemta 28.08.2018. *Latvijas Vēstnesis*. 176, 05.09.2018.

Tiesu prakse

16. Satversmes tiesas 2007. gada 16. maija spriedums lietā Nr. 2006-42-01 "Par Streiku likuma 24. panta trešās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 108. pantam". *Latvijas Vēstnesis*. 81, 22.05.2007.

Literatūra

17. Katlaps, A. Streiku kustība Latvijā. *Providus domnīca*. 18.12.2002. Iegūts no: <http://providus.lv/article/streiku-kustiba-latvija> [sk. 23.04.2019.].
18. Mickeviča, N., Rācenājs, K. 2015. *Arodbiedrību likums ar komentāriem*. Rīga: Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība.
19. Olsena, S. Pirmais Latvijas ģimenes ārstu streiks: faktiski, tiesiski un prettiesiski. *Jurista Vārds*. 41, 03.10.2017., 10.–18. lpp.
20. Spūle, I., Tiļļa, A. 2007. *Biedrošanās brīvība*. Rīga: Latvijas Republikas Tiesībsargs.
21. Streiks. *LSM.LV* Iegūts no: <https://www.lsm.lv/temas/streiks/> [sk. 12.02.2019.].

<https://doi.org/10.25143/socr.14.2019.2.047-052>

Robottehnoloģiju ietekme uz veselības aprūpes sistēmu

Karina Palkova

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte,
Tiesību zinātņu katedra, Latvija
karina.palkova@rsu.lv*

Kopsavilkums

Pēdējos gados gan pasaulē, gan arī Latvijā notiek straujš veselības aprūpes nozares tiesiskās transformācijas process, kas balstīts uz jauno tehnoloģiju ieviešanu veselības aprūpē. Inovatīvās tehnoloģijas ietekmē kā veselības aprūpi kopumā, tā nozares tiesisko regulējumu. Robottehnoloģiju attīstība tiešā veidā atspoguļojas arī iesaistīto pušu – ārstniecības personu un pacientu – tiesiskajās attiecībās. Jaunākās paaudzes pacienti arvien biežāk izmanto veselības aprūpes digitālās priekšrocības, piemēram, e-pierakstu pie ārsta, e-veselības sistēmas pakalpojumus, taču arī pašos ārstniecības procesos arvien vairāk tiek lietotas robottehnoloģijas. Šīs pārmaiņas norāda uz pacientu pašapkalpošanās sistēmas izveides tendenci nozarē un esošā tiesiskā regulējuma problemātiku.

Rakstā sniegts ieskats par tendencēm robottehnoloģiju izmantošanas attīstībā Latvijā un pasaulē. Vienlaikus arī skarts jautājums par jaunas, digitalizētas ēras sākumu veselības aprūpē un ar to saistītu iespējamu tiesisko izmaiņu kopumu.

Atslēgvārdi: veselības aprūpe, tiesības, robottehnoloģijas.

Ievads

Mūsdienās strauji attīstās tehnoloģijas, un ir svarīgi laikus sagatavoties izmaiņām visās nozarēs, arī no tiesiskā viedokļa raugoties. Aizvien aktuālāka kļūst digitālo tehnoloģiju izmantošana veselības aprūpē, kā arī jautājumi, kas ar tām saistīti, kas skar robottehnoloģiju attīstību un arvien vairāk ietekmē pacientu tiesības un atbildības institūtu.

Jau šobrīd gan pasaulē, gan Eiropas Savienībā veselības aprūpē tiek izmantoti roboti, kas pacientiem atgādina laikā iedzert zāles, izsauc pacientam palīdzību, veic aprūpi, roboti pilda vairākus māsiņas darbus, piemēram, 140 kilogramu smags robots, kas izveidots kā lācis, pacientus pārvieto, izmantojot savas spēcīgās “rokas” un jaunus paņēmienus, lietojot

augstas precizitātes taustes sensorus. Roboti veic kataraktas operācijas, asistē veselības aprūpes iestādēs u. tml. Jāmin arī Leonardo da Vinči robottehnoloģija un *Endoscopy-Bot*, ko lieto cilvēka ķermeņa izmeklējumos, antibakteriālie nanoroboti un digitālā tablete *Helius*, kas ļauj pacientu pastāvīgi uzraudzīt, u. c. [4]

Latvijā pirmais šāda veida robots tika iegādāts pirms dažiem gadiem. *Ekso Bionic* ir rehabilitācijas ierīce, kas īpaši piemērota pacientiem ar muguras smadzeņu bojājumiem, multiplās sklerozes pacientiem, kā arī citiem, kam ir būtiski pārvietošanās traucējumi paralīzes dēļ.

Robottehnoloģiju ieviešana nacionālajā veselības aprūpes sistēmā lika pamatu jaunu tiesiska rakstura jautājumu risināšanai nacionālā līmenī. Šāda veida tehnoloģijas turpina attīstīties, tādēļ jāpārskata nacionālā līmeņa nozari regulējošie tiesību akti un politikas plānošanas dokumenti.

Šīs publikācijas mērķis ir identificēt tiesiskos problēmjautājumus, kas radušies līdz ar robottehnoloģiju ienākšanu veselības aprūpē, kas skar pacientu un ārstniecības personu tiesiskās attiecības. Pētījumā izmantoti tiesu prakses materiāli, judikatūra, nacionālie un starptautiskie tiesību akti. Raksta izstrādē lietota aprakstošā, analīzes un sintēzes metode, zinātniskās indukcijas un dedukcijas metode.

Robottehnoloģijas un veselības aprūpe: situācijas raksturojums

Pieprasījums pēc robottehnoloģijām veselības aprūpes sistēmā saistīts ar to iespējām veikt vairāku medicīnisko darbību kopumu, t. sk. arī uzdevumus, kuru izpildei cilvēka iemaņas nav pietiekamas vai pilnīgas. Viens no mērķiem, kādēļ robotus lietderīgi izmantot veselības aprūpē, ir tieši efektivitātes rādītājs, kas ir kritisks gan pacientiem, gan arī ārstniecības personām [6].

Robotika veselības aprūpē aizsākās ar mērķi samazināt invazīvās operācijas un palīdzēt ķirurģiem veikt ķirurģiskas operācijas, kuras citādi būtu grūti izdarīt ar parastām, atklātām metodēm. [7]

Publiski pieejamie dati liecina, ka turpinās pieaugt ne tikai ārstniecības personu, bet arī sabiedrības jeb pacientu pieprasījums pēc inovatīvajām veselības aprūpes tehnoloģiju jomā, ņemot vērā sabiedrības novecošanu. Pēc Apvienoto Nāciju Organizācijas sniegtās informācijas redzams, ka pasaulē pēdējos 50 gados ir trīskāršojies to iedzīvotāju skaits, kas vecāki par 60 gadiem, un paredzams, ka līdz 2050. gadam tas atkal trīskāršosies un sasniegs divus miljardus cilvēku [13].

Tādējādi ir sagaidāms dabisks veselības aprūpes pakalpojumu pieprasījuma pieaugums ne tikai stacionārā, bet arī mājas aprūpē. Robottehnoloģijas veselības aprūpes sistēmā var sniegt atbalstu šā pieprasījuma apmierināšanai, it īpaši, ņemot vērā problēmas, kas saistītas ar veselības aprūpes izmaksu palielināšanos, sevišķi – ar darbaspēka izmaksu palielināšanos nozarē.

Latvijā robottehnoloģiju ieviešanas piemērs ir redzams Nacionālajā rehabilitācijas centrā “Vaivari”, kurā ir iegādāta robotizētā rehabilitācijas iekārta *Ekso Bionics*, ar kuras palīdzību paralizēti pacienti var pārvietoties vertikālā stāvoklī. Šī ierīce paredzēta rehabilitācijas procesam: pacients pats notur līdzsvaru un ar ierīces palīdzību trenējas staigāt. [5]

No veselības aprūpē ieviestajām robottehnoloģijām pasaulē pazīstamākais un praksē izmantotākais ir *Da Vinci Surgical System* ķirurģiskais robots – iekārta, kas sastāv no operētājiem un pulsts, ar kuru strādā ķirurgs. Ar manipulatoriem pacienta ķermenī tiek ievadītas speciālas zondes, un ārsts var veikt operāciju no jebkuras vietas pasaulē [1].

Starp izmantotākajām jāpiemin arī NAVIO ķirurģiskā sistēma – robotizētas tehnoloģijas lieto visas ceļa locītavas nomainīšanai [9].

Robotikas attīstība veselības aprūpē aktualizē tos juridiskos jautājumus, kas skar gan pacientu, gan ārstniecības personu tiesības, pienākumus un sabiedrības drošību kopumā, kā arī nozares tiesisko regulējumu.

Robottehnoloģiju tiesiskais regulējums Eiropas Savienībā

Robottehnoloģijas kļuvas par vienu no svarīgākajām šā gadsimta tehnoloģiju attīstības tendencēm, kas rada konceptuāli jaunas tiesiska rakstura problēmas. Palielinās robottehnoloģiju un cilvēku (veselības aprūpes kontekstā – pacientu) mijiedarbība. Ņemot vērā šīs tendences, Eiropas Parlamenta Juridiskā komiteja savā ziņojumā norādīja, ka tuvākajos gados steidzami būtu jāpievēršas jaunajiem riskiem, kas izriet no robottehnoloģiju un cilvēku (veselības aprūpē – pacientu un ārstniecības personu) mijiedarbības, nodrošinot pamatvērtību identificēšanu starp robottehnoloģijām un cilvēkiem [14].

Eiropas Padomes Juridiskās komitejas rezolūcijā ietvertajā informācijā uzsvēta īpašā loma, kas ir robottehnoloģiju un pacientu mijiedarbībai un vispārīgo principu un ētikas standartu ievērošanai, kā arī attiecīgo principu iedibināšanai. Dokumentā noteikts, ka jāatrisina robotu definīcijas jautājums, lai spētu nodrošināt robottehnoloģiju attīstību un atbilstošu šīs jomas tiesisko regulējumu. [14]

Savukārt Eiropas Parlamenta Vides, sabiedrības veselības un pārtikas nekaitīguma komitejas atzinumā norādīts, ka robottehnoloģijas var radīt lielu nesekmīgumu jautājumā par atbildības institūtu un saistību izpildi. Vēl tajā teikts, ka robottehnoloģijas nedrīkst būt lielākas atbildības iemesls tiem ārstiem vai veselības aprūpes personālam, kuriem robottehnoloģijas jālieto.

Būtisks ir Eiropas Parlamenta rezolūcijas priekšlikums attiecībā uz medicīnas robotiem. Tā 33. punktā uzvērts veselības nozares speciālistu izglītošanas tehnoloģiju izmantošanas jomā nozīmīgums, lai saglabātu un aizsargātu pacientu veselību. Turklāt dokumentā noteikts, ka prioritāri ķirurģiem jānosaka minimālās profesionālās prasības, lai operētu un saņemtu atļauju lietot ķirurģiskos robotus. [14]

Šā dokumenta 34. punktā norādīts, ka medicīnas roboti turpina augstas precizitātes ķirurģijas pārņemšanu un atkārtotu procedūru veikšanu, un tie spēj uzlabot rehabilitācijas rezultātus un sniegt ļoti efektīvu loģistisko atbalstu slimnīcām. Un, domājams, tieši šis aspekts varētu veicināt veselības aprūpes izmaksu samazināšanos, proti, sniedzot medicīnas speciālistiem iespējas pārorientēties no ārstēšanas uz profilaksi. Eiropas Parlamenta rezolūcijas priekšlikumā attiecībā uz medicīnas robotiku pausts aicinājums nodrošināt jauna robottehnoloģijas regulējuma izstrādi. [14]

Eiropas Parlaments šajā jautājumā ir skaidri iezīmējis problēmu virzienus, kas prognozējami šās nozares attīstībā. Raugoties nākotnē, robottehnoloģiju piemērošanas process veselības aprūpē šobrīd nav sagatavots no tiesību aktu atbilstības viedokļa. Šai situācijai nav gatavas nedz dalībvalstis, nedz arī Eiropas Savienība kopumā. [14]

2017. gadā tika izstrādāti Civiltiesību noteikumi par robotiku [2]. Tajos cita starpā uzsvērts robottehnoloģiju nozīmīgums veselības aprūpē. Šo noteikumu 10. punktā ir atrunāti ētikas principi un arī norādīts, ka pilnvarošanas potenciālam ar robotu izmantošanas starpniecību nianses piešķir spriedzes vai risku kopums, un tas būtu nopietni jāizvērtē no cilvēku veselības viedokļa [2]. Noteikumos arī norādīts uz ārstniecības personu izglītības līmeni, tā paaugstināšanu un pārorientēšanos atbilstīgi robottehnoloģiju attīstībai [2].

Noteikumos ietvertas arī iespējamās problēmas, kas saistītas ar atbildības institūtu attiecībās starp robottehnoloģiju lietotājiem un pakalpojumu saņēmējiem, piemēram, pacientiem.

2018. gadā Francijā tika apstiprināta mākslīga intelekta nacionālā stratēģija [8]. Savukārt Japānā 2015. gadā pieņemta “Jaunā robotu stratēģija” [3; 10].

Latvijā veselības aprūpes iestādēs medicīnas tehnoloģijas tiek ieviestas ārkārtīgi strauji, tomēr jautājums par robottehnoloģiju attīstību veselības aprūpē nav skatīts un pētīts, tāpat arī no tā izrietošie jautājumi par atbildību, tiesību un pienākumu institūtu.

Attiecībā uz robottehnoloģiju izmantošanu veselības aprūpē un ar to saistīto problemātiku būtiski ir robottehnoloģiju lietošanas veselības aprūpē ētiskie, tiesiskie un sociālekonomiskie aspekti. Robottehnoloģijas veselības aprūpē var izmantot gan kā lietojumprogrammas medicīnisko datu apstrādei, gan arī veicot analīzes diagnozes noteikšanai u. tml. Veicot šīs un citas darbības, robottehnoloģijas rada daudz risku. No juridiskā aspekta raugoties, risku novēršanai, vajadzēs pildīt lielu daudzumu tehnisko normatīvu, sertifikācijas prasību, kā arī ievērot ētikas principus. Zinātnieki uzskata, ka tieši ētikas principu izstrādei jābūt prioritārai jaunajā robotikas ērā [12].

Būtiski atzīmēt, ka arī zinātnieki iesaistās domu apmaiņā par robottehnoloģiju tiesiskā regulējuma pilnveidošanu. Zināmākie tehnoloģiju tiesību juristi, eksperti u. c. ir iestājušies par šāda regulējuma pieņemšanu Eiropas Savienībā, iesniedzot Eiropas Komisijai vēstuli ar oficiālu viedokli par jautājuma nozīmīgumu [11]. Taču robottehnoloģiju izmantošanas veselības aprūpē tiesiskā regulējuma jautājums ir sarežģīts. Tā izstrādē un pilnveidē jāsadarbojas vairāku nozaru speciālistiem, radot mūsdienīgu un agrāk nebijušu, piemērotu tiesisko regulējumu.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Liels ir robotu potenciāls ietekmēt veselības aprūpes pakalpojumu kvalitāti un to sniegšanu, ņemot vērā jau šobrīd esošo tehnoloģisko progresu Eiropā, tostarp arī Latvijā.
2. Mūsdienās Latvijas veselības aprūpē tiek izmantoti tikai daži robottehnoloģiju veidi, tāpēc robottehnoloģiju tiesiskā regulējuma jautājums, arī veselības nozarē, nav skatīts pēc būtības.
3. Iespējams, pieaugot robottehnoloģiju izmantošanai veselības aprūpē, kā arī identificējot pirmos pacientu tiesību aizskāruma gadījumus, kas nodarīti, izmantojot robottehnoloģijas, tiks uzsākts robottehnoloģiju tiesību un atbildības institūta izpētes process.
4. Tehnoloģiskā progresa attīstība tiek uzskatīta par straujāku nekā tehnoloģijas tiesību attīstība. Lai veicinātu abu procesu paralēlu attīstību un novērstu iespējamās nepilnības un strīdus, jāsaprot ne tikai esošo, bet arī topošo veselības aprūpē lietojamo robottehnoloģiju attīstība un tās virzieni nākamajos gados.
5. Juridiskajā aspektā liela nozīme ir robotu attīstības veidam, piemēram, medicīniskajās tehnoloģijās, ierīču autonomajās robotu funkcijās (veicot operāciju) un robottehnoloģijās, kas pilda vispārīgās veselības aprūpes funkcijas (pacientu pārvietošanu, aprūpi).
6. Attīstoties robottehnoloģijām, veselības aprūpes sistēmā spēkā esošie medicīnisko ierīču darbību regulējoši noteikumi un datu aizsardzības jautājumus regulējošie tiesību akti pēc sava satura nebūs piemērojami jaunajās situācijās.

Impact of the Robotics Era on Healthcare System

Abstract

In recent years worldwide and in Latvia as well legal transformation of healthcare sector has become topical, which is based on the entry of new technologies in health care. Innovative technologies in healthcare affect not only healthcare processes, but also legal regulation issues. The evolution of the robotics era is also directly reflected in the context of legal relationships between patients and medical practitioners. Younger generations are increasingly embracing the digital benefits of healthcare, such as e-registration, the use of e-health, and the use of robotic technology in medical treatment. This indicates a tendency towards the development of a patient self-service system in the sector and the problem of existing regulation. The article provides an insight into the development of robotic technologies in Latvia and worldwide as well. Simultaneously, it provides an insight into emergence of a new era in healthcare and the ensuing set of possible legislative changes.

Keywords: healthcare, rights, robotic technologies.

Avoti un literatūra

1. About da Vinci Systems: Surgical robotics for minimally invasive surgery. *Da Vinci Surgery*. 2019. Iegūts no: <https://www.davincisurgery.com/da-vinci-systems/about-da-vinci-systems> [sk.12.09.2019.].
2. Civiltiesību noteikumi par robotiku: Eiropas Parlamenta 2017. gada 16. februāra rezolūcija ar ieteikumiem Komisijai par Civiltiesību noteikumiem par robotiku (2015/2103(INL)). *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. 18.07.2018. Iegūts no: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017IP0051&from=EN> [sk. 10.09.2019.].
3. Crisostomo, C. Robots: Japan's Future Elderly Care Workers. *VR World*. January 22, 2015. Iegūts no: <http://www.vrworld.com/2015/01/22/robots-japans-future-elderly-care-workers/> [sk. 09.09.2019.].
4. Digitālās tabletes, viedierīces, robots—māšīna un citi tehnoloģijas sasniegumi veselībai. *LA.LV* [ziņu portāls Latvijai]. 12.05.2016. Iegūts no: <http://veselam.la.lv/digitalas-tabletes-viedierices-robots-masina-un-citi-tehnologijas-sasniegumi-veselibai> [sk.10.09.2019.].
5. *Ekso Bionics* rehabilitācijas ierīces prezentācija. *Nacionālais rehabilitācijas centrs "Vaivari"*. 22.01.2014. Iegūts no: <https://www.nrcvaivari.lv/lv/ekso-bionics-rehabilitācijas-ierīces-prezentācija> [sk. 12.09.2019.].
6. Gearon, C. J. Staffing the Hospital of Tomorrow. *U. S. News*. October 16, 2013. Iegūts no: <http://health.usnews.com/health-news/hospital-of-tomorrow/articles/2013/10/16/staffing-the-hospital-of-tomorrow> [sk. 10.09.2019.].
7. Health care robotics: Automated devices to handle tough hospital tasks. *ASHE*. 02.07.2014. Iegūts no: <https://www.hfmmagazine.com/articles/1328-health-care-robotics> [sk. 29.10.2019.].
8. Le 29 mars 2018, au Collège de France, le Président de la République a présenté sa vision et sa stratégie pour faire de la France un pays leader de l'intelligence artificielle. *AI for Humanity*. Iegūts no: <https://www.aiforhumanity.fr/> [sk. 11.09.2019.].
9. Navio Surgical System. *Florida Orthopaedic Institute*. 2018. Iegūts no: <https://www.floridaortho.com/specialties/knee-leg/navio-surgical-system/> [sk. 12.09.2019.].
10. New Robot Strategy: Japan's Robot Strategy. *The Headquarters for Japan's Economic Revitalization*. 10.02.2015. Iegūts no: https://www.meti.go.jp/english/press/2015/pdf/0123_01b.pdf [sk. 09.09.2019.].
11. Open Letter to the European Commission Artificial Intelligence and Robotics. *SSL.com* [tiešraides vietne]. Iegūts no: <https://g8fip1kplyr33r3krz5b97d1-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2018/04/RoboticsOpenLetter.pdf> [sk. 12.09.2019.].
12. Robots in Healthcare: a Solution or a Problem? In-deapth analysis Requested by the ENVI committee. *European Parliament*. 2019. Iegūts no: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/638391/IPOL_IDA\(2019\)638391_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/638391/IPOL_IDA(2019)638391_EN.pdf) [sk. 12.09.2019.].
13. World Population Ageing 2017. *United Nations*. Iegūts no: https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2017_Highlights.pdf [sk. 10.09.2019.].
14. Ziņojums ar ieteikumiem Komisijai par Civiltiesību noteikumiem par robotiku: EP Juridiskā komiteja: Rezolūcija. *Eiropas Parlaments*. 2015. Iegūts no: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0005_LV.html#title3 [sk. 10.09.2019.].

<https://doi.org/10.25143/socr.14.2019.2.053-063>

Juridiskās izglītības jaunie izaicinājumi

Dr. iur. Andrejs Vilks

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija

Andrejs.Vilks@rsu.lv

Kopsavilkums

Politiskās plānošanas dokumentos tiek atzīts, ka Latvijā samazinās juridiskās izglītības kvalitāte un tiesību zinātņu studiju programmu absolventiem ir vājas zināšanas un prasmes jurisprudencē.

Lai paaugstinātu juridiskās izglītības kvalitāti, Latvijas Republikas Ministru kabinets 2015. gadā akceptēja rīkojumu par valsts vienotā jurista kvalifikācijas eksāmena ieviešanu 2021. gadā profesionālajās maģistrantūras studiju programmās “Tiesību zinātne”, vienlaikus augstākās izglītības sistēmā likvidējot profesionālās bakalaura studiju programmas un liedzot studējošajiem iespēju iegūt juriskonsulta kvalifikāciju. Augstākās juridiskās izglītības sistēma kopumā tiek pārveidota. Valsts vienotā jurista kvalifikācijas eksāmena ieviešana rada nepieciešamību pārveidot studiju procesu, veikt izmaiņas īstenotajos studijuursos un papildināt prasības tiesību apakšnozarēs, kurās tiks pārbaudītas studējošo zināšanas vienotā eksāmenā.

Atslēgvārdi: jurists, juridiskā izglītība, tiesību zinātne, valsts vienotais jurista kvalifikācijas eksāmens.

Ievads

Latvijas ekonomiskā attīstība, dinamiskie sociālie un tehnoloģiskie procesi, kuri izteikti izpaužas mūsdienu sabiedrībā, nosaka nepieciešamību sagatavot augsti kvalificētus speciālistus. Arī juridiskās izglītības sfērai ir īpaša nozīme augstvērtīgu, labi izglītotu speciālistu sagatavošanā. Šī nozīme saistīta ne tikai ar valsts vajadzību pēc starptautiskajiem standartiem atbilstošiem juristiem, kam ir piemērots zināšanu, prasmju, iemaņu un attieksmju potenciāls, bet arī ar visplašākā sabiedrības un patērētāju loka nepieciešamību pēc juridiskām zināšanām. Pakalpojumu tirgus segmenta paplašināšanās un tiesiska rakstura darījumu strauja pieauguma dēļ juridiskās zināšanas nepieciešamas arī šo pakalpojumu saņēmējiem un darījumu slēdzējiem. Tādēļ jāatzīst, ka tiesisko zināšanu objektīvais pieprasījums ir ļoti plašs un tas pieaug.

Pārmaiņas juridiskās izglītības sistēmā

Juridiskās izglītības sistēmas pārveide un juristu sagatavošanas nosacījumu diezgan straujās izmaiņas nosaka Latvijas augstskolu un to juridisko fakultāšu mācību procesa organizācijas, studiju plānojuma, studiju kursu apguves un studējošo zināšanu pārbaudes un vērtēšanas pārstrukturēšanu.

Atbilstīgo izmaiņu pamatā ir Ministru kabineta 2015. gada 16. februāra rīkojuma Nr. 78 “Par Valdības rīcības plānu Deklarācijas par Laimdotas Straujumas vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai” pielikuma 34.1. apakšpunktā noteiktā rīcības plāna pasākums: “Lai ieviestu valsts vienoto juristu kvalifikācijas eksāmenu, paaugstinot un vienādojot prasības jurista kvalifikācijas iegūšanai, likvidēt juriskonsulta profesiju, izstrādāt konceptuālu ziņojumu par valsts vienotā juristu kvalifikācijas eksāmena ieviešanu un izstrādāt normatīvo aktu grozījumus, lai ieviestu minēto eksāmenu” [3].

Tieslietu ministrijas sagatavotajā Informatīvajā ziņojumā “Par valsts vienotā jurista kvalifikācijas eksāmena ieviešanu” [8] tika atzīts, ka kopš pagājušā gadsimta 90. gadu sākuma, attīstoties brīvā tirgus ekonomikā, pieauga tiesību zinātņu studiju programmu skaits, kas ilgtermiņā samazināja juridiskās izglītības kvalitāti valstī. Turklāt var konstatēt, ka šajā Informatīvajā ziņojumā un arī citos politiskās plānošanas dokumentos netika publiskoti argumenti, kuri apliecinātu juridiskās izglītības kvalitātes pazemināšanos. Atbilstīgajos dokumentos netika ietverta informācija par to, kura līmeņa studiju programmās tiesisko zināšanu, prasmju, iemaņu un kompetenču samazinājums ir fiksēts, kura tipa mācību iestādēs un kurās studiju programmās – akadēmiskajās vai profesionālajās – tas tika pieļauts. Informatīvajā ziņojumā vien atzīts, ka lielai daļai tiesību zinātņu studiju programmu absolventu ir diezgan vājas zināšanas un prasmes jurisprudencē. Taču nav minēts, ar ko un kā tas pierādīts.

Vēl arī tiek atzīmēts, ka “katra augstskola pēc saviem ieskatiem vērtē studentu teorētiskās zināšanas un prasmes, lai piešķirtu valsts atzītu augstākās izglītības diplomu ar jurista vai juriskonsulta kvalifikāciju”. Studentu teorētiskās zināšanas un prasmes augstskolas vērtē atbilstoši Augstskolu likuma [1, 58. pants] un Profesionālās izglītības [4, 29. pants] likuma prasībām. Izglītības likuma, Vispārējās izglītības likuma, Profesionālās izglītības likuma, Augstskolu likuma un citu ar izglītību saistīto normatīvo aktu ievērošanu kontrolē Izglītības kvalitātes valsts dienests – atbilstīgi Izglītības likuma 20. pantam [2]. Atkāpes vai neatbilstības par augstskolas nepamatoti piešķirtu valsts atzītu augstākās izglītības diplomu ar jurista vai juriskonsulta kvalifikāciju Latvijā nav konstatētas.

Pamatotu un objektīvu argumentu izmantošana normatīva rakstura dokumentos, it īpaši tajos, kas skar tiesisko jomu, ir profesionālās un ētiskās atbildības jautājums, kas ne vienmēr tiek ievērots politikas plānošanas dokumentos.

Informatīvajā ziņojumā minēts, ka veidojas diskusijas par nepieciešamību paaugstināt jurista kvalifikācijas iegūšanas prasības. Tātad, no vienas puses, bez pamatota atzīnuma tiek apgalvots, ka Latvijā samazinās juridiskās izglītības kvalitāte, no otras puses, ir nepieciešamība paaugstināt jurista kvalifikācijas iegūšanas prasības. Vai šajā gadījumā loģiskāk nebūtu, pirmkārt, tomēr noteikt pašreizējo juridiskās izglītības kvalitātes līmeni, apzināt neatbilstības un nepilnības; otrkārt, diagnosticējot nepilnības konkrētās mācību iestādēs un studiju programmās, izstrādāt un īstenot nepilnību un neatbilstību novēršanas pasākumus vai attiecīgo studiju programmu pārtraukt īstenot; treškārt, izstrādāt pārdomātu jurista kvalifikācijas iegūšanas procedūru, lai jaunažiem nozares speciālistiem paaugstinātu prasības.

Atbilstošas procedūras izstrādes sākumposmā nepieciešams atbildēt uz jautājumu, vai valsts vienotais juristu kvalifikācijas eksāmens nodrošinās būtiski jaunu jurista kvalifikācijas kvalitāti? Vai juriskonsulta profesijas likvidēšana ir pamatotākais un atbilstošākais ceļš, paaugstinot juridiskās izglītības kvalitāti un nosakot jaunas, augstākas prasības jurista kvalifikācijas iegūšanā? Nav kādā veidā pierādīts un argumentēts tas, ka, likvidējot profesionālās bakalaura studiju programmas, kas nodrošināja juriskonsulta kvalifikācijas iegūšanu, pieaugs juridiskās izglītības kvalitāte.

Tieslietu ministrijas sagatavotajā Informatīvajā ziņojumā "Par valsts vienotā jurista kvalifikācijas eksāmena ieviešanu" tiek salīdzināts juriskonsulta un jurista statuss. Pilnīgi pamatoti tiek atzīts, ka persona ar juriskonsulta kvalifikāciju nevar veikt tiesneša, prokurora, zvērināta advokāta, zvērināta notāra, zvērināta tiesu izpildītāja vai maksātņepējas administratora darbu, kā arī veikt darbu citās profesijās, kurās nepieciešama jurista kvalifikācija. [8]

Vēl jāpiebilst, ka jurista kvalifikācija nenozīmē to, ka persona ar atbilstīgu kvalifikāciju uzreiz var ieņemt šeit minētos amatus. Vajadzīgs arī sagatavošanās periods un jānokārto atbilstīgi kvalifikācijas eksāmeni. Tiek atzīts, ka šī ir viena no divām būtiskākajām atšķirībām starp jurista un juriskonsulta profesiju.

Otra būtiskākā atšķirība starp jurista un juriskonsulta profesiju ir kompetence izstrādāt pētījumus ar zinātnisku vērtību jurisprudencē. Tā vajadzīga juristiem, bet nav nepieciešama juriskonsultiem. Bet vai visiem, kuri strādā tiesību jomā, ir nepieciešams un ir arī aicinājums izstrādāt pētījumus ar zinātnisku vērtību jurisprudencē? Kāds ir definējumā ietvertais saturs – pētījumi ar zinātnisku vērtību jurisprudencē? Vai nepietiek ar prakses materiālu apkopojumiem un analīzi, kas veikta par sekmīgi izstrādātiem un aizstāvētiem profesionāliem bakalaura darbiem, kuri sagatavoti, iegūstot juriskonsulta kvalifikāciju? Un kas nosaka pētījumu jurisprudencē zinātnisko vērtību, ja pašiem juristiem daudzos gadījumos nav vienota viedokļa?

Juristu un juriskonsultu kompetenču salīdzinošais modelis ir pat vairāk nekā interesants... Informatīvajā ziņojumā konstatēts, ka

“profesiju klasifikatorā ietvertais abu profesiju nošķirums ir mākslīgs un formāls, jo pēc būtības pamatuzdevumi juristam un juriskonsultam ir gandrīz identiski:

- lai izstrādātu juridiskus dokumentus (kā tas ir paredzēts juriskonsultam), absolūtajā vairākumā gadījumu nepieciešams atrast, analizēt, tulkot un piemērot tiesību normas (kā tas ir paredzēts juristam);
- pārstāvība tiesās un citās institūcijās (kā tas ir paredzēts juriskonsultam) ietver sevī to pašu “tiesību subjektu pārstāvību”, kas paredzēta juristam;
- procesuālo tiesību jomu nodalīšana (civilprocess, administratīvais process utt.) abās minētajās profesijās nav saprotama.” [8]

Publisko tiesību joma, kas norādīta kā juriskonsulta darbības nozare, no tiesību teorijas viedokļa raugoties, ietver sevī šādas tiesību nozares: konstitucionālās tiesības, administratīvās tiesības, finanšu tiesības, krimināltiesības, ekoloģiskās tiesības, kriminālprocesuālās un civilprocesuālās, kā arī starptautiskās publiskās tiesības [7, 57].

Izmantojot tik plašu terminu juriskonsulta pamatuzdevumu definēšanā, var secināt, ka darbības procesuālo tiesību jomā juristam un juriskonsultam pēc būtības neatšķiras.

No minētās salīdzinošās analīzes pēc būtības var izdarīt divus secinājumus: pirmkārt, ja profesionālajās bakalaura studiju programmās, kurās paredzēta juriskonsulta kvalifikācijas iegūšana, studējošie gūst gandrīz tikpat plašas zināšanas, praksē nepieciešamās prasmes, iemaņas un kompetences, kuras ir jurista profesijas standartā, kādēļ šo studiju programmu beidzējiem vēl jāmacās profesionālajā maģistrantūras studiju programmā, kura satur līdzīgas zināšanas, prasmes un iemaņas. Vēl vairāk, rūpīgāk analizējot juriskonsulta un jurista profesiju standartos ietvertos pamatuzdevumus, kuri minēti Informatīvajā ziņojumā, redzams, ka pirmajā profesijas standartā tie ir plašāki (civilprocesā, administratīvajā procesā, disciplinārlietās, publisko, kā arī starptautisko un Eiropas Savienības (Kopienu) tiesību jomā paredzēts veikt darbības, kas saistītas ar materiālo un procesuālo tiesību normu piemērošanu un tiesu prakses izmantošanu).

Otrkārt, tiek atzīts, ka mērķtiecīgi ir izveidot pamatotu juridisko profesiju un tai atbilstīgu tiesību zinātņu programmu sistēmu, kā arī nepieciešams veikt pasākumus juriskonsulta profesijas likvidēšanai. Rezultātā paliktu divas savstarpēji skaidri nodalāmas juridiskās profesijas – jurists un jurista palīgs – ar saprotamām un pamatotām atšķirībām nepieciešamo zināšanu un prasmju apgūvē. Visai dīvaini ir tas, ka viena no nepieciešamības paaugstināt prasības jurista kvalifikācijas iegūšanai rezultējošām darbībām ir profesionālo bakalaura studiju programmu “Tiesību zinātne” slēgšana un juriskonsulta profesijas likvidēšana. Arī tiesību zinātnieks Artūrs Gaveiko, pētot juridiskās izglītības reformu tendences Latvijā, ir secinājis, ka “juriskonsulta profesijas likvidēšana ir nepārdomāta, nepamatota un neloģiska, jo juriskonsulta profesija pēc 2017. gadā pieņemtā jaunā profesiju klasifikatora ir vecāko juridisko lietu speciālistu sarakstā...” [7, 121].

Latvijā bija (pagaidām, līdz 2020. gadam, arī ir) iespējams iegūt gan tādu bakalaura grādu, kas ļauj strādāt jurista profesijā (profesionālā bakalaura grāds tiesību zinātnēs ar juriskonsulta kvalifikāciju), gan tādu, kas dod tikai akadēmiskas zināšanas un uzskatāms vien par pirmo soli turpmākām studijām maģistrantūrā (sociālo zinātņu bakalaura grāds tiesību zinātnē bez profesionālās kvalifikācijas). Arī maģistrantūras studiju rezultāts atkarībā no izvēlētās studiju programmas būtiski atšķiras: sociālo zinātņu maģistra grāds tiesību zinātnē, absolvējot akadēmisko maģistrantūras studiju programmu, un profesionālais maģistra grāds tiesībzinātnē, kas dod kvalifikāciju “jurists” (no 2021. gada – pēc vienotā valsts jurista kvalifikācijas eksāmena veiksmīgas nokārtošanas).

Studiju programmu iedalījums akadēmiskajās un profesionālajās kā bakalaura, tā maģistrantūras studiju līmenī ir nosacīts. Akadēmiskajās studiju programmās vairāk uzmanības pievērsts teorētiska rakstura mācību disciplinām, tāpēc, beidzot šīs studiju programmas, absolventiem nākas saskarties ar praktiska rakstura zināšanu, prasmju un iemaņu trūkumu. Akadēmiskajās studiju programmās nav paredzētas prakses, kaut gan studiju plānos tās var būt iekļautas, tomēr prakšu apjoms ir neliels. Prakses iekļaušana akadēmiskajā bakalaura studiju programmā attiecīgi samazina tajā piedāvātos studiju kursus.

Savukārt profesionālajās studiju programmās mazāk ietverti teorētiski mācību kursi. Taču pastāvīga sociālās, politiskās un tiesiskās vides pārveide, nepārtrauktais tiesiskās jaunrades process gan nacionālā, gan starptautiskā līmenī nosaka, ka arī profesionālajās studiju programmās iespējami vairāk būtu jāietver teorētiskie mācību priekšmeti. Pēc akadēmisko studiju programmu un arī profesionālo bakalaura studiju beigām, iegūstot atbilstīgu kvalifikāciju, studējošie tomēr ir tendēti turpināt mācības maģistrantūrā (profesionālajā), lai iegūtu jurista kvalifikāciju.

Par vienoto valsts jurista kvalifikācijas eksāmenu

Ieviešot jaunu topošo juristu zināšanu, prasmju un kompetenču pārbaudes un vērtēšanas sistēmu, rodas bažas, vai valsts vienotais jurista kvalifikācijas eksāmens ļaus sasniegt izvirzīto mērķi, proti, paaugstināt juristu kvalitātes līmeni. Pašreiz ir grūti to novērtēt. Eksāmena ieviešana varētu sekmēt studējošo motivācijas paaugstināšanos, dziļāku un noturīgāku zināšanu apgūšanu tiesību studiju programmās, un to var vērtēt pozitīvi. Taču tas varētu neattiekties uz pilnīgi visiem studējošajiem. Skaidras atbildes nebūs arī pēc pirmajām valsts vienotā jurista kvalifikācijas eksāmena kārtēšanas reizēm. Juridisko zināšanu un prasmju kvalitātes noteikšanas metodiku nevar saistīt tikai ar pieņemtajiem Ministru kabineta noteikumiem. Vienlaikus jāatzīst – valsts pārvaldes institūcijās nav noteikti kritēriji un izveidota metodika, kas ļautu diagnosticēt juridisko zināšanu un prasmju līmeni. Tas attiecas ne tikai uz augstskolu tiesību zinātņu studiju programmu absolventiem, bet arī uz praktizējošiem juristiem.

Jaunā pārbaudījumu kārtība viesīs diezgan lielas izmaiņas tiesību zinātņu studiju programmu plānošanā, organizēšanā un ieviešanā. Valsts vienotajā jurista kvalifikācijas eksāmenā iekļautās jomas, kurās pārbaudīs studentu zināšanas un prasmes, liek maģistrantūras studiju programmā atteikties no specializācijas studiju kursiem un programmā

iekļaut jaunus kursus, piemēram, krimināltiesību un kriminālprocesa aktuālās problēmas, civiltiesību, civilprocesa un komerciesību aktualitātes, moduli par konstitucionālajām, administratīvajām un administratīvā procesa tiesībām u. c.

Valsts vienotajam jurista kvalifikācijas eksāmenam paredzēta teorētiskā daļa (izvērtēšanas atbildes uz jautājumiem rakstveidā) un praktiskā daļa (praktisku uzdevumu (kāzusu) risinājums rakstveidā). Eksāmens tiks organizēts šādās tiesību nozarēs:

- krimināltiesībās un kriminālprocesa tiesībās;
- civiltiesībās, civilprocesa tiesībās un komerciesībās;
- konstitucionālās tiesībās, administratīvās tiesībās un administratīvā procesa tiesībās;
- starptautiskās un Eiropas Savienības tiesībās;
- tiesību teorijā, tiesību filozofijā un Latvijas tiesību vēsturē.

Tādējādi saskaramies ar jaunu pieeju studiju kursu plānošanā, kas kopumā, iespējams, nebūtu jāvērtē negatīvi, taču tā visai specifiski ietekmēs augstskolu autonomiju. Joprojām neatbildēti ir jautājumi par komisijas locekļu kvantitatīvo pārstāvniecību. Var paredzēt, ka eksāmenu organizācijas procesā nebūs iespējams nodrošināt tās kvalitatīvo atbilstību (kā prasīts noteikumos – nodrošināt komisijas locekļu skaitu proporcionāli studējošo skaitam). Šajā noteikumu punktā nav paredzēts, ka komisijas sastāvā būs atbilstošs skaits jomu pārstāvju, kas varēs vērtēt teorētiskās daļas atbilžu pareizību un kāzusu risinājumu precizitāti. Tāpat nav arī skaidrs, kādi būs kritēriji, saturs un prasības, kas būs noteiktas valsts vienotā jurista kvalifikācijas eksāmena vērtēšanas metodikā, kuru apstiprinās pati komisija. Šis varētu būt riska elements caurskatāmībai un vienveidīgai izpratnei eksāmena jautājumu izstrādes gaitā un eksāmena atbilžu izvērtēšanā.

Valsts vienotā jurista kvalifikācijas eksāmena organizēšanā būs jāņem vērā svarīgi aspekti:

- eksāmena kārtošana tiks izveidota un uzturēta elektroniskā vide, kurā notiks kvalifikācijas eksāmens (Tieslietu ministrija šo uzdevumu deleģē Latvijas Universitātei, noslēdzot deleģēšanas līgumu);
- vērtēšanas komisijas locekļus varēs iekļaut komisijas sastāvā atkārtoti jaunu eksāmenu kārtēšanas gadījumos;
- komisijas locekļus uz pirmo sēdi sasauks tieslietu ministrs. Līdz brīdim, kad komisija ievēlēs komisijas priekšsēdētāju un komisijas priekšsēdētāja vietnieku, komisijas sēdi vadīs tieslietu ministra pilnvarota persona;
- komisijas priekšsēdētājs un tā vietnieks nedrīkstēs būt augstskolas pārstāvis vai juridisko nozari pārstāvošas organizācijas pārstāvis, kurš piedalās studiju programmas īstenošanā augstskolā;
- studējošie kvalifikācijas eksāmenu kārtos vienlaikus tiešsaistē, izmantojot elektronisko vidi. Piekļuves tiesības elektroniskās vides kvalifikācijas eksāmena sadaļai būs Tieslietu ministrijai, komisijas locekļiem un studējošajiem. Atbilstošu eksāmena norises darba vidi un aprīkojumu nodrošinās augstskolas;
- augstskolai būs jāsniedz informācija par studējošo skaitu, kuri kārtos minēto eksāmenu, trīs mēnešus pirms ziemas un vasaras sesijas sākšanās – iepriekšējā viena mēneša laikā.

Neapšaubāmi, ka augstskolas gatavojas ne tikai valsts vienotā jurista kvalifikācijas eksāmena ieviešanai, bet arī mainīt visai stabilu studiju procesu un studiju kursu plānojumu. Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes profesionālajā maģistrantūras studiju programmā vajadzēs iekļaut daļēji jau bakalaura studiju programmā īstenotos studiju kursus, ietverot tajos problemātiskos aspektus, plašāk lietojot kāzusu risināšanu. Droši vien daļēji vajadzēs attiekties no specializāciju studiju kursiem.

Rīgas Stradiņa universitātes pieredze juristu sagatavošanā

Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskā fakultāte 2019. gada jūnijā svinēja desmit gadus kopš tās izveides. Desmit gadi nav sevišķi liels laika periods. Tomēr šī ir respektējama jubileja Latvijas vispārārtzītas mācību iestādes vienai no jaunākajām fakultātēm. Rīgas Stradiņa universitātes tradīcijas juridiska rakstura studiju kursu īstenošanā gan ir senākas. Medicīnas un sabiedrības veselības fakultātē tika pasniegti tiesību pamatu studiju kursi. Eiropas studiju fakultātē sociologi studēja deviantoloģiju un kriminoloģiju.

Par šīs fakultātes dekānu 2004. gadā tika ievēlēts *Dr. iur.* Andrejs Vilks. Sadarbībā ar RSU vadību (rektoru profesoru Jāni Vētru un prorektori profesori Ilzi Akotu) tika apspriesta iecere veidot tiesību zinātņu studiju programmas. Uz sociālām zinātnēm Eiropas studijās varēja attiecināt arī daudzveidīgus tiesību zinātņu studiju kursus. 2004. gadā sākās darbs pie akadēmiskās bakalaura un profesionālās maģistra studiju programmas tiesību zinātnēs izveides. 2005. gadā minētās studiju programmas Augstākās izglītības kvalitātes novērtēšanas centrā tika licencētas, un 2005./2006. akadēmiskajā mācību gadā sākās studējošo uzņemšana. Licencēšana tikai nupat bija notikusi, tāpēc jaunās studiju programmas plašsaziņas līdzekļos netika reklamētas un informācija par tām arī RSU mājaslapā bija visai skopa. Tiem, kas vēlējās studēt tiesību zinātnes, kā tas bija arī visās pārējās sociālo zinātņu studiju programmās, studiju maksa bija jāsedz no saviem vai tuvinieku līdzekļiem. Loģiski, ka cerēt uz lielu reflektantu skaitu būtu naivi. Pirmajā uzņemšanā jaunajās studiju programmās pieteicās un mācības uzsāka desmit bakalaura grāda pretendentes (desmit jaukas meitenes) un 25 maģistranti. Tie bija Juridiskās fakultātes izveides pirmsākumi RSU.

Tiesību zinātņu studiju programmu īstenošanas organizācija – no tās sākuma un arī vēlāk jau Juridiskās fakultātes ietvaros – tika īstenota, pārmantojot labākās tradīcijas un pieredzi no citām sociālo zinātņu studiju programmām, – mācības pēc moduļu principa (lielākā daļa studiju kursu tika realizēti ļoti intensīvi viena mēneša laikā, bet nozīmīgākie studiju kursi – visu semestri, iztiekot bez “karstajiem” sesiju laika periodiem semestra beigās). Studiju programmās bija iekļauts liels patstāvīgā darba apjoms un praktizējošu juristu iesaistīšanās mācību procesā. Ņemot vērā izteikto Rīgas Stradiņa universitātes profesionālo ievirzi, izstrādājot un arī turpmāk pilnveidojot studiju programmu, tajā tika iekļauti ar veselības aprūpi cieši saistīti studiju kursi: Medicīnas tiesības, Pacientu tiesības, Farmācijas tiesības, Biomedicīnas tiesiskās problēmas, Tiesu medicīna, Tiesu psihiatrija u. c.

Tiesību studiju kursus īstenoja autoritatīvākie tiesību apakšnozaru speciālisti, piemēram, *Dr. habil. iur.* Osvalds Joksts, *Dr. hist.* Valdis Blūzma, *Dr. iur.* Uldis Ķinis, *Dr. iur.* Jānis Grasis. Studiju programmā tika iesaistīti arī citu fakultāšu mācībspēki. Medicīnas tiesību bloku sākotnēji atzīstami īstenoja Medicīnas tiesību institūta vadītāja Solvita Olsena.

Eiropas studiju fakultāte 2004.–2005. gadā auga kvalitatīvi un kvantitatīvi. 2005. gadā uz fakultātes bāzes tika izveidota Komunikāciju fakultāte un Tiesību institūts, kurš tika iekļauts zinātnisko institūciju reģistrā. Pieaugot studējošo skaitam, 2009. gadā ar RSU Senāta lēmumu tika izveidota Juridiskā fakultāte. Pēc RSU sociālajās zinātnēs studējošo lūguma tika radīta akadēmiskā maģistrantūras studiju programma.

Juridiskā fakultāte – kopš tās izveides pirmsākumiem un visā tās pastāvēšanas laikā – ir saņēmusi universitātes vadības atbalstu. Toreiz, kad izveidojās Juridiskā fakultāte, bija skaidrs, ka tiks likvidēta Latvijas Policijas akadēmija (LPA), ar kuru RSU bija laba un lietišķa sadarbība. Profesionālā bakalaura studiju programma “Tiesību zinātne”, kura tika realizēta LPA un gatavoja speciālistus tiesībsargājošām iestādēm, tostarp Valsts policijai, tika likvidēta. Universitātes vadītāji (rektors profesors Jānis Gardovskis un prorektore profesore Ilze Akota) ieteica izstrādāt profesionālo bakalaura studiju programmu ar praktisku ievirzi un specializāciju policijas darbā. 2010. gadā tika licencēta profesionālā bakalaura studiju programma “Tiesību zinātne”, kurā bija ietverti studiju kursi, kas tieši saistīti ar policijas darbu. 2011. gadā tika noslēgts līgums ar Valsts policiju par policijas darbinieku apmācību minētajā bakalaura studiju programmā. Taču liela daļa policijas darbinieku turpināja izglītību maģistrantūras studiju programmā. Savā darbā viņi veica operatīvās darbības, tāpēc programma tika papildināta ar specializāciju “Operatīvais darbs”. Specializācijas studiju kursus docēja un docē augsti kvalificēti operatīvo dienestu vadītāji un speciālisti no Latvijas, Igaunijas, Lietuvas un Zviedrijas. Reflektantiem bija diezgan liela interese par profesionālo bakalaura studiju programmu. Studējošie vairāk vēlējās apgūt studiju kursus ar praktisku ievirzi, gūt prasmes un iemaņas juridisko dokumentu izstrādē un kāzusu risināšanā. Tomēr no 2020. gada šīs studiju programmas Latvijas augstskolās, arī RSU, netiks īstenotas un netiks gatavoti jauni juriskonsulti, lai gan šīs kvalifikācijas speciālisti Latvijā ir nepieciešami. Programmu un kvalifikāciju likvidēšana var novest pie analogas situācijas ar LPA likvidāciju, kura tagad tiek atzīta par kļūdu, ko labot vairs nav iespējams.

Kopš tiesību studiju programmu izveides RSU bakalaura studiju programmu ir beiguši 1285 jauni tiesību speciālisti, t. sk. 651 sociālo zinātņu maģistrs tiesību zinātnē. Pašreiz Juridiskajā fakultātē ir vairāk nekā 800 studējošo. Kopš 2010. gada tajā tiek īstenota doktorantūras studiju programma “Juridiskās zinātnes”, kuru absolvējuši 72 doktoranti. RSU Promocijas padomē tika vērtēti 16 promocijas darbi, kuru autori ir ieguvuši tiesību zinātņu doktora grādu. Ar augstskolas izdevniecības atbalstu Juridiskā fakultāte kopš 2015. gada regulāri izdod elektronisko juridisko žurnālu “Socrates”, ar kura jaunāko numuru lasītājs patlaban iepazīstas.

Juridiskās fakultātes absolventi ir augstas klases speciālisti, kas strādā tiesībsargājošās iestādēs (Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojā, prokuratūrā, Valsts ieņēmumu dienestā, policijā u. c.), kā arī valsts un pašvaldību iestādēs un privātajās struktūrās. Daudzi maģistrantūras studiju programmas absolventi turpina studijas doktorantūrā un docē atsevišķus studiju kursus (Karina Palkova, Agnese Reine-Vītiņa, Valdis Savickis, Laura Šāberte, Karina Zalcmane u. c.). Atsevišķi Juridiskās fakultātes absolventi turpina studijas ārvalstīs un aizstāv tur promocijas darbus, piemēram, Santa Slokenberga, kas 2016. gadā aizstāvēja promocijas darbu medicīnas tiesībās un tagad ir vairāku projektu vadītāja. Viņas vadībā ir tapusi mācību grāmata “Medicīnas tiesības” [9] un “Pacientu tiesību likuma komentāri” [10]. Starp Juridiskās fakultātes mācībspēkiem ir daudzi tiesību nozaru ietekmīgākie speciālisti: profesors *Dr. habil. iur.* Osvalds Joksts, profesore *Dr. iur.* Sandra Kaija, asociētais profesors *Dr. iur.* Jānis Baumanis, asociētais profesors *Dr. iur.* Jānis Grasis, asociētais profesors *Dr. iur.* Uldis Ķinis, asociētais profesors *Dr. iur.* Aldis Lieljuksis, docente *Dr. iur.* Inga Kudeikina, docents *Dr. iur.* Valdis Voins u. c.

RSU vienmēr ir jūtams kopējais vienotais gars, kas veicina universitātes kļūšanu par reputācijas līderi Latvijas augstskolu vidē. Augstskolas stingrās prasības akadēmiskajam personālam un studējošiem attiecas arī uz Juridisko fakultāti, kurā tiek nemitīgi attīstīta mācību procesa organizēšana, turpinās uzlabojumi docēšanā un studijās, noteikto rezultātu sasniegšanā. Juridiskajā fakultātē īstenojamās studiju programmās liela loma ir arī citām struktūrvienībām: Studiju departamentam, Pedagoģiskās izaugsmes centram, Valodu centram, bibliotēkai, Informācijas tehnoloģiju departamentam, Infrastruktūras departamentam u. c.

Kopš 2016. gada Juridiskā fakultāte atrodas jaunās, renovētās telpās, tomēr 2022. gadā to sagaida pārmaiņas – fakultāte tiks izvietota Kuldīgas ielā speciāli projektētās un aprīkotās telpās (būs policijas darba kabinets, kriminālistikas laboratorija, informācijas tehnoloģiju centrs, speciālā auditorija, bibliotēka u. c.) tiesībsargājošo iestāžu amatpersonu izglītošanas vajadzībām. Turpmākā Juridiskās fakultātes attīstība plānota ciešākā sadarbībā ar Medicīnas, Sabiedrības veselības un sociālās labklājības, kā arī citām fakultātēm, izmantojot šo fakultāšu resursus. Piemēram, izmantojot pozitronu emisijas tomogrāfiju, var lietot tā saucamo “smadzeņu pirkstu nospiedumu metodi” (angļu val. *brain fingerprinting*) [5]. Metodika dod iespējas atjaunot un vizualizēt atmiņu fragmentus, kuri saistīti ar cilvēka iepriekšējo darbību vai apstākļiem, kādos viņš ir atradies. Magnētiskā stimulācija sekmē smadzeņu segmentu aktivizāciju. Veicot pārrunas ar indivīdu (aptauju, nopratināšanu), tiek noteikta viņa reakcija uz noteiktiem vārdiem, frāzēm, attēliem un lietām, ko varētu izmantot, izzinot personas saistību ar konkrētiem noziedzīgiem nodarījumiem [11].

Tiesībsargājošo iestāžu vadītāji atzīst, ka trūkst kvalificētu speciālistu ekonomisko un finanšu noziegumu izmeklēšanā, kriminālvajāšanā un tiesas izmeklēšanā. Lai kaut daļēji kompensētu šo speciālistu trūkumu, pašreiz fakultātē tiek izstrādāta profesionālā maģistrantūras studiju programma “Ekonomiskā drošība”.

RSU Juridiskā fakultāte pastāvīgi attīstās un pilnveidojas atbilstoši laika rituma prasībām. Fakultātē cenšas sagatavot zinošus, prasmīgus un kompetentus speciālistus, tās misija ir veicināt studējošo motivāciju mācīties un nostiprināt iemaņas patstāvīgi apgūt inovatīvo vidi.

Secinājumi

1. Sociāli politiskās, ekonomiskās un tiesiskās vides izmaiņas rada nepieciešamību pārveidot arī augstākās izglītības sistēmu, lai sniegtu jaunas zināšanas, izmantojot starpdisciplināru pieeju un modernas izglītības metodes un tehnoloģijas.
2. Globālā sabiedrības attīstība un transnacionālā vide skar arī tiesisko sistēmu, tiesībsargājošo iestāžu darbību, izraisot objektīvu nepieciešamību optimizēt juristu sagatavošanas organizatoriskos un saturiskos procesus.
3. Apgalvojumi, ka Latvijā samazinās juridiskās izglītības kvalitāte un tiesību zinātņu studiju programmu absolventiem ir vājas zināšanas un prasmes jurisprudencē, nav pietiekami empīriski pamatoti. Pētījumi un apkopojumi šajā jomā nav veikti, tāpēc šādi secinājumi ir demagoģiski.
4. Centieni paaugstināt juridiskās izglītības kvalitāti un tiesību zinātņu studiju programmu absolventu zināšanas un prasmes jurisprudencē, ieviešot vienotu valsts juristu kvalifikācijas eksāmenu, ir visai interesanti, bet vienlaikus tas ir arī komplicēts eksperiments. Tā īstenošanai nepieciešams izstrādāt pārbaudījumu metodiku, kurā būtu noteikti skaidri kritēriji, saturs un prasības valsts vienotā jurista kvalifikācijas eksāmena vērtēšanas pieejai. Tikpat sarežģīta var būt arī valsts vienotā juristu kvalifikācijas eksāmena organizēšana elektroniskajā vidē.
5. Pašreiz ir pārāgri secināt, vai valsts vienotā juristu kvalifikācijas eksāmena ieviešana patiešām paaugstinās juridiskās izglītības kvalitāti un tiesību zinātņu studiju programmu absolventiem paaugstinās zināšanas un prasmes jurisprudencē.

New Challenges for Legal Education

Abstract

Political planning documents recognise that quality of legal education is decreasing in Latvia, graduates of law study programmes have poor knowledge and skills in jurisprudence. In order to increase the quality of legal education, the Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia in 2015 accepts the order on the introduction of the State Unified Lawyer's Qualification Exam in 2021 in the professional Master's study programme "Law Science". At the same time, the higher education system eliminates professional bachelor study programmes and prevents students from gaining legal counsel. The higher legal

education system as a whole is transformed. The introduction of the State Jurisprudence Expert Examination determines the necessity to transform the study process, to make changes in the study courses to be implemented, to supplement the requirements in the sub-branches of law, where students' knowledge in a single examination will be checked. Currently, it is too early to conclude whether the introduction of a single national lawyers' qualification examination will increase the quality of legal education, and graduates of legal science study programmes will increase their knowledge and skills in jurisprudence.

Keywords: lawyer, legal education law science, state lawyer qualification examination.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Augstskolu likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 179(462), 17.11.1995. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=37967> [sk. 01.05.2019.].
2. Izglītības likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*. 31/32, 15.08.1991. Iegūts no: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=67960&mode=DOC> [sk. 30.05.2019.].
3. Par Valdības rīcības plānu Deklarācijas par Laimdotas Straujumas vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai: Latvijas Republikas Ministru kabineta 2015. gada 16. februāra rīkojums Nr. 78. *Likumi.lv* Iegūts no: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=272247> [sk. 15.05.2019.].
4. Profesionālās izglītības likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 213/215(1673/1675), 30.06.1999. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=20244> [sk. 12.06. 2019.].

Literatūra

5. An Overview of the Impact of Neuroscience Evidence in Criminal Law. *The President's Council on Bioethics*. 2004. Iegūts no: http://bioethics.georgetown.edu/pcbe/background/neuroscience_evidence.html [sk. 01.06.2019.].
6. Briede, J. 1999. Publiskās un privātās tiesības. No: *Mūsdienu tiesību teorijas atziņas: Mācību grāmata*. Rakstu krājums prof. E. Meļķiņa red. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
7. Gaveiko, A. Juridiskās izglītības reformu tendences Latvijā. Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference. Vol. 1, May 25th–26th, 2018, 113–123. *Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija*. Iegūts no: <https://pdfs.semanticscholar.org/ca99/1b9fb534b507b6eb4417f19d41bf07295a37.pdf> [sk. 01.06.2019.].
8. Informatīvais ziņojums “Par valsts vienotā jurista kvalifikācijas eksāmena ieviešanu”: Latvijas Republikas Ministru kabineta tiesību akta projekts: 23.10.2015. Iegūts no: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40358096> [sk. 12.05.2019.].
9. *Medicīnas tiesības*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.
10. *Pacientu tiesību likuma komentāri*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019.
11. Vilks, A. (2015). Psiho- un neirotehnoloģijas un sabiedriskās drošības problēmas. *Socrates*: 2015, 1(1). *RSU elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls*. Iegūts no: https://www.rsu.lv/sites/default/files/imce/Dokumenti/izdevumi/socrates_1_2015.pdf [sk. 20.06.2019.].

<https://doi.org/10.25143/socr.14.2019.2.064-072>

Materiālā sastāva problemātika administratīvo sodu kontekstā

Anatolijs Kriviņš

*Daugavpils Universitāte, Tiesību katedra, Latvija
anatolijs777@gmail.com*

Kopsavilkums

Pievēršoties diskusijai par Administratīvās atbildības likumu un administratīvo pārkāpumu sastāvu iekļaušanu nozares normatīvajos aktos, jāņem vērā, ka jebkura administratīvā pārkāpuma kvalifikācijas pamatā ir administratīvā pārkāpuma sastāva konstatēšana. Proti, jākonstatē objektīvo un subjektīvo pazīmju kopums – administratīvā pārkāpuma objekts, objektīvā puse, subjekts un subjektīvā puse. Materiālā sastāva objektīvās puses pierādīšanai nepieciešams konstatēt ne tikai subjekta darbību vai bezdarbību, bet arī sekas un cēloņsakarību. Šis administratīvās atbildības piemērošanas nosacījums saistīts ar vairākiem teorētiskiem un praktiskiem problēmjaudājumiem.

Šā raksta mērķis – izanalizēt materiālā sastāva jautājumu Latvijas Republikas administratīvo sodu reformas kontekstā.

Problēmjaudājumu analīzes rezultātā tika secināts, ka administratīvās atbildības piemērošanai nozares normatīvajos aktos būtu jāiekļauj vienīgi formālie sastāvi. Turklāt nav iespējama automātiska pašreizējo materiālo sastāvu transformēšana formālajos sastāvos. Ja Latvijas administratīvo pārkāpumu kodeksā iekļautā materiālā sastāva sekas likumdevējs vairs neplāno uzsvērt kā sastāva pazīmi, tad šis sastāvs nozares likumos nav jāpārņem. Gadījumā, ja nozares normatīvajos aktos tomēr tiks pārņemti šobrīd spēkā esošie materiālie sastāvi, praksē neizdosies realizēt plānoto atteikšanos no vainas kā administratīvās atbildības priekšnoteikuma, aizstājot to ar vainojamības konceptu.

Mūsdienu administratīvajai justīcijai vajadzētu atteikties no ārkārtīgi detalizēta regulējuma, pārmērīgas kontroles un represīvās sodīšanas. Administratīvās atbildības pamatmērķis ir adekvātu rezultātu sasniegšana vispārējā un individuālajā preventīvajā, tāpēc gadījumos, kuros iespējama lietderīga alternatīva, administratīvos sodus nevajadzētu piemērot.

Pētījums ir balstīts uz ārvalstu zinātnisko literatūru un tiesu judikatūru. Pētījuma rezultātus var izmantot gan nozares teorētiķi, gan arī praktiķi.

Atslēgvārdi: administratīvais pārkāpums, materiālais sastāvs, formālais sastāvs.

levads

Šī publikācija tapusi sakarā ar administratīvās atbildības reformu. Administratīvās atbildības likums [1], kas stāsies spēkā 2020. gada 1. janvārī, neietvers konkrētus administratīvo pārkāpumu sastāvus un sodus, atstājot minēto regulējumu nozares likumu ziņā (administratīvie pārkāpumi, par tiem piemērojamie sodi un amatpersonu kompetence administratīvo pārkāpumu procesā, ievērojot Administratīvās atbildības likumā paredzētos administratīvās atbildības pamatnoteikumus, kas noteikti attiecīgo jomu regulējošajos likumos vai pašvaldību saistošajos noteikumos). Šajos likumos var noteikt arī iestāžu pakalpojumu saņemšanas un citus ierobežojumus administratīvi sodītām personām, kuras izvairās no soda izpildes. Tādēļ jāpievērš uzmanība konceptuālam jautājumam – kuri pārkāpumi būs likumu ietvarā un kuri būs ārpus likuma [8].

Administratīvā sodīšana atšķirībā no parastas cietsirdīgas rīcības vai valstiski noteikta soda nosacīti retranslē cenžēti nosodošo ziņojumu par to, ko izdarījusi sodāmā persona [24]. Prevencijas skatījumā tā daļēji dod pozitīvu rezultātu, tomēr administratīvai justīcijai kā jebkurai sistēmai ir savas robežas, jauda un kapacitāte. Viens no reformas svarīgākajiem cēloņiem ir pašreizējās sistēmas nespēja “pārstrādāt” visu nodarījumu apjomu, kas bija iekļauts Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā (turpmāk – LAPK) [2], jo Latvijā ir ne tikai diezgan liels administratīvo pārkāpumu lietu skaits attiecībā pret iedzīvotāju skaitu, bet ir arī ārkārtīgi liels administratīvā pārkāpuma sastāva klāsts.

Pārmērīgā tiesiskā regulācija un administratīvā soda permanenti draudi nesaskan ar labas pārvaldības principu [30] un līdzdalības demokrātijas principu [17; 18], inovatīviem risinājumiem, investīciju piesaisti un progresu kopumā. Šajā ziņā valsts spēja risināt minēto problēmu tiks traktēta no atrastā risinājuma leģitimitātes skatpunkta [19; 23; 24].

Pozitīvi vērtējams fakts, ka, pateicoties likumdevēja ieplānotai tiesību normu revīdēšanai, pārkāpumu veidu skaits, kas tiks pārņemti nozares likumos, būs ievērojami mazāks nekā LAPK šobrīd iekļauto pārkāpumu veidu skaits. Īpaša uzmanība šajā kontekstā jāpievērš administratīvo pārkāpumu materiālajam sastāvam.

Lai sasniegtu šā jautājuma izpēti mērķi – izanalizēt materiālā sastāva problēmjautājumu Latvijas Republikas administratīvo sodu reformas kontekstā –, tika veikta normatīvā regulējuma un tiesu judikatūras atlase un analīze, skatīti ārvalstu pētnieku zinātniskie darbi un teorētiskās atziņas.

Materiālā sastāva īpatnības administratīvo pārkāpumu lietās

Administratīvās atbildības pamats ir administratīvā pārkāpuma sastāvs, kas jākonstatē personas nodarījumā. Proti, jākonstatē objektīvo un subjektīvo pazīmju kopums – administratīvā pārkāpuma objekts, objektīvā puse, subjekts un subjektīvā puse (sk. Augstākās tiesas Senāta 2006. gada 22. decembra spriedumu lietā SKA-571/2006 [4]).

Konceptuāla atsauce uz administratīvā pārkāpuma sastāvu ir ietverta arī Administratīvās atbildības likuma 10. panta pirmajā daļā – administratīvo atbildību izslēdzošie apstākļi, kaut arī šajos apstākļos izdarītās darbības atbilst administratīvā pārkāpuma sastāva pazīmēm, ir galējā nepieciešamība, nepieciešamā aizstāvēšanās, personas aizturēšana, radot tai kaitējumu, un attaisnojams profesionālais risks.

Atbilstoši tiesību doktrīnai materiālajā un formālajā sastāvā atšķiras gan subjektīvā, gan arī objektīvā puse. Nodarījums ar formālo sastāvu ir pabeigts brīdī, kad ir veikta darbība, kura apdraud pastāvošo tiesisko iekārtu, sabiedrības tiesiskās intereses, noteikto pārvaldes kārtību vai sabiedrisko kārtību, t. i., nepieciešamo pazīmju kopumā netiek iekļautas sekas un cēloņsakarība.

Materiālais sastāvs LAPK bija sastopams diezgan reti, galvenokārt tāpēc, ka formālais sastāvs ir vieglāk piemērojams (vieglāk pierādāms). Materiālais sastāvs ir sarežģītāks, jo nepieciešams konstatēt gan kaitīgās sekas, gan cēloņsakarību. Proti, noteicot materiālo sastāvu, jāpievērš uzmanība šādiem aspektiem:

- jāpierāda subjekta rīcība (darbībā vai bezdarbībā);
- jāpierāda, ka šī rīcība bijusi prettiesiska;
- jāpierāda, ka šai rīcībai ir kaitīgas sekas;
- jāpierāda, ka starp subjekta rīcību un sekām ir tieša, nepastarpināta cēloņsakarība.

Formālā sastāva priekšrocības salīdzinājumā ar materiālo sastāvu ietver gan zemākas prasības amatpersonu zināšanām un prasmēm risināt sarežģītas pierādīšanas problēmas [35], gan ātrāku un vienkāršāku lēmuma pieņemšanas procesu, gan mazāku resursu patēriņu, kas kopumā nodrošina lielāku administratīvā aparāta efektivitāti.

Lai prevencija būtu efektīva, no pārkāpuma izdarīšanas līdz soda izpildei jāpauz iespējami isākam laikposmam. Turklāt nedrīkst ļaunprātīgi vilcināties ar lēmumu pieņemšanu administratīvo pārkāpumu lietās (sk. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009. gada 2. marta sprieduma lietā Nr. SKA-006/2009 10.–14. punktu [5] un 2009. gada 12. augusta sprieduma lietā Nr. 238/2009 9. punktu [7]).

Formālā sastāva piemērošana ir ērtāka arī tādēļ, ka tam atbilstīgajos pārkāpumos paredzētais var būt izdarīts tikai ar nodomu, turklāt tādu, kas vērsti tieši uz konkrētā administratīvā pārkāpuma izdarīšanu. Administratīvā pārkāpuma mērķis šajā kontekstā, līdzīgi kā noziedzīgā nodarījuma mērķis, jāuztver kā nodarījuma subjektīvā aspekta papildfunkcija (īpaši psiholoģijas un kriminoloģijas skatījumā) [9; 10; 29; 34].

Formālā sastāva gadījumā personu soda tieši par izdarīto darbību vai bezdarbību, bet noteikto seku iestāšanās netiek prasīta (tiek uzskatīts, ka pārkāpējs izdarījis to, ko ir vēlējis, tātad sastāvs ir pabeigts bez sabiedrībai bīstamā kaitējuma). Savukārt nodarījumi ar materiālo sastāvu tiek pabeigti brīdī, kad iestājas sabiedriski bīstamas sekas.

Šo apsvērumu dēļ jāpiekrīt viedoklim, ka nozares likumos nevajadzētu ietvert materiālo sastāvu, bet administratīvo pārkāpumu sastāvam jābūt formālam. Tomēr te ir jāpievērš uzmanība dažām niansēm.

Vainas un seku problēma administratīvo pārkāpumu materiālajā sastāvā

Gan Latvijas, gan vairāku citu postpadomju valstu tiesībās ir nostiprinājusies atziņa, ka iedalījums formālajā un materiālajā sastāvā primāri ir atkarīgs no tiesībapārkāpuma sastāva apraksta likumā (respektīvi, vai likumdevējs īpaši uzsver sekas kā sastāva pazīmi). Konceptuālajā griezumā – jebkurš pārkāpums izraisa sekas (vismaz sabiedriskās kārtības aizsardzības kontekstā), un šajā ziņā jebkurš sastāvs var tikt traktēts kā materiālais. Pat atsaucoties uz Latvijā ierasto traktējumu (formālo sastāvu nosaka likumdevējs, atbildību par pārkāpumu saistot nevis ar seku iestāšanos, bet ar rīcības faktu), būtu pārlietu dogmatiski uzskatīt, ka materiālais sastāvs ir tāds vienīgi tāpēc, ka likumdevējs likuma normā tieši pieprasa seku pārbaudi.

Nav šaubu, ka Administratīvās atbildības vispārīgos noteikumus, administratīvā pārkāpuma jēdzienu, administratīvo sodu veidus un to piemērošanas noteikumus, kompetentās iestādes un amatpersonas, administratīvā pārkāpuma procesa norisi iestādē un tiesā, administratīvo sodu izpildi, kā arī starptautisko sadarbību administratīvo pārkāpumu procesā nosaka Administratīvās atbildības likums, tomēr postmodernisma [20] tiesību doktrīna (juridiskā pozitīvisma un dabisko tiesību premeta kontekstā) ļauj izvirzīt pieņēmumu, ka pārkāpumu iedalījums formālajā un materiālajā sastāvā ir atkarīgs no katra konkrēta nodarījuma būtības, nevis no kanoniski uzspiestas un pozitīvizētas klišejas.

Iedalījums formālajā un materiālajā sastāvā tiesību filozofiskajā skatījumā ir atkarīgs nevis no seku pārbaudes nepieciešamības, bet gan no seku būtiskuma. Nedz seku būtiskums, nedz personas rīcības bīstamība nav atkarīga no likumdevēja, jo pārkāpuma kaitīguma pakāpi nenosaka likumdevējs [27], bet tā atbilst pašai lietas būtībai konkrētos sabiedriskajos apstākļos. Likumdevējs tikai fiksē un noformē (pozitīvizē) minēto kaitējuma izpratni normatīvajā aktā, šādā veidā likums ierobežo paša likuma varu [11].

Ja akceptētu tēzi, ka vienīgā un taisnīgā noziedzīgo nodarījumu mēraukla ir kaitējums [13], tad šāda pati mēraukla būtu lietojama, norobežojot noziedzīgo nodarījumu un administratīvo pārkāpumu. Gadījumā, ja subjekta rīcības sekas ir īpaši kaitīgas, likumdevējam tās vajadzētu vērtēt nevis administratīvās atbildības sastāvā, bet kriminalizācijas plāksnē.

Materiālie sastāvi, kas bija iekļauti LAPK, tika paredzēti administratīvai sodīšanai tikai un vienīgi seku dēļ. Turklāt šo seku kaitīgumu likumdevējs nebija uzskatījis par tik būtisku, lai šos tiesību pārkāpumus kriminalizētu. Ja LAPK pašlaik iekļautajos materiālajos sastāvos likumdevējs vairs neietvers kaitīgās sekas, tad šie pārkāpumi nebūs tik kaitīgi, lai kļūtu par administratīvi sodāmiem. Šī tēze ir jāsamēro ar Administratīvās atbildības likumā paredzētajiem administratīvā soda veidiem – brīdinājumu, naudas sodu, tiesību atņemšanu un tiesību izmantošanas aizliegumu, turklāt respektējot arī faktu, ka brīdinājums un naudas sods ir pamatsodi, bet tiesību atņemšana un tiesību izmantošanas aizliegums ir papildsodi. [1; 2]

Administratīvās atbildības likuma 29. pantā ir noteikts, ka persona netiek uzskatīta par vainīgu administratīvā pārkāpuma izdarīšanā, kamēr tās vaina nav pierādīta. Vienlaikus Administratīvās atbildības likuma pašreizējā redakcijā nav ietverts jautājums par vainas formām un nav paskaidrots, kas ir nodoms vai neuzmanība administratīvo pārkāpumu kontekstā.

Soda piemērošanas vispārīgie noteikumi ir reglamentēti Administratīvās atbildības likuma 19. panta pirmajā un otrajā daļā, paredzot, ka sodu par administratīvo pārkāpumu piemēro ietvaros, kuri noteikti likumā vai pašvaldību saistošajos noteikumos, kuros paredzēta atbildība par izdarīto pārkāpumu. Savukārt nosakot administratīvā soda veidu un mēru, ņem vērā izdarītā pārkāpuma raksturu, pie atbildības saucamās personas personību (juridiskai personai – reputāciju), mantisko stāvokli, pārkāpuma izdarīšanas apstākļus, atbildību mikstinošus un pastiprinošus apstākļus.

Pretēji likumdevēja iecerei (galvenokārt lingvistiskā pragmatisma skatījumā) [26] piešķirt vainas formas analīzei mazāku uzmanību, vainas pierādīšanas pienākums izriet no tiesību doktrīnas. Savukārt pierādīt vainu, nepierādot vainas formu – nodomu vai neuzmanību –, nav iespējams.

Par šo problēmu civiltiesībās profesors Konstantīns Čakste ir rakstījis: “[..] lai būtu pamats uzlikt atbildību, ir nepieciešams, lai persona apzinīgi vai aiz neuzmanības būtu pārkāpusi likuma normu. Citādi visi jau iepriekš būtu sodīti ar atbildību, kā tas, kas cenšas un apzinīgi pilda likuma normas, kā arī tas, kas viņas neievēro” [16]. Turklāt atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 92. pantā nostiprinātajai nevainīguma prezumpcijai ir jāpierāda personas vaina pārkāpuma izdarīšanā, nevis nevainīgums. Proti, nevainīgums tiek prezumēts, ja nav pierādījumu par pretējo (sk., piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009. gada 3. marta spriedumu lietā Nr. P129058107 SKA-48/2009 [6]).

Administratīvo sodu segmentā vaina būs jāpierāda arī formālajam sastāvam, taču vaina būs saistīta ar subjekta rīcības momentu (faktu), nevis ar subjekta rīcības sekām. Nav šaubu, ka formālā sastāva gadījumā vainas pamatformu veido tiešs nodoms, un tas daļēji atvieglo administratīvās sodīšanas procesu.

Būs jāpievērš uzmanība arī tam, ka nodoms nav iespējams bez motīva [28], respektīvi, arī formālā sastāva gadījumā būs jāanalizē, kādēļ subjekta rīcība ir bijusi tieši šāda. Šī analīze ir vajadzīga arī tādēļ, lai pirms personas saukšanas pie administratīvās atbildības pārliecinātos, vai normatīvajos aktos pēc konkrētā pārkāpuma rakstura nav paredzēta kriminālatbildība. Par vienu un to pašu nodarījumu vienu un to pašu personu nav iespējams saukt gan pie administratīvās atbildības, gan pie kriminālatbildības, jo uz šo situāciju attiecas divkārtas sodīšanas aizliegums jeb *ne bis in idem*.

Administratīvās atbildības likuma 5. panta trešajā daļā ir noteikts, ka administratīvā atbildība par likumā vai pašvaldību saistošajos noteikumos paredzētajiem pārkāpumiem iestājas, ja par šiem pārkāpumiem nav paredzēta kriminālatbildība. Tieši vērtējot nodarījuma subjektīvo pusi, būs pilnīgi un vispusīgi izvērtēts likuma samērīgums ar izdarītā pārkāpuma sekām, sabiedrisko bīstamību un izdarītā pārkāpuma atbilstību

Krimināllikumam, tiks ievērots samērīguma princips un sasniegts soda mērķis – ne tikai sodīt vainīgo personu par nodarījumu, bet arī panākt, lai vainīgā persona un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas – jo vainīgā persona, kura par izdarīto nav saņēmusi atbilstošu sodu, rada iesaistītu, ka iespējams izvairīties no objektīva un taisnīga soda (sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2005. gada 3. maija spriedumu lietā Nr. SKA-106 [3]).

Iespējamie risinājumi

Jebkuru likumu ietekmē tiesību politika [32], tāpēc juridiskās filozofijas fundamentālas debātes pēc būtības ir politiskas, nevis konceptuālas [31]. Kādā veidā sasniegt horizontālo vienlīdzību privātpersonu vidū [21], kā atrisināt tiesību un praktiskā prāta korelācijas problēmu [14], – tas paliek sabiedrības ziņā.

Mūsdienu administratīvajai justīcijai vajadzētu atteikties no ārkārtīgi detalizēta regulējuma [22], pārmērīgas kontroles un represīvās sodīšanas. Administratīvās atbildības pamatmērķis ir adekvāti rezultāti vispārējā preventīvajā un individuālajā preventīvajā, tāpēc gadījumos, kuros iespējama lietderīga alternatīva, administratīvos sodus nevajadzētu piemērot. Pirms noteikt administratīvo atbildību par kādu pārkāpumu, vajadzētu izanalizēt, vai izvēlētais risinājums ir pamatots, argumentēts [25; 33] un pārdomāts nevēlamas rīcības novēršanas kontekstā.

Katra konkrēta pārkāpuma sastāva iekļaušana nozares normatīvajā aktā ir pieļaujama tikai tad, ja subjekta nodarījums obligāti jāpasludina par pārkāpumu, ņemot vērā administratīvizācijas pamatojumu (sabiedriskās bīstamības pakāpi) un minētā pamatojuma atbilstību administratīvizācijas principiem (administratīvo sodu sistēmas koncepcijai). Vienlaikus jāatceras, ka sabiedriskā bīstamība ir pārkāpuma objektīvā pazīme, kura nav atkarīga no likumdevēja vēlmēm. Subjekta atbildības administratīvizācijai nepietiek vien ar to, ka rīcība nodara kādu kaitējumu objektam. Svarīgi, lai šis kaitējuma līmenis būtu tik būtisks, ka par to vajadzētu administratīvi sodīt.

Veicot spēkā esošo sastāvu revidēšanu, jāņem vērā katra sastāva aktualitāte un lietderība. Nozares aktos ir jāpārņem tikai tādi sastāvi, kuros valstij un sabiedrībai [12] vēlama indivīda rīcība ir konstruēta [15] skaidri un nepārprotami.

Secinājumi

1. Administratīvās sodīšanas reforma ir būtisks solis virzībā uz līdzdalību demokrātijas attīstībā un stiprināšanā. Šā mērķa sasniegšanai jāveic rūpīga inventarizācija nozares likumos, pārņemot un ietverot tajos administratīvi sodāmo pārkāpumu sastāvus.
2. Administratīvo pārkāpumu sastāvam vajadzētu būt formālajam. Vienlaikus nav iespējama automātiska pašreizējo materiālo sastāvu transformēšana formālajos

sastāvos. Ja Latvijas administratīvo pārkāpumu kodeksā iekļauto materiālo sastāvu sekas likumdevējs vairs neplāno uzsvērt kā sastāva pazīmi, tad šie sastāvi nozares likumos nav jāpārņem.

3. Gadījumā, ja nozares normatīvajos aktos tomēr tiks pārņemti šobrīd spēkā esošie materiālie sastāvi, praksē neizdosies realizēt plānoto atteikšanos no vainas kā administratīvās atbildības priekšnoteikuma, aizstājot to ar vainojamības konceptu.

Problem of Materially Defined Violation in Context of Administrative Sanctions

Abstract

The article aims to discuss problems of materially defined violation in the context of administrative sanctions. The task of administrative violations legislation is to protect public order, property, socio-economic, political and personal rights and freedoms of citizens, to prevent right violations, to educate citizens in a spirit of precise and strict observance of laws, to inculcate a full of respect attitude in them towards the rights of other citizens, honour and self-esteem towards the provisions of social life, upright attitude towards the duties thereof and liability to the public. For the implementation of this task, administrative violation shall be acknowledged as an unlawful, blameable (committed with intent or through negligence) action or inaction and regarding which administrative liability is specified in the Law. The article analyses not only the legal aspect of the materially defined violation, but also the essence of the term “formally defined violation”. This article outlines the problems related to administrative sanctions and it analyses the attempts of the legislator to improve laws and regulations in the field of administrative justice.

Keywords: materially defined violation, administrative sanctions, administrative justice.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Administratīvās atbildības likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 25.10.2018. *Latvijas Vēstnesis*. 225(6311), 14.11.2018.
2. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: Latvijas Republikas likums: pieņemts 07.12.1984. *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*. 51, 20.12.1984.

Tiesu prakse

3. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2005. gada 3. maija spriedums lietā Nr. SKA-106.
4. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 22. decembra spriedums lietā SKA-571/2006.
5. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009. gada 2. marta spriedums lietā Nr. SKA-006/2009.
6. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009. gada 3. marta spriedums lietā Nr. P129058107 SKA-48/2009.
7. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009. gada 12. augusta spriedums lietā Nr. 238/2009.

Literatūra

8. Alexander, L. 2012. What's Inside and Outside the Law? *Law and Philosophy*. 31(2), 213–241. Iegūts no: [doi:10.1007/s10982-011-9121-2](https://doi.org/10.1007/s10982-011-9121-2) [sk. 18.04.2019.].
9. Arrigo, B. A. 2004. Prospects for justice and the law-psychology divide: An agenda for theory, research, and practice. In: *Psychological Jurisprudence: Critical Explorations in Law, Crime and Society*. New York: State University of New York Press.
10. Arrigo, B. A., Milovanovic, D. 2010. Introduction: Postmodern and Post-Structural Criminology. In: Arrigo, B. A. and Milovanovic, D. (eds). *Postmodernist and Post-Structuralist Theories of Crime*. Farnham: Ashgate.
11. Atiq, E. H. 2019. Legal Obligation & Its Limits. *Law and Philosophy*. 38(2), 109–147. Iegūts no: [doi:10.1007/s10982-018-09340-4](https://doi.org/10.1007/s10982-018-09340-4) [sk. 18.04.2019.].
12. Ballingrud, G. 2018. Public Reason as Highest Law. *Law and Philosophy*. 37(2), 145–170. Iegūts no: [doi:10.1007/s10982-017-9308-2](https://doi.org/10.1007/s10982-017-9308-2) [sk. 18.04.2019.].
13. Beccaria, C. 1986. *On Crimes And Punishments*. Hackett.
14. Berteau, S. A. 2015. Foundation for the Conception of Law as Practical Reason. *Law and Philosophy*. 34(1), 55–88. Iegūts no: [doi:10.1007/s10982-013-9198-x](https://doi.org/10.1007/s10982-013-9198-x) [sk. 18.04.2019.].
15. Carston, R. 2013. Legal Texts and Canons of Construction: A View from Current Pragmatic Theory. In: Michael Freeman and Fiona Smith (eds.). *Law and Language: Current Legal Issues*. Vol. 15. Oxford: Oxford University Press.
16. Čakste, K. 2011. *Civiltiesības. Lekcijas. Raksti*. Rīga: Zvaigzne ABC.
17. Christensen, T., Laegreid, P. 2011. Democracy and Administrative Policy: Contrasting Elements of New Public Management (NPM) and Post-NPM. *European Political Science Review*. 3(1), 125–146.
18. Cohen, J. 2009. Procedure and Substance in Deliberative Democracy. In: *Philosophy, Politics, Democracy*. Cambridge: Harvard University Press.
19. Deephouse, D. L., Suchman, M. C. 2008. Legitimacy in Organizational Institutionalism. In: *The Sage Handbook of Organizational Institutionalism*. Edited by R. Greenwood, C. Oliver, K. Sahlin and R. Suddaby. London: Sage.
20. Douzinas, C. 2000. Human Rights and Postmodern Utopia. *Law and Critique*. 11(2), 219–240.
21. Gowder, P. 2013. The Rule of Law and Equality. *Law and Philosophy*. 32(5), 565–618. Iegūts no: [doi:10.1007/s10982-012-9161-2](https://doi.org/10.1007/s10982-012-9161-2) [sk. 18.04.2019.].
22. Krygier, M. 2011. Four Puzzles about the Rule of Law: Why, What, Where? And Who Cares? In: J. Fleming (ed.), L. *Nomos Getting to the Rule of Law*. New York: New York University Press.

23. Kvilvang, N., Bjurström, E., Almqvist, R. 2019. Making sense of complexity in governance: the case of local public management in the City of Stockholm. *Policy Studies*. 1–18. Iegūts no: doi: 10.1080/01442872.2019.1577372 [sk. 18.04.2019.].
24. Lee, A. Y. K. 2019. Arguing Against the Expressive Function of Punishment: Is the Standard Account that Insufficient? *Law and Philosophy*. Iegūts no: doi:10.1007/s10982-019-09353-7 [sk. 18.04.2019.].
25. Macagno F., Walton, D. 2013. Implicatures as Forms of Argument. In: Alessandro Capone, Franco Lo Piparo and Marco Carapezza (eds.). *Perspectives on Pragmatics and Philosophy*. Springer.
26. Macagno, F., Walton, D., Sartor, G. 2018. Pragmatic Maxims and Presumptions in Legal Interpretation. *Law and Philosophy*. 37(1), 69–115. Iegūts no: doi:10.1007/s10982-017-9306-4 [sk. 18.04.2019.].
27. Marmor, A. 2018. Law as Authoritative Fiction. *Law and Philosophy*. 37(5), 473–497. doi:10.1007/s10982-018-9331-y [sk. 18.04.2019.].
28. Masol, D. I. 2013. Criminal and legal meaning of criminal motive. *European Prospects*. 11, 67–74.
29. Milovanovic, D. 2018. Postmodern criminology. In: *Routledge Handbook of Critical Criminology*. Second Edition. Book Chapter.
30. Pierre, J., Peters, B. G. 2000. *Governance, Politics, and the State*. London: Macmillan.
31. Priel, D. 2019. Law as a Social Construction and Conceptual Legal Theory. *Law and Philosophy*. 38(3), 267–287. Iegūts no: doi:10.1007/s10982-019-09349-3 [sk. 18.04.2019.].
32. Rawls, J. 2005. *Political Liberalism*. 3rd ed. New York, NY: Columbia University Press.
33. Scott, J., Jackson, S. 2006. Derailments of Argumentation: It Takes Two to Tango. In: *Considering Pragma-Dialectics*. Peter Houtlosser and Agnes van Rees (eds.).
34. Veresha, R. 2017. Criminal and legal characteristics of criminal intent (Conference Paper). *Journal of Financial Crime*. 24(1), 118–128. Iegūts no: doi:10.1108/JFC-02-2016-0013 [sk. 18.04.2019.].
35. Walton, D. 2002. *Legal Argumentation and Evidence*. University Park: The Pennsylvania State University Press.

<https://doi.org/10.25143/socr.14.2019.2.073-080>

Criminal Activity as Preoccupation Challenging the State of Estonia, now 100

Ando Leps

Dr. iur., professor emeritus
Member of VIII and IX compositions of
Riigikogu (Parliament), Estonia

Abstract

In connection with the 100th anniversary of the Republic of Estonia, it is proper and pertinent to compose synopsis of infractions of law (criminal activity) committed in those years. Since 2003, the rather complicated but most rewarding work has been the responsibility of Ministry of Justice, which also releases publications on criminal activity.¹

Keywords: criminal actions, Estonia, intentional homicides, first degree murders, voluntary manslaughters, money laundering.

General notes

Society or “civil society”, the phrase enamoured by Hegel, as well as the state have a fixed organisational structure set forth by universal juridical laws. Nevertheless, in every state those operate differently impressed by unique nationalist specificity and historical experience indigenous and *sui generis* to every person. One cannot but remember that every historical epoch is the follow-up of temporal precedent, even if the subsequent epoch appears being exceedingly negative regarding previous temporal periods. Thence the present infractions of law (criminal activity) are *nolens volens* related to bygone infractions of law (criminal activity).

Property relations applied in the process of social production of people underlie the power relation, and their change triggers adoption of new juridical laws, their amendment and complementation, which in its turn impinges on criminal statistics,

¹ Criminal policy surveys “Criminal activity in Estonia in 2018”, Tallinn, 2018.

i. e. structure, dynamics and level of criminal activity. Therefore, crimes attacking people's life, health and property, as a form of activity spearheaded against juridical laws, reflect the time of their perpetration and foundations of social production and exchange, as well as living conditions of members of society.

None of the statistics is "quite" right. It is perhaps through statistics, which is essentially by and large *evidentiary* that the famed A. Einstein arrived at his probability theory.

This short article by the subscriber has attempted to convey only the most *important*. Statistics of 1919–1938 has been especially "smoothed out", particularly regarding infractions of law or misdemeanours, in order to render them more or less comparable both within their corpus and with numerical data of other contrasted years.

The Penal Law of 1935 just partially rectified such an error. The reasons for the created "confusion" are difficult to trace and might be the cause of political interference.

Whereas one cannot but mention that the lawyer as a member of society, as a contemporary of the historical epoch, possessing certain philosophical, economical, political and other views must first be honest to himself or herself and to science.

Criminal activity

The overview on change in number of criminal actions registered in Estonian law enforcement agencies in 1919–2018 (data on time interval 1939–1944 are missing) is provided in Figure 1 (the lower line for 1919–1938 excludes violations of administrative regulations), with criminal activity curve showing in the first place criminal actions committed by employees and unemployed (usually average and poorer layers of population).

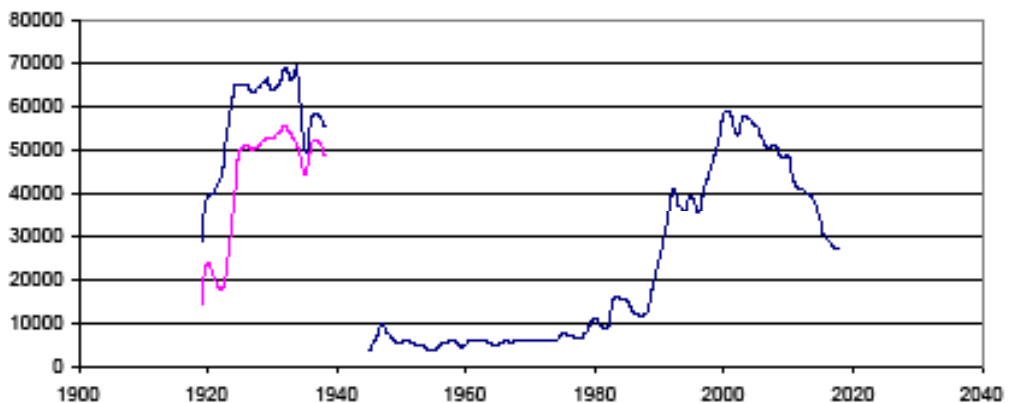

Figure 1. Criminal actions registered in Estonian law enforcement agencies in 1919–2018²

² All figures have been drawn by Galina Bibikova.

On the contrary, criminal actions (professional and white-collar criminal actions) of employers, civil servants and municipal officers (usually wealthier layers of population) are not reflected in criminal statistics.

Analysis of criminal actions registered in law enforcement agencies reveals that the level of criminal activity in “canonical” Soviet period, i.e. in years 1950–1980 was eight times lower than in years 1919–1938 and in Estonia’s regained independence period (1992–2000) and nine times lower than in the incipient years of this century. It may be more appropriate to say that in the mentioned years in was less by orders of magnitude. The largest ever number of criminal actions in Estonia was registered in 2001 – 58,497 criminal actions (see Figure 2).

That difference cannot be explained by possible transmogrification of criminal activity registered in the Soviet period militia (that is the pestilent inherent in all countries), because at the time a relatively small income discrepancy was dealt with due to levelling-off policy and society almost lacking unemployment. Evidently work of militia was not worse either than that of the regained independence period police; conducive to discovery of criminal actions (presently police clear-up rate) was also openness of the totalitarian society before the state.

Nevertheless, in Soviet period criminal activity grew. Since it no longer befitted the dominant ideology, under which the development of socialism was supposed to decrease the level of criminal activity, the data on criminal activity were stamped secret.

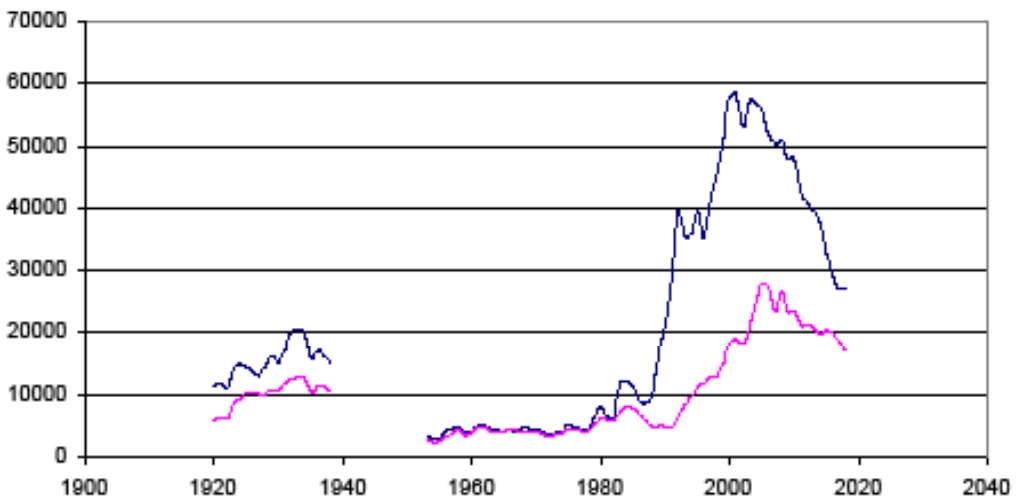

Figure 2. Clearing of crime (a charge being laid) in law enforcement agencies in 1920–2018 (police clear-up rate)

The author of this article was among the first innovative lawyers in the world in 1991 contrasting criminal activity of various countries, the most heinous of crimes, i.e. crime located at the apex of the “pyramid” of criminal activity – intentional homicide, and with its help compared criminal activity of 95 states of the world (with some states disclosing the data on their criminal activity), as well as criminal activity of continents and different regions. Such a method can also be applied based on historical aspect (see Figures 1 and 3), which would allow noticing that in the “canonical” Soviet period intentional homicides were relatively rare.³

Spectacular rise of the number of intentional homicides was evidenced in Estonia in the so-called transitional period (1990–1998). For example, in 1992 there was registered a record number of intentional homicides and attempted murders – 239. It was the flourish of the so-called rapacious capitalism, with one enriching through crime (creating the class of owners, i.e. capitalists), while juridical laws often “fell silent” as in wartime in ancient Rome. In recent years, the number of intentional homicides, first degree murders and voluntary manslaughters has noticeably decreased; however, the number of personal criminal actions has soared.

Figure 3. Intentional homicides (first degree murders, voluntary manslaughters) and attempt murders registered in Estonian law enforcement agencies in 1919–2018

Estonia’s regained independence has brought about a lot of problems, besides home rule and freedom: economic hardship, property stratification of population and unemployment. Provided background allowed the flourishing of criminal activity, with the state power struggling to provide security to citizens fearful of being burgled. Since 2003, the number of criminal actions has shrunk, but in 2018 it happened mainly on account of property crime – 28 %. Criminal activity is essentially an activity targeted at property in violation of juridical laws, with personal thefts (e.g. smash-and-grab raids)

³ Ando Leps. *Kuritegevus Eestis*. Tartu: Tartu Ülikool, Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts, 1991. (*Criminal Activity in Estonia*. Tartu: University of Tartu, Estonian Academic Law Society, 1991.)

presenting the largest share. Because theft at 200 euros (20 minimum daily rates) is no longer a criminal action but a mere misdemeanour, criminal activity will naturally drop, since the predominant share of registered criminal actions is constituted by thefts.

Inmates

In the Soviet period, the number of inmates was much higher than in other periods (see Figure 4), caused by rather long incarceration terms and understanding that in correctional facilities inmates are “reformed” or re-educate themselves. Between 1921–1935, inmates averaged 3270, between 1966–1991 – 4800, in the years 1992–2007 they were 2810 individuals, in 2008–2012 – 3480 individuals and in 2013–2017 – 2925 individuals. It must be admitted that only Figure 3 presents numerical data on 10 thousand inmates, which illustrates unidirectional movement of the number of inmates and population towards decrease. Internationally the inmate ratio per 100 thousand residents is used; the average ratio in Estonia has been: in the years 1921–1935 – 276 individuals, in 1966–1991 – 323 individuals, in 1992–2007 – 213 individuals, in 2000–2008 – 323 individuals and in 2012–2018 – 230 individuals. Therefore, as per 100 thousand residents the inmate ratio has significantly decreased in recent years.

In Estonian prisons (penitentiaries) and houses of detention (jails) there were, by the end of 2018, 2584 detainees, of whom 2040 were convicted in courts, 530 in custody and 14 apprehended for misdemeanour and were placed under arrest.

In 2016, in the European Union Member states there were as per 100 thousand residents on average 124 inmates, in Estonia that number was 191, in Latvia – 224, in Lithuania – 254, in Russia – 416, but in Finland – 57, in Sweden – 58 and in Norway – 73.

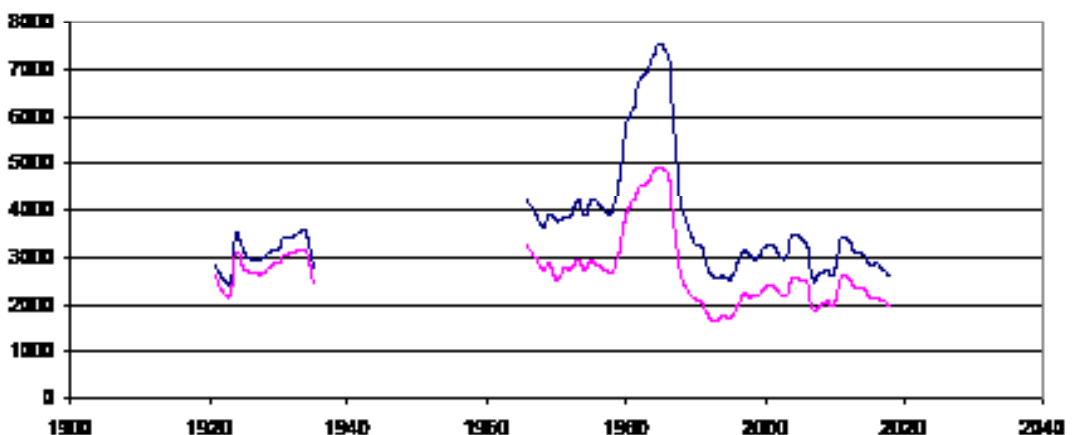

Figure 4. Number of persons convicted by courts in Estonian prisons and their ratio as per 10 000 residents in 1921–2018

At the end of 2018, there were 14 minors in prison, of whom 10 convicted and 4 in custody. The number of minor inmates staying in prison has decreased, i.e. by the end of 2018 minor inmates were halved compared to two years previously. There were no 14-year-olds in prison, there were two 15-year-olds, five 16-year-olds and seven 17-year-olds. Majority of minors land in prison for property crime.

By the end of 2018, there were 2461 male (95 %) and 123 female (5 %) inmates; the number of Estonian citizens 1662 (64 %), Russian citizens – 177 (7 %), persons of undefined citizenship – 677 (26 %).

Throughout the year the distribution of inmates did not change significantly as per citizenship. Prisons held citizens from other countries: Latvia (24), Lithuania (9), Ukraine (7), Finland (4), Serbia (3); as well as citizens (one from every state) of Afghanistan, Azerbaijan, Georgia, Netherlands, Kazakhstan, Moldova, Poland, Portugal, Great Britain, Syria, Tunis, Uzbekistan, Belarus.

The share of Estonian speaking inmates has remained at the same level as compared to the earlier: in 2018 – 1031 (40 %) – and in 2017 – 1037 (41 %). At the end of 2018, the share of Russian speaking inmates was 1353 (52 %).

At the end of 2018, Estonian prisons hosted 42 persons sentenced for life (2 %), 3 % of inmates had to serve over 15 years, 8 % had been incarcerated for 10–15 years, 24 % of inmates were incarcerated for 5–10 years, 52 % of inmates were imprisoned for only 1–5 years and 11 % were jailed for a period within one year.

In 2018, 1907 persons were released from prison as convicted criminals. In connection with serving their time, 764 convicted criminals or 40.1 % of those released from prison were set free. As compared to 2016 and 2017, the share of inmates set free under criminal probation has significantly increased, either set free under suspended sentence (560 persons or 29.4 %) or by serving partially the sentenced incarceration i.e. by the so-called shock incarceration (387 persons or 20.3 %).

Summary

The past. Estonian Law enforcement agencies registered the smallest number of criminal actions in the “canonical” Soviet period. That fact is corroborated by low numbers of intentional homicides and attempted murders (presented in Figure 2). Most importantly that period is characterised by low degree of property stratification and practically non-existent unemployment, resulting in better relations between individuals as compared with the situation evidenced today.

The present. The early stage of capitalist society, rapacious capitalism, naturally brought about in Estonia a steep rise in criminal activity; however, in recent years the tide of criminal activity has stemmed, caused mainly by decrease of property crime. The number of personal criminal actions, however, has grown, while the number of intentional homicides, first degree murders and voluntary manslaughters has dropped,

although within Europe the level of Estonian, Latvian and Lithuanian intentional homicide and first degree murders per 100 thousand residents for 2016 were very high (Russia – 10.8; Lithuania – 5.3; Latvia – 3.4; Estonia – 3.2; Finland – 1.4; Sweden – 1.1; Norway – 0.5), wherefore the levels of criminal activity of those states per 100 thousand residents in 2014: Estonia – 287; Lithuania – 283 and Latvia – 239 seem to be too modest. Meanwhile, in countries of high living standard such as Finland, Sweden, Norway, the level of criminal activity is significantly higher than in Estonia.

Special concerns in Estonia are: 1) rampant use of narcotics, first putting our youth in peril and then endangering the existence of the whole nation; 2) number of corrupt criminal activity in 2018 increased by 23 % compared to 2017; 3) money laundering; 4) family violence was registered in 2018 by 37 % more compared to 2017; 5) traffic safety generally and especially traffic criminal actions, often perpetrated by inebriated and intoxicated drivers of motor vehicles. In 2017, it proved that Estonian banks were the “thoroughfare” of dirty money – 1.6 billion \$US, e.g. through Danske Bank’s Estonian branch – 1.8 billion and through Versobank – 205 million, through Eesti Krediidipank – 121 million, through SEB Pank – 32 million, of unknown origin – 37 million dollars (*Postimees* 20.03.2017). But these sums of money are not accurate.

The future. Globalisation, controversial understanding of democracy, instability of world economy, uncontrollable population growth in the world and terrorism present a particular “appeal” to a number of great powers evidently to divert attention from topical social sore points, consequently also from causes of criminal activity, such as problems related to the rich and the poor and unemployment, which will evidently be related to further “developments” in criminal activity in Estonia.

Noziedzība Igaunijā valsts rūpju lokā tās simtgadē

Kopsavilkums

Svinot Igaunijas valsts simtgadi, nozīmīga ir arī šī laika perioda likumpārkāpumu (noziedzības) analīze. Neviena statistika nav pilnīgi precīza, tomēr tā dod iespēju atspoguļot pašu būtiskāko. Noziedzības statistiku valstī ietekmē normatīvās regulācijas izmaiņas. Igaunijas statistikā laika periodā no 1900. līdz 2018. gadam ir t.s. “baltie plankumi” (piemēram, par 1939.–1944. gadu). Statistikas analīze parāda, ka padomju laika periodā (1950.–1980. gadā) noziedzība bija vairākas reizes zemāka nekā 1919.–1938. gadā un pēc Igaunijas valstiskās neatkarības atjaunošanas. Slepkavību analīze rāda, ka tās visvairāk tika reģistrētas 1990.–1998. gadā. Ieslodzīto skaits padomju laika periodā bija augsts, bet neatkarības gados tas pakāpeniski samazinās. Bet mainās noziegumu struktūra. Igaunijas noziedzības struktūrā pēdējos gados vairāk tiek reģistrēti noziegumi, kas ir

*Ando Leps. Criminal Activity as Preoccupation
Challenging the State of Estonia, now 100*

saistīti ar narkotiskām vielām, korupciju, vardarbību ģimenē un ar ceļu satiksmes negadījumiem. Globalizācija, apstrīdama demokrātijas izpratne, nestabilā pasaules ekonomika, nekontrolējamais pasaules iedzīvotāju pieaugums un terorisms, īpašas “patikas” izrādīšana noteiktām valdošajām varām – tas viss novirza uzmanību no patiesām sociāla rakstura problēmām un no tām izrietošām turpmāk iespējamām krimināla rakstura darbībām Igaunijā.

Atslēgvārdi: Igaunija, noziedzības statistika, noziedzības analīze, tišas slepkavības, korupcija, nelegāli iegūtas naudas atmazgāšana, vardarbība ģimenē, ceļu satiksmes negadījumi.

<https://doi.org/10.25143/socr.14.2019.2.081-093>

Bērna pārstāvības nodrošināšana Latvijas Republikā un izceļojot: problēmjaucājumi

Dr. iur. Inga Kudeikina
Mg. iur., Mg. paed. Sanita Vanaga

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija

Inga.Kudeikina@rsu.lv
vanagusanita@gmail.com

Kopsavilkums

Rakstā aplūkoti bērna pārstāvības problēmjaucājumi. Tā kā bērnam trūkst rīcības spējas, vienmēr ir nepieciešama persona, kas var bērnu pārstāvēt – vecāks, aizbildnis vai pilnvarotā persona. Sava bērna dabiskie aizbildņi, kuri bērnu pārstāv bez īpaša pilnvarojuma, ir bērna vecāki. Mūsdienās bieži ir gadījumi, kad zināmu laiku bērns neatrodas kopā ar vecākiem (tā iemesli var būt vecāku vai bērna ceļojums, vecāku komandējums u. c.), tādēļ vecāki faktiski nevar realizēt savus pienākumus – bērna pārstāvēšanā. Rakstā īpaša vērība veltīta kārtības, kādā bērns šķērso Latvijas Republikas robežu, analīzei, uzmanību pievēršot bērna pārstāvības aspektiem un prettiesiskas bērna izvešanas no valsts novēršanai robežas šķērsošanas procedūru kontekstā.

Veicot tiesiskā regulējuma analīzi, tika konstatēts, ka atsevišķos gadījumos bērnam netiek nodrošināta pārstāvība. Tas ir iespējams gan gadījumā, kad bērna vecāki bez atbilstoša pilnvarojuma bērnu Latvijā ir nodevuši citas personas ikdienas aprūpē, gan gadījumos, kad bērns šķērso valsts robežu viens vai pilnvarotas personas pavadībā, bet pilnvarā nav piešķirtas tiesības bērnu pārstāvēt. Šādā situācijā tiek pārkāptas bērna tiesības un tiek radīta labvēlīga augsne prettiesiskai bērna izvešanai no valsts, ļaunprātīgi izmantojot tiesiskā regulējuma nepilnības. Pētījuma mērķis ir identificēt problēmjaucājumus un sniegt priekšlikumus tiesiskā regulējuma pilnveidošanai bērna pārstāvības jautājumos, lai novērstu iespēju bērns prettiesiski izvest no valsts.

Raksts veidots divās daļās. Pirmajā daļā aplūkoti bērna pārstāvības jautājumi, savukārt otrajā daļā analizēta prettiesiskas bērna izvešanas problemātika bērna pārstāvības nepienācīgas nodrošināšanas dēļ.

Atslēgvārdi: bērna pārstāvība, dokumenti bērna izceļošanai, prettiesiska bērna izvešana, bērna nolaušana.

levads

Apgalvojums, ka bērns ir īpašs tiesību subjekts, kuram gan nacionālos, gan starptautiskos tiesību aktos noteikta īpaša aizsardzība, vairs neprasa pierādījumus. Ne tikai tiesiskais regulējums, bet arī tiesību zinātnieki norāda, ka globalizācijas apstākļos nodrošināt bērnu tiesības ir stratēģiski svarīgi [24; 25].

Par bērnu uzskatāma persona līdz astoņpadsmit gadu vecumam, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas. Tas noteikts Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3. panta pirmajā daļā [3].

Viens no īpašās aizsardzības mehānismiem ir aizliegums bērnu atstāt bez uzraudzības, kas transformējas plašākā prasībā – prasībā pēc bērna vecāka piekrišanas vai pilnvaras, ja bērns šķērso Latvijas Republikas robežu. Likumā noteiktā prasība bērnu neatstāt bez uzraudzības nozīmē, ka jābūt personai, kam ir tiesības bērnu pārstāvēt. Šī prasība jāanalizē no diviem aspektiem – gadījumā, ja bērns atrodas Latvijas Republikā, un gadījumā, ja bērns šķērso valsts robežu. Uzraudzība no stingrākas uz vājāku transformējas, bērnam pieaugot, tāpēc kārtība, kādā bērns šķērso valsts robežu, ir atšķirīga. Lai nodrošinātu bērna tiesības, ir būtiski noskaidrot, kā tiek realizēta bērna pārstāvība, ja robežu bērns ir šķērsojis viens vai personas, kas nav viņa vecāks, pavadībā. Šis jautājums ir cieši saistīts ar bērna prettiesisku izvešanu no valsts, izmantojot tiesiskā regulējuma nepilnības.

Raksta mērķis ir, izanalizējot tiesisko regulējumu, kurā noteikta kārtība, kādā bērns šķērso Latvijas Republikas robežu, konstatēt problēmjaudājumus saistībā ar bērna tiesību pārstāvības nodrošināšanu valsts robežas šķērsošanas procedūrās, kā arī atrodies ārzemēs, lai pilnveidotu bērna tiesību aizsardzību un novērstu iespēju bērnu prettiesiski izvest.

Materiāls un metodes

Pētījumā izmantotas vispārzinātniskās pētniecības metodes un tiesību normu interpretācijas metodes – gramatiskā, vēsturiskā, teleoloģiskā un sistēmiskā. Tas balstīts uz tiesību aktu, tiesu prakses un zinātniskās literatūras izpēti.

Bērna tiesību un interešu pārstāvība Latvijā un šķērsojot valsts robežu

Uzraudzības faktiskās izpausmes būs atšķirīgas, piemēram, divus gadus vecam bērnam un 16 gadus vecam bērnam. Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24. panta sesto daļu [3] vecākiem vai personai, kuras aprūpē bērns nodots, ir pienākums neatstāt bērnu līdz septiņu gadu vecumam bez pieaugušo vai personu, ne jaunāku par 13 gadiem, klātbūtnes. Tātad likumdevējs *expressis verbis* ir noteicis, ka bērns līdz

*Inga Kudeikina, Sanita Vanaga. Bērna pārstāvības nodrošināšana
Latvijas Republikā un izceļojot: problēmjautājumi*

septiņu gadu vecumam fiziski nedrīkst būt viens. Gramatiski tulkojot tiesību normu, jāsecina, ka pēc septiņu gadu vecuma bērns var palikt bez uzraudzības. Tomēr, analizējot bērna tiesības kopsakarā ar vecāku pienākumiem, jāsecina, ka minētais apgalvojums nav viennozīmīgs. Proti, jebkurā gadījumā par bērnu, tā drošību, bērna tiesību ievērošanu visplašākajā izpratnē atbildīgi ir vecāki. Tas izriet gan no Civillikuma 177. panta [4], kurā noteikts, ka līdz pilngadības sasniegšanai bērns ir vecāku aizgādībā, gan no Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24. panta pirmās daļas [3], kurā, precizējot vecāku aizgādības saturu, noteikts, ka atbilstoši Civillikuma noteikumiem vecāku pienākums ir rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. Turklāt, kā minēts Civillikuma 1408. panta pirmajā daļā [5], jāņem vērā, ka bērnam trūkst rīcībspējas un ka šī iemesla dēļ viņš nevar pilnā apmērā realizēt savas tiesības. Jāsecina, ka bērna iespējas pārstāvēt sevi ir ierobežotas, tāpēc vecākiem bez sevišķa pilnvarojuma uz likuma pamata kā dabiskajiem aizbildņiem ir tiesības pārstāvēt bērnu.

Dažādu iemeslu dēļ bieži ir situācijas, kad bērns neatrodas kopā ar vecāku/vecākiem. Piemēram, bērns ir devies ceļojumā, atrodas laukos pie vecmāmiņas, piedalās sacensībās vai uzstājas koncertā. Jāuzsver, ka bērns var atrasties šķirti no vecākiem gan Latvijā, gan ārpus tās.

Kas tādos gadījumos pārstāv bērna intereses un aizsargā viņa tiesības?

Ja bērns ir šķirts no vecākiem, bet atrodas Latvijā, tad tiesiskais regulējums neparedz īpašas prasības pilnvarotajai personai, kuras aprūpē bērns nodots un pie kuras bērns atrodas. Bērna vecāku izsniegta rakstveida pilnvara nav obligāta. Vienīgā prasība ir iepriekšminētais universālais nosacījums, ka bērns līdz septiņu gadu vecumam fiziski nevar atrasties viens. Tomēr jāuzsver, ka šis regulējums attiecas tikai uz ikvienas personas, kurai bērns uzticēts, pienākumu nodrošināt bērna fizisku uzraudzību. Personai, kurai nodots bērns, neatkarīgi no tā, vai šī persona ir vai nav bērna radnieks, nav bērna pārstāvības tiesību. Tātad gadījumos, kad bērns atrodas, piemēram, pie vecmāmiņas, bērna vecāki saglabā savas tiesības un pienākumus pilnā apmērā. Tie nepāriet uz personu, kurai bērns tobrīd tiek uzticēts. Šādos gadījumos ir jāatšķir faktiskā un tiesiskā atbildība par bērnu. Ikdienas aizgādība, kurā ietilpst rūpes par bērna fizisko un emocionālo drošību, ēdienu, pajumti u. tml., ir personai, kurai bērns nodots, bet tiesiski atbildīgi par bērnu ir viņa vecāki. Arī kontrole un atbildība par to personu, kurai vecāki bērnu ir uzticējuši, ir pašu vecāku atbildības lauks. Vecākiem ir rūpīgi jāizvērtē personas, kurai bērns tiek uzticēts, spējas rūpēties par bērnu.

Atsevišķa uzmanība jāvelta gadījumiem, kad nepieciešama bērna pārstāvība attiecībās ar trešajām personām, piemēram, ārstniecības personām. Saskaņā ar Pacientu tiesību likuma 13. panta pirmo daļu nepilngadīga pacienta (līdz 14 gadu vecumam) ārstniecība pieļaujama, ja viņa likumiskais pārstāvis par to ir informēts un devis savu piekrišanu [14]. Arī zinātniskajā literatūrā ir norādīts uz pilnvarojuma sniegt ārstēšanas atļauju būtisko nozīmi, jo tajos gadījumos, kad pacients veselības stāvokļa vai vecuma dēļ nespēj pieņemt lēmumu par ārstniecību, šis pacienta ekskluzīvās tiesības izlemt par savu veselību un dzīvību tiek nodotas trešajām personām [23, 452].

Inga Kudeikina, Sanita Vanaga. Bērna pārstāvības nodrošināšana
Latvijas Republikā un izceļojot: problēmjautājumi

Savukārt no Pacientu tiesību likuma 13. panta trešajā daļā minētā izriet, ka likumiskā pārstāvja piekrišana ir nepieciešama arī gadījumos, kad nepilngadīgs pacients, kas sasniedzis 14 gadu vecumu, atsakās dot savu piekrišanu ārstniecībai, bet ārstniecības persona uzskata, ka ārstniecība ir pacienta interesēs. Nododot bērnu citas personas aprūpē, bērns var nesaņemt nepieciešamo ārstniecību.

Secināms, ka bērna nodošana citas personas aprūpē, neizsniedzot šai personai pilnvaru, var būtiski ietekmēt bērna tiesības. Savukārt tas var tikt traktēts kā bērna tiesību pārkāpums. Šāda nostāja ir atspoguļota arī tiesu praksē. Autore pievienojas Administratīvās rajona tiesas apsvērumiem lietā Nr. A420436613 par to, ka bērna vislabākajās interesēs ir, lai viņš nepaliktu bez personas, kas īsteno tā aizgādību un pilnvērtīgi var viņu pārstāvēt jebkurā dzīves situācijā. Tiesa ir atzinusi, ka nav būtiski, ka bērnam nav ticis nodarīts kaitējums. Jau tas vien, ka nav personas, kurai atbilstoši dotas tiesības bērnu pārstāvēt, rada bērnam bīstamus apstākļus [25].

Kaut gan tiesību aktos nav konkrēti noteikta prasība, nododot citas personas aprūpē bērnu, izsniegt šai personai pilnvaru bērna interešu pārstāvībai, tas, ka nepieciešama pilnvara, secināms no Bērnu tiesību aizsardzības likuma normām, tulkojot tās sistēmiski un kopsakarā ar Civillikumā noteiktajiem vecāku pienākumiem. Šajā sakarā, ievērojot praksē gūtos novērojumus, ka vecāki, nododot bērnus citu personu aprūpē (īpaši aprūpē uz neilgu laika posmu, piemēram, līdz mēnesim), tomēr salīdzinoši reti izsniedz šīm personām pilnvaras, raksta autore rosina diskusiju par iespēju ar konkrētu tiesību normu paredzēt, ka šāda pilnvara ir obligāta.

Šādai prasībai jābūt absolūtai, jo nav pamatojuma noteikt minimālo termiņu, uz kuru bērnu var nodot citas personas aprūpē bez pilnvaras. Galvenokārt tas saistīts ar ārstniecības pakalpojumu saņemšanas nodrošināšanu. Nepieciešamība pēc tiem var rasties arī laikā, kad bērns nodots citas personas aprūpē.

Citāda kārtība paredzēta, ja bērns šķērso Latvijas Republikas robežu. Tā noteikta Latvijas Republikas Ministru kabineta 2010. gada 3. augusta noteikumos Nr. 721 "Kārtība, kādā bērni šķērso valsts robežu" [7]. Protams, visos gadījumos bērnam ir nepieciešams personu apliecinošs dokuments. Jāuzsver, ka atkarībā no bērna vecuma un tā, vai tiek šķērsota Eiropas Savienības ārējā robeža, ir paredzēti dažādi procesuālie dokumenti bērna izceļošanai no valsts. Ja bērns dodas uz valsti, kas ir Eiropas Savienības dalībvalsts, Šengenas līguma dalībvalsts vai uz Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotā Karalisti, papildu dokumenti no bērna vecākiem (aizbildņiem) nav nepieciešami.

Bērna tiesības izceļot no valsts un doties uz valsti, kas nav Eiropas Savienības dalībvalsts, Šengenas līguma dalībvalsts vai Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotā Karaliste, apliecina vismaz viena vecāka izdota un notariāli apliecināta pilnvara vai notariāli apliecināta piekrišana, ka bērns, kurš sasniedzis septiņu gadu vecumu, izceļo viens. Septiņu gadu vecuma robeža tiek noteikta, pamatojoties uz iepriekš minētā Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24. panta sestajā daļā rakstīto, proti, bērnam sasniedzot septiņu gadu vecumu, atkrīt pienākums nodrošināt tā atrašanos citas personas, ne jaunākas par 13 gadiem, uzraudzībā.

Inga Kudeikina, Sanita Vanaga. Bērna pārstāvības nodrošināšana
Latvijas Republikā un izceļojot: problēmjautājumi

Izceļojot pilnvarotās personas pavadībā, var tikt nodrošināta bērna interešu un tiesību pārstāvība. Proti, pamatojoties uz praksē gūtajiem novērojumiem, tādas tiesības parasti tiek paredzētas pilnvarotajām personām. Tomēr jāuzsver, ka pilnvarot pārstāvēt bērnu ir vecāku tiesības, nevis pienākumus. Raksta autore nevar apgalvot, ka it visās pilnvarās, kas izsniegtas personām, kas pavada bērnu ceļojumos, pilnvarotajām personām ir piešķirtas tiesības bērna tiesības pārstāvēt ceļojuma laikā.

Tādējādi var secināt, ka spēkā esošais tiesiskais regulējums pieļauj situācijas, kurās bērnam, izceļojot ārpus Latvijas Republikas robežas, netiek nodrošināta viņa interešu un tiesību pārstāvība. Turklāt tas, ka ir pilnvarotā persona, nenodrošina, ka tiks pārstāvētas bērna tiesības.

Esošais tiesiskais regulējums par kārtību, kādā bērni šķērso Latvijas Republikas robežu, ir vērtējams kritiski. Bērna atrašanās bez personas, kurai ir tiesības pārstāvēt bērnu, ir uzskatāma par bērna tiesību būtisku pārkāpumu. Kā jau iepriekš tika minēts, ir precedenti, kad bērna nodošanu citas personas aprūpē bez pienācīga personas pilnvarojuma tiesa atzīst par pamatu vecākam atņemt aizgādības tiesības aprūpes pienākumu nepildīšanas dēļ. Turklāt, ievērojot, ka pilnvarot citu personu pārstāvēt bērnu bez bāriņtiesas piekrišanas iespējams uz laiku, kas nepārsniedz trīs mēnešus (tas noteikts Bērnu tiesību aizsardzības likuma 45¹. panta pirmajā daļā [3]), ir neizprotama likumdevēja nostāja atļaut bērnam vienam vai pilnvarotās personas, kura var būt bez tiesībām pārstāvēt bērnu, šķērsot Latvijas Republikas valsts robežu. Tātad, esot Latvijā, bērna tiesības un to ievērošana tiek uzraudzīta un kontrolēta, bet, bērnam šķērsojot robežu, šīs prasības netiek ievērotas.

Protams, jāievēro likuma spēkā esamība telpā, t. i., Latvijas Republikas tiesību akti nebūs spēkā ārpus Latvijas Republikas. Taču bērns arī pēc robežas šķērsošanas joprojām ir Latvijas Republikas valsts piederīgais, un valsts uzdevums ir maksimāli nodrošināt tā tiesību ievērošanu. Tiesiskajā regulējumā būtu jāparedz, ka vecākiem ir obligāti jānodrošina pilnvarotā persona, kura būtu tiesīga bērnu pārstāvēt ārpus Latvijas Republikas robežām. Proti, gadījumos, kad bērns izceļo pilnvarotās personas pavadībā – pilnvarā obligāti jābūt paredzētām pilnvarotās personas tiesībām pārstāvēt bērna tiesības, savukārt, ja bērns ir vecāks par septiņiem gadiem un izceļo viens uz vecāka izsniegtas piekrišanas pamata, arī tad ir jābūt šī bērna pilnvarotai personai, kura ir tiesīga bērnu pārstāvēt valstī, uz kuru bērns izceļo. Tas var būt skolotājs, treneris, ģimenes draugs u. tml., jo pieļaujams, ka bērns tomēr būs kādas pieaugušas personas faktiskā pavadībā.

Šāds risinājums palīdzētu novērst bērna prettiesisku izvešanu no valsts, jo katrā konkrētā gadījumā notiktu aprūpes tiesību deleģēšana, bērns sekotu personai, kas ir tiesīga viņu pārstāvēt, un tiktu novērstas iespējamās manipulācijas ar bērna tiesisko stāvokli laikā, kad neviens no vecākiem viņu nepārstāv.

Analizējot tiesisko regulējumu prettiesiskas bērna izvešanas gadījumu kontekstā, izgaismojas vēl viena problēma. Minētie Ministru kabineta noteikumi "Kārtība, kādā bērni šķērso valsts robežu" nosaka, ka gan piekrišanu, gan pilnvaru robežas šķērsošanai ir tiesīgs dot viens no vecākiem, ja viņš ir Latvijas pilsonis, Latvijas nepilsonis, Eiropas Savienības

*Inga Kudeikina, Sanita Vanaga. Bērna pārstāvības nodrošināšana
Latvijas Republikā un izceļojot: problēmjautājumi*

dalībvalsts, Eiropas Ekonomikas zonas valsts, Šveices Konfederācijas vai Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotās Karalistes pilsonis vai bezvalstnieks, kam piešķirts bezvalstnieka statuss Latvijas Republikā, Eiropas Savienības dalībvalstī, Eiropas Ekonomikas zonas valstī, Šveices Konfederācijā vai Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotajā Karalistē.

Civillikuma 178. pantā noteikts, ka kopā dzīvojoši vecāki aizgādību īsteno kopīgi un arī tad, ja vecāki ir šķirti, kopīga aizgādība turpinās, izņemot gadījumus, kad nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība. Vecākiem kopīgi jāpieņem visi lēmumi, kas var būtiski ietekmēt bērnu. Bērna izceļošana ārpus Latvijas Republikas uzskatāma par notikumu, kam ir būtiska nozīme. Šāds apgalvojums saistīts ar iespējamību, ka bērns var neatgriezties Latvijā un faktiski izveidoties strīdus situācija, ka bērns, kurš tiesiski atstājis valsti (t. i., ar viena vecāka piekrišanu), prettiesiski netiek atvests atpakaļ.

Šādas iespējamības izslēgšanai lietderīgi ir noteikt, ka jebkuras piekrišanas un pilnvaras, uz kuru pamata bērns ir tiesīgs šķērsot Latvijas Republikas robežu, ir tiesīgi pieņemt tikai abi vecāki kopā, t. i., piekrišanu vai pilnvaru izsniedz abi vecāki. Jānorāda, ka viena vecāka atsevišķa aizgādība var tikt noteikta ar tiesas spriedumu vai vecākiem par to vienojoties, kā tas ir noteikts Civillikuma 178. panta ceturtajā daļā. Tomēr fakts, ka ir nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība, publiskos reģistros netiek fiksēts. Tā ir informācija, kas ir zināma tikai pašiem vecākiem un kuru nav iespējams pārbaudīt nedz zvērinātiem notāriem, nedz robežsargiem. Tāpēc ir iespējams, ka vecāks ļaunprātīgi izmanto situāciju, ka nav šāda atsevišķas aizgādības tiesību reģistra, un bērns tiek izvests, neinformējot par to otru vecāku vai pret otra vecāka gribu. Atsevišķas aizgādības tiesību reģistrs ļautu pilnveidot tiesisko regulējumu. Reģistra vešana varētu tikt uzticēta bāriņtiesai kā institūcijai, kas izveidota bērna interešu aizsardzībai, kā tas paredzēts Bāriņtiesu likuma 4. panta otrajā daļā [2], vai zvērinātiem notāriem, kuriem ir pieredze un tehniskās iespējas vest un uzturēt dažādus reģistrus (piemēram, mantojuma lietu reģistru, atsaukto pilnvarojumu, nākotnes pilnvarojumu) atbilstoši Notariāta likumam [13].

Fakta konstatēšana par prettiesisku bērna izvešanu no valsts

Kā iepriekš minēts, saskaņā ar nacionālajiem tiesību aktiem bērnu intereses pārstāv viņu likumiskie pārstāvji – dabiskie aizbildņi, kas ir vecāki vai likumiskie aizbildņi, kas ir iecelti ar bāriņtiesas lēmumu. Lai gan prettiesiskas bērna izvešanas no valsts gadījumā par pamatu nav uzskatāmi aizgādības tiesību jautājumi, tomēr jāņem vērā, ka saskaņā ar Civillikuma 178. panta ceturto daļu vecāki pār bērnu īsteno kopīgu aizgādību līdz brīdim, kad ir savstarpēji vienojušies par atsevišķu aizgādību, vai ar tiesas nolēmumu tiek nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība [4]. Galvenokārt tieši no minētās tiesību normas izriet bērna likumiskā pārstāvja turpmākās rīcības formula, jo šajā likumā noteikts, vai bērna izvešana no valsts ir tiesiska vai prettiesiska. Ikvienam bērna likumiskajam pārstāvim primāri ir jāņem vērā, ka bērna interesēs ir ievērot pastāvošo tiesisko regulējumu, kurā noteikts, ka bērna likumiskajiem pārstāvjiem, kas īsteno kopīgu bērna aizgādību,

Inga Kudeikina, Sanita Vanaga. Bērna pārstāvības nodrošināšana
Latvijas Republikā un izceļojot: problēmjautājumi

neatkarīgi no tā, vai ģimenē vecāki dzīvo kopā vai šķirti, līdz laikam, kamēr pār bērnu nav nodibināta atsevišķa aizgādība, ir absolūti vienādas tiesības lemt jautājumus, kas skar bērna tiesības un intereses.

Par prettiesisku rīcību jeb prettiesisku darbību tiek uzskatīta jebkura darbība, kas nesakrīt ar tiesību normu prasībām, neatbilst tiesiskiem priekšrakstiem, ir pretrunā ar tiesību normām, kuru neprasa un nepieļauj tiesību norma un ir pretrunā likumam. Prettiesiska darbība var būt arī civila, un tas var būt par pamatu aizsargājošām tiesiskām attiecībām, kā arī vainīgo saukšanai pie atbildības [21; 261]. Saskaņā ar prettiesiskas rīcības definīciju ir jāņem vērā, ka bērna prettiesisku izvešanu no valsts var īstenot ne tikai bērna likumiskie pārstāvji, bet arī trešās personas un institūcijas.

2001. gada 23. oktobrī Latvija, pieņemot likumu "Par Hāgas konvenciju par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem" [15], ir ratificējusi 1980. gada Hāgas konvenciju par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem, kura nosaka prettiesiskas bērnu aizvešanas un aizturēšanas apstākļus, bet uz izstrādātās rīcības pamata nodrošina ātru bērnu atgriešanos viņu pastāvīgajā dzīvesvietas valstī, nodrošinot situācijas atjaunošanu, pirms bērns tika prettiesiski izvests no valsts [9]. Vienlaikus Latvijai ir saistoša 2003. gada 27. novembra Eiropas Savienības Padomes regula Nr. 2201/2003, ar kuru tiek noteikta jurisdikcija, spriedumu atzišana un vecāku atbildība, tostarp lietās par bērnu prettiesisku izvešanu no valsts [16]. Savukārt tiesiskajā regulējumā, kas ietverts 1996. gada Hāgas konvencijā par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzišanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem, noteiktas dalībvalstu kompetentās jeb centrālās iestādes, kuras pieņem pagaidu un ārkārtējus lēmumus, lai nodrošinātu bērnu tiesību aizsardzību starptautiskā līmenī ar aizgādību un saskarsmes tiesībām saistītās pārrobežu lietās [10]. Saskaņā ar 1980. gada Hāgas konvencijas 3. pantu prettiesiska bērna izvešana no valsts uzskatāma gadījumā, kad personas, institūcijas vai kādas citas iestādes, kuras bērnu prettiesiski ir izvedušas no valsts, nav ievērojušas tās valsts likumdošanu, kurā bērns pastāvīgi dzīvoja tieši pirms aizvešanas [9]. No minētā var secināt, ka prettiesiskas bērna izvešanas no valsts fakts konstatējams, vadoties no tās valsts likumiem, no kuras bērns ir izvests, vienlaikus ņemot vērā, kura valsts ir atzīstama par bērna pastāvīgo dzīvesvietu. Savukārt saskaņā ar dzīvesvietas definīciju, par pastāvīgu dzīvesvietu uzskatāma vieta, kur persona pēc savas gribas apmetusies ar nodomu tur pastāvīgi dzīvot [18; 48].

Latvijā bērnu tiesības ir noteiktas Latvijas Republikas Satversmes [11] VIII nodaļā kā ikviena cilvēka pamattiesības, savukārt Satversmes 98. pantā paredzēts, ka ikvienai personai ir tiesības brīvi izbraukt no Latvijas un ikviens, kam ir Latvijas pase, ārpus Latvijas atrodas valsts aizsardzībā un saglabā tiesības brīvi atgriezties Latvijā [11]. Tātad arī Satversmē garantētas bērna tiesības atgriezties Latvijā un noteikts, ka valstij ir tiesības bērnu aizsargāt prettiesiskas pārvietošanas gadījumā. Vienlaikus Bērnu tiesību konvencijas 35. pantā paredzēts, ka, nodrošinot ikviena bērna pamattiesības, ikvienai dalībvalstij jāveic visi iespējamie pasākumi, lai novērstu bērnu nolaupīšanu [1].

Inga Kudeikina, Sanita Vanaga. Bērna pārstāvības nodrošināšana
Latvijas Republikā un izceļojot: problēmjaudājumi

Jāatzīmē, ka, ievērojot iepriekšminēto, jāizšķir ceļošanas un dzīvesvietas maiņas ārpus valsts robežām jēdzienu būtība. Abos gadījumos tiek šķērsota valsts robeža, tomēr ar dažādu mērķi. Pirmajā gadījumā valsts robeža tiek šķērsota, lai ārvalstīs uzturētos īstermiņā, noteiktu laika posmu, bet otrajā gadījumā – lai ilglaicīgi paliktu citā valstī. Lai izvairītos no prettiesiskas bērna izvešanas no valsts, būtiski ir ievērot nacionālajos tiesību aktos noteikto kārtību, kā bērnam tiesiski šķērsot valsts robežu, un nepieciešamības gadījumā faktu par bērna tiesisku izceļošanu no valsts fiksēt rakstveidā.

Latvijas Republikas valsts robežas likuma 10. panta pirmajā, ceturtajā un piektajā daļā paredzēts, ka valsts robežu var šķērsot pa sauszemi, iekšējiem ūdeņiem, jūru vai gaisa telpu ar derīgiem ceļošanas dokumentiem un citiem dokumentiem, kuru nepieciešamība ir noteikta normatīvajos aktos, savukārt to, kā bērnam tiesiski jāšķērso valsts robeža, noteicis Ministru kabinets [12]. Kā jau iepriekš tika norādīts, Latvijas tiesiskajā regulējumā paredzēts, ka gadījumā, ja bērns, kurš ir Latvijas valsts piederīgais, izceļo no valsts, tās personas pavadībā, kura ir tiesiski pilnvarota pavadīt bērnu, šķērsojot valsts robežu, šai personai ir nepieciešams uzrādīt vismaz viena vecāka vai aizbildņa notariāli apliecinātu pilnvaru. Ja vecāks, kurš ir tiesīgs izdot pilnvaru, nav sasniedzams vai atsakās izdot pilnvaru, bērns šķērsot valsts robežu var citas personas pavadībā, uzrādot bāriņtiesas lēmumu par atļaujas došanu šķērsot valsts robežu attiecīgās personas pavadībā. Savukārt ja bērns izceļo no valsts aizbildņa pavadībā, nepieciešams uzrādīt bāriņtiesas lēmumu par aizbildnības nodibināšanu vai minētā lēmuma apliecinātu kopiju. Minētajos gadījumos notariāli apliecināta pilnvara nav nepieciešama, ja bērns valsts robežu šķērso bāriņtiesas pārstāvja pavadībā, lai izpildītu nolēmumu par bērna atgriešanos valstī. Ievērojot tiesiskajā regulējumā noteikto, gadījumā, ja bērns šķērso valsts robežu vecāka pavadībā, papildus bērna personu apliecināšanai dokumentam jāuzrāda vecāka personu apliecinātais dokuments, ar kuru tiek pierādīta radniecība ar bērnu, un bērna dzimšanas apliecības oriģināls vai tā kopija, ja pavadošā vecāka personu apliecināšanai dokumentā nav uzrādīta radniecība ar bērnu.

Problēmjaudājums ir saistīts ar to, ka vecāks ir tiesīgs izvest bērnu bez otra vecāka piekrišanas kopīgas aizgādības gadījumos, ievērojot, ka valstī nepastāv vienots pilnvaru un/vai atsevišķas aizgādības lēmumu reģistrs. Bārenis vai bez vecāku gādības palicis bērns valsts robežu tiesiski var šķērsot patstāvīgi vai pilnvarotās personas pavadībā, uzrādot bāriņtiesas lēmumu par atļaujas došanu, šķērsot valsts robežu patstāvīgi vai pilnvarotās personas pavadībā. Savukārt Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde pēc izglītības iestāžu pieprasījuma izsniedz un apstiprina ceļotāju sarakstu izglītības iestādes rīkotajām ekskursijām Eiropas Savienībā, kam atbilstoši tiek pievienoti pārējie personu apliecinātie dokumenti. Savukārt tikai trīs gadījumos ir noteikts, ka pilnvara bērna valsts robežas šķērsošanai nav nepieciešama, proti, ja otrs vecāks nav sasniedzams vai atsakās dot piekrišanu bērna izceļošanai no valsts; neviens no vecākiem nav Latvijas pilsonis vai nepilsonis [...]; un saskaņā ar Latvijas tiesas nolēmumu vai nolēmumu un apliecību, ko ārvalsts tiesa vai kompetentā iestāde izsniegusi par bērna atgriešanos valstī, kurā ir viņa dzīvesvieta [7]. Tādēļ var secināt, ka bērns valsts robežu šķērso prettiesiski šādos

*Inga Kudeikina, Sanita Vanaga. Bērna pārstāvības nodrošināšana
Latvijas Republikā un izceļojot: problēmjautājumi*

gadījumos: bērna pilnvarotajam pārstāvim nav notariāli apliecinātas pilnvaras vai bāriņtiesas lēmuma, ar kuru tiek atļauts šķērsot valsts robežu attiecīgās personas pavadībā, ja nav otra vecāka pilnvaras jeb piekrišanas bērna izvešanai no valsts vai apliecināšu dokumentu, ka bērna likumiskais pārstāvis īsteno atsevišķu aizgādību, vai bērns tiek atgriezts atpakaļ pastāvīgās dzīvesvietas valstī. Faktiski jāsecina, ka tiesību aktos nav atrunāta norma, kura paredz, ka minētie dokumenti nepieciešami tikai dzīvesvietas maiņas, ceļošanas vai abos gadījumos, kad tiek šķērsota valsts robeža. Vienlaikus tiesību aktos nav noteikta kārtība, ka minētās pilnvaras nepieciešamas tikai gadījumos, kad bērna vecāki dzīvo šķirti.

Lai tiktu konstatēts un apstiprināts fakts, ka bērns ir prettiesiski izvests no valsts, cietušajai personai, kas lielākajā daļā gadījumu ir bērna vecāks, kura uzskata, ka ir pārkāptas viņas tiesības uz aizgādību un saskarsmes īstenošanu ar bērnu, ir jāvēršas Tieslietu ministrijā vai tās valsts centrālajā iestādē vai tiesā, uz kuru bērns ir prettiesiski aizvests vai kurā aizturēts [20]. Ar 2007. gada 15. maija Ministru kabineta noteikumiem Nr. 322 "Kārtība, kādā Latvijas centrālā iestāde atbilstoši 1980. gada 25. oktobra Hāgas konvencijai par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem veic tajā minētās darbības un sadarbojas ar citām valsts un pašvaldību iestādēm" [8] noteikta Latvijas centrālās iestādes kompetence un darbība, nodrošinot no valsts prettiesiski izvesta bērna tiesības un intereses. Jāņem vērā, ka fakta konstatēšana par bērna prettiesisku izvešanu no valsts un atgriešanu atpakaļ bērna pastāvīgās dzīvesvietas valstī Latvijā tiek izskatīta Civilprocesa likuma 644¹³. un 644¹⁴. panta kārtībā [6], kā arī, ievērojot iepriekš pieminēto nacionālo un starptautisko tiesisko regulējumu.

Pieteicējam, kurš konstatējis, ka bērns ir prettiesiski izvests no valsts, pieteikuma pamatdokumentiem, kas apliecina viņa radniecību ar bērnu jeb likumisko pārstāvību, pamatojoties uz bāriņtiesas lēmumu vai tiesas spriedumu, pievieno pierādījumus, kas, pamatojoties uz nacionālajiem tiesību aktiem, apliecina bērna prettiesisku izvešanu no valsts, piemēram, tiesas lēmums vai spriedums par aizliegumu bērnu izvest no valsts, vecāku rakstisks atteikums bērna izvešanai no valsts, izziņa no policijas. Piemēram, balstoties uz Personu apliecināšu dokumentu likuma 10. pantu, vecāks Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē var iesniegt iesniegumu, kurā lūgt neizsniegt bērna otram likumiskajam pārstāvim bērna personu apliecināšus dokumentus [17]. Šādā gadījumā tiek izteikta bērna likumiskā pārstāvja griba un bērna personu apliecināšie dokumenti netiek izsniegti vienu mēnesi vai tik ilgi, cik to noteikusi tiesa nolēmumā par bērna aizliegumu izvest no valsts vai tiesvedības izbeigšanai.

Atbilstoši Civilprocesa likuma 8. panta pirmajai daļai tiesa noskaidro lietas apstākļus, pārbaudot likumā noteiktajā kārtībā iegūtos pierādījumus. Savukārt saskaņā ar minētā tiesību akta 93. panta pirmo daļu katrai pusei ir jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā pamato savus prasījumus un iebildumus [6]. Civilprocesā būtiska nozīme tiek piešķirta pierādījumiem un pierādīšanas procesam, ko nodrošina procesā ieinteresētās personas, tādēļ ne vienmēr ir iespēja nonākt pie objektīvas patiesības. Patiesības atspoguļojums ir atkarīgs no tā, cik katra no iesaistītajām pusēm ir īstenojusi civilprocesam raksturīgo

*Inga Kudeikina, Sanita Vanaga. Bērna pārstāvības nodrošināšana
Latvijas Republikā un izceļojot: problēmjautājumi*

sacīkstes principu [22; 34]. Profesors Vladimirs Bukovskis norādījis, ka cīņu uzvar tas, kurš tiesas priekšā pierāda savu taisnību, pamatojoties uz tiesai iesniegtajiem pierādījumiem [19; 235]. No minētā var secināt, ka bērna izvešana no valsts pati par sevi nevar būt pamats fakta par bērna prettiesisku izvešanu no valsts konstatēšanai. Lai šo faktu pierādītu, būtiski ir gūt pierādījumus, ar kuriem apstiprināms minētais apgalvojums. Saskaņā ar iepriekšminētajām tiesību normām tie ir: rakstiska pilnvara, rakstiski noformēts aizliegums vai tiesas nolēmums par aizliegumu bērnu izvest no valsts.

Lai gan ANO konvencijas par bērnu tiesībām 12. pantā [1] un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 13. panta pirmajā daļā [3] paredzētas bērna tiesības formulēt viedokli atbilstoši bērna vecumam un viņa brieduma pakāpei un tiesības tikt uzklausītam jebkurā ar viņu saistītā lietā, gadījumā, kad konstatēta prettiesiska bērna izvešana no valsts, tiesu praksē bērna viedoklim netiek piešķirta pierādījumu nozīme. Latvijas Republikas Augstākā tiesa 2015. gada 27. novembra lietā Nr. SKA-1142/2015 atsaukusies uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 21. jūlija spriedumu lietā “G.S. pret Gruziju” (iesnieguma Nr. 2361/13), kurā pausta atziņa, ka bērna viedoklis var radīt nepamatotas priekšrocības vecākam, kurš bērnu prettiesiski ir aizvedis. Ir jāņem vērā apstākļi, cik ilgi bērns atrodas prombūtnē kopā ar vecāku, kurš bērnu ir prettiesiski izvedis no valsts. Jo ilgāks ir laika posms, jo neobjektīvāks var kļūt bērna viedoklis [28].

Analizējot tiesu praksi (*Latvijas Republikas augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 27.11.2015. spriedums lietā Nr. SKA-1142/2015* [28], *Eiropas Cilvēktiesību tiesas 26.11.2013. spriedums lietā X pret Latviju, iesnieguma Nr. 27853/09* [26], *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada lēmums lietā Nr. SKC-[D]/2017* [27]) pārrobežu lietās, kas saistītas ar prettiesisku bērnu izvešanu no valsts, vērojama lietas dalībnieku tendence iesniegt pierādījumus, kas saistīti ar pušu personisko interešu nodrošināšanu, kā pamatu akcentējot bērnu vislabākās intereses. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departaments atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas iedibinātai tiesu praksei starptautiskās bērnu nolaupīšanas jomā paudis atziņu, ka galvenais ir panākt taisnīgu līdzsvaru starp konkurējošām bērnu, abu vecāku un sabiedrības kārtības interesēm, ievērojot rīcības brīvības tiesības, kas minētajos jautājumos ir piešķirtas līgumslēdzēju valstīm. Vienlaikus jāņem vērā, ka pārrobežu jautājumi nevar tikt izskatīti mehāniski [27]. Lai gan tiesu praksē nav aktuāla fakta konstatēšana par bērnu prettiesisku izvešanu no valsts kā atsevišķs process, visos minētajos tiesu prakses gadījumos tiesa primāri ir vērtējusi bērna izvešanas no valsts tiesiskumu, proti, vai ir vecāku savstarpēja vienošanās par bērna izvešanu aiz valsts robežas, vai ir saņemta otra vecāka piekrišana bērna izvešanai no valsts un vai šāda piekrišana bērna pastāvīgās dzīvesvietas valsts tiesiskajā regulējumā ir paredzēta. Minētie apstākļi ir galvenie pierādījumi fakta par bērna prettiesisku izvešanu no valsts konstatēšanai.

*Inga Kudeikina, Sanita Vanaga. Bērna pārstāvības nodrošināšana
Latvijas Republikā un izceļojot: problēmjautājumi*

Secinājumi

Tiesiskais regulējums, kurā noteikta bērna pārstāvība, atzīstams par nepilnīgu, jo tiek pieļautas situācijas, ka nav personas, kurai ir tiesības pārstāvēt bērnu konkrētā laikā un vietā. Šādas situācijas iespējamās gan gadījumā, ja bērns ir Latvijā, gan gadījumā, ja tas šķērso Latvijas Republikas robežu – gan robežas šķērsošanas brīdī, gan esot jau ārzemēs. Tiesību aktos nav noteikta prasība vecākam, kurš nodod bērnu uz laiku citas personas ikdienas aizgādībā Latvijā vai ārpus tās, vai bērnam, kurš sasniedz septiņu gadu vecumu, šķērsojot valsts robežu vienam, pilnvarot kādu personu pārstāvēt bērna tiesības un intereses. Tādējādi tiek aizskartas bērna tiesības, jo konkrētā laikā un vietā nav personas, kas tiesīga bērnu pārstāvēt. Vecāku pārstāvības tiesības šajā brīdī kļūst par fikciju, jo, faktiski neatrodoties kopā ar bērnu, vecāku pārstāvības tiesībām nav izšķirošas nozīmes.

Tas, ka nepastāv atsevišķs aizgādības tiesību reģistrs, rada iespēju negodprātīgam vecākam prettiesiski izmantot savas vecāka tiesības un pieņemt vienpersonisku lēmumu par bērna izvešanu no Latvijas Republikas, neprasot otra vecāka piekrišanu gadījumos, kad aizgādību īsteno abi vecāki kopīgi. Proti, ja abi vecāki ir Latvijas pilsoņi, Latvijas nepilsoņi, Eiropas Savienības dalībvalsts, Eiropas Ekonomikas zonas valsts, Šveices Konfederācijas vai Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotās Karalistes pilsoņi vai bezvalstnieki, kam piešķirts bezvalstnieka statuss Latvijas Republikā, Eiropas Savienības dalībvalstī, Eiropas Ekonomikas zonas valstī, Šveices Konfederācijā vai Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotajā Karalistē, šobrīd nav iespējas pārliecināties, ka vecāks, kurš dod piekrišanu vai pilnvaru bērna izbraukšanai ārpus valsts, rīkojas pēc vienošanās ar otru vecāku vai ka atļaujas devējam ir piešķirta atsevišķas aizgādības tiesības.

Lai novērstu konstatētās nepilnības, nepieciešams ar tiesisko regulējumu noteikt, ka bērna nodošana citas personas aprūpē (bērna fiziska šķiršana no vecākiem) ir iespējama tikai gadījumā, ja šai personai ir izdota pilnvara bērna tiesību un interešu pārstāvībai, turklāt šāda pilnvara ir jāizdod abiem vecākiem kopīgi, ja tiem ir kopīga aizgādība.

Latvijas tiesiskajā regulējumā paredzēts, ka faktiski bērna likumisko pārstāvju savstarpējā vienošanās un/vai otra vecāka dota piekrišana tam, ka bērns drīkst šķērsot valsts robežu, ir vienīgais pierādījums, uz kā pamata tiek konstatēta prettiesiska bērna izvešana no valsts. Vienlaikus tiesību normās nav noteikts, ka bērna likumisko pārstāvju vienošanās vai piekrišana bērna izbraukšanai no valsts jābūt noformētai tikai rakstveidā.

Fakta, ka bērns ticis izvests no valsts prettiesiski, konstatēšana notiek, pamatojoties uz Eiropas Savienības Padomes Regulas Nr. 2201/2003 17. panta un 1980. gada Hāgas konvencijas par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem 11. pantā paredzētajiem apstākļiem, ņemot vērā tās valsts nacionālos tiesību aktus par bērnu valsts robežas šķērsošanu, no kuras bērns ir prettiesiski aizvests.

Inga Kudeikina, Sanita Vanaga. Bērna pārstāvības nodrošināšana
Latvijas Republikā un izceļojot: problēmjautājumi

Problems of Ensuring a Child`s Representation: when a Child is in Latvia and Travelling outside the Country

Abstract

The article analyses the issues of child representation. The article has two parts. Special attention is paid to cases when a child leaves Latvia. Analysis of the legal framework indicates that in some cases a child is not represented. This happens when a child is not with a parent and the parent has not authorised another person to represent the child. The law allows for such a situation. However, such situation violates the rights of a child. It has been determined that the procedure for a child leaving Latvia is incomplete. It does not ensure that the child can be so illegally removed. Stronger regulation is needed. There must always be someone authorised to represent a child.

Keywords: child representation, child removal documents, child abduction.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. ANO Bērnu tiesību konvencija: starptautisks dokuments: pieņemta 20.11.1989. un stājusies spēkā 02.09.1990. *Latvijas Vēstnesis*. 237(5297), 28.11.2014. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1150> [sk. 02.01.2019.].
2. Bāriņtiesu likums. Latvijas Republikas likums: pieņemts 22.06.2006., stājies spēkā 01.01.2007. *Latvijas Vēstnesis*. 107(3475), 07.07.2006.; *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*. 15, 10.08.2006.
3. Bērnu tiesību aizsardzības likums. Latvijas Republikas likums: pieņemts 19.06.1998., stājies spēkā 22.07.1998. *Latvijas Vēstnesis*. 199/200 (1260/1261), 08.07.1998.; *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*. 15, 04.08.1998.
4. Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības. Latvijas Republikas likums: pieņemts 28.01.1937., stājies spēkā 01.09.1993.; *Valdības Vēstnesis*. 41, 20.02.1937.
5. Civillikums. Ceturtā daļa. Saistību tiesības. Latvijas Republikas likums: pieņemts 28.01.1937., stājies spēkā 01.03.1993.; *Valdības Vēstnesis*. 46, 26.02.1937.
6. Civilprocesa likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 14.10.1998. un stājies spēkā 01.03.1999. *Latvijas Vēstnesis*. 326/330(1387/1391), 03.11.1998.
7. Kārtība, kādā bērni šķērso valsts robežu: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 721: pieņemti 03.08.2010. un stājušies spēkā 14.08.2010. *Latvijas Vēstnesis*. 128(4320), 13.08.2010.
8. Kārtība, kādā Latvijas centrālā iestāde atbilstoši 1980. gada 25. oktobra Hāgas konvencijai par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem veic tajā minētās darbības un sadarbojas ar citām valsts un pašvaldību iestādēm: Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 322: pieņemti 15.05.2007. un stājušies spēkā 18.05.2007. *Latvijas Vēstnesis*. 79(3655), 17.05.2007.
9. Konvencija par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem: starptautisks dokuments: pieņemta 25.10.1980. un stājusies spēkā 01.02.2002. *Latvijas Vēstnesis*. 151 (2538), 23.10.2001.

Inga Kudeikina, Sanita Vanaga. Bērnu pārstāvības nodrošināšana
Latvijas Republikā un izceļojot: problēmjautājumi

10. Konvencija par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, atzīšanu, izpildi un sadarbību attiecībā uz vecāku atbildību un bērnu aizsardzības pasākumiem: starptautisks dokuments: pieņemta 19.10.1996.
11. Latvijas Republikas Satversme: Latvijas valsts likums: pieņemta 15.02.1922. un stājusies spēkā 07.11.1922. *Latvijas Vēstnesis*. 43, 01.07.1993.
12. Latvijas Republikas valsts robežas likums: Latvijas valsts likums: pieņemts 12.11.2009. un stājies spēkā 16.12.2009. *Latvijas Vēstnesis*. 189(4175), 02.12.2009.
13. Notariāta likums. Latvijas Republikas likums: pieņemts: 01.06.1993., stājies spēkā 01.09.1993. *Latvijas Vēstnesis*. 48, 09.07.1993.; *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*. 26/27, 05.07.1993.; *Diena*. 137, 09.07.1993.
14. Pacientu tiesību likums. Latvijas Republikas likums: pieņemts 17.12.2009., stājies spēkā 01.03.2010. *Latvijas Vēstnesis*. 205(4191), 30.12.2009.
15. Par Hāgas konvencijas par starptautiskās bērnu nolaupīšanas civiltiesiskajiem aspektiem: pieņemts 04.10.2001. un stājies spēkā 23.10.2001. *Latvijas Vēstnesis*. 151, 23.10.2001.
16. Padomes Regula (EK) Nr. 2201/2003. Iegūts no: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003R2201&from=LV> [sk. 01.08.2019].
17. Personu apliecināšanu dokumentu likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 12.01.2012. un stājies spēkā 15.02.2012. *Latvijas Vēstnesis*. 18(4621), 01.02.2012.

Literatūra

18. Apinis, M., 2002. Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: SIA "Kamene".
19. Bukovskis, V., 1933. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga.
20. LR Tieslietu ministrija. 13.02.2018. *Ja bērns aizvests no Latvijas uz ārvalsti*. Iegūts no: <https://www.tm.gov.lv/lv/cits/ja-berns-aizvests-no-latvijas-uz-arvalsti> [sk. 03.08.2019].
21. Jakubaņecs, V., 2005. Juridiski terminoloģiskā skaidrojošā vārdnīca. Rīga: "P&K".
22. Juridiskās zinātnes aktuālās problēmas, 2012. Rakstu krājums. Rīga: Zvaigzne ABC.
23. Kudeikina, I., Palkova, K., 2016. Issues of Legal Organization of the Patient-Health Care Professional Relationship. *European Journal of Interdisciplinary Studies*. 1(2). Iegūts no: http://journals.euser.org/files/articles/ejms_jan_apr_16_nr2/Inga.pdf [sk. 04.08.2019.]
24. Sardenberg, M., 1999. Comments on the globalization of child law. *Globalization of Child Law (The Role of the Hague Conventions)*. Ed. by Sharon Detrick and Paul Vlaardingerbroek. Martinus Nijhoff Publishers, 25.

Tiesu prakse

25. Administratīvās rajona tiesas 2013. gada 10. septembra spriedums lietā Nr. A420436613. Iegūts no: https://www.tiesas.lv/Media/Default/Admin.tiesu%20spriedumi/Admin.raj.tiesas%20spriedumi/2013/Septembris/10.09.2013/AL_1009_raj_A-04366-13.pdf [sk. 30.07.2019.].
26. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 26.11.2013. spriedums lietā X pret Latviju, iesnieguma Nr. 27853/09. Iegūts no: https://www.tiesas.lv/Media/Default/ECT%20spriedumi%20un%20%C4%93mumi/CASE%20OF%20X%20v%20%20LATVIA_EN_LV.doc [sk. 05.08.2019.].
27. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada lēmums lietā Nr. SKC-[D]/2017. Iegūts no: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/5162> [sk. 05.08.2019.].
28. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2015. gada 27. novembra spriedums lietā Nr. SKA-1142/2015. Iegūts no: <http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/4352> [sk. 05.08.2019.].

Autoru alfabētiskais rādītājs / Alphabetic List of Authors

Bite, Kitija 5, 7, **35**

Jukna, Tatjana 5, 7, **9**

Kriviņš, Anatolijs 5, 7, **64**

Kudeikina, Inga 6, 8, **81**

Leps, Ando 5, 7, **73**

Palkova, Karina 5, 7, **47**

Poļevaja, Irīna 5, 7, **23**

Vanaga, Sanita 6, 8, **81**

Vilks, Andrejs 6, 8, **53**

RSU Juridiskajā fakultātē aizstāvētie promocijas darbi (2012–2019)

2012. gads

Promocijas darba autore / Doctoral Thesis Author: **Jelena Alfejeva**

Darba zinātniskais vadītājs / Doctoral Thesis Supervisor:
profesors / professor *Dr. iur.* **Andrejs Vilks**

Apdrošināšanas krāpšanas kriminoloģiskie un krimināltiesiskie aspekti

Promocijas darba mērķis – izpētīt apdrošināšanas krāpšanu kā kriminoloģisku parādību, apzināt tās būtību un izplatību, novērtēt negatīvās sekas un izstrādāt priekšlikumus, kā pilnveidot tās novēršanu un apkarošanu. Promocijas darbā tika izziņātas apdrošināšanas tiesiskās attiecības, veikta sociāli tiesisko priekšstatu par apdrošināšanas attiecībām un ar tām saistīto jautājumu teorētiskā un praktiskā analīze, kā arī izanalizētas ar apdrošināšanas krāpšanu saistītās tiesību normas un to piemērošana, izpētīta apdrošināšanas krāpšanas gadījumu būtība, mehānisms u. tml.

Pirmo reizi Latvijā promocijas darbā veikts komplekss apdrošināšanas krāpšanas parādības pētījums, piedāvājot risinājumu galvenajām teorētiskajām un praktiskajām problēmām. Promocijas darbs ir ne tikai pienesums Latvijas iedzīvotāju sociālajiem priekšstatiem zinātniskās pētniecības attīstībā, bet arī tā rezultātus var izmantot sociālo procesu praksē, tiesību aktu pilnveidošanā. Šāds sociālo priekšstatu pētījums Latvijā veikts pirmo reizi, un tas ir kā atskaites punkts nākamajiem apdrošināšanas attiecību pētījumiem.

Pētījums dod ieguldījumu tiesību zinātnē, jo darbā detalizēti analizēti apdrošināšanas krāpšanas kā sociālas parādības iemesli un tās izplatība Latvijā. Apkopotā informācija ļauj praktiķiem un tiesību zinātniekiem mērķtiecīgāk veikt tiesību normu pilnveidi un spēkā esošo normu interpretāciju.

Criminal and Criminological Aspects of Insurance Fraud

The purpose of the Doctoral Thesis is to investigate the nature of insurance fraud as a criminological phenomenon, to identify the essence and distribution of insurance fraud, to evaluate adverse impacts of it and to develop proposals for combating and preventing insurance fraud. The research involves examination of insurance legal relationships, including the historical context as preconditions for insurance fraud, particular application was made towards the Latvian situation. As well, the prevalence of insurance fraud in Latvia and other countries was clarified, and analysis of legal provisions related to insurance fraud and their application was made.

A complex study on insurance fraud phenomenon has been carried out for the first time in this Thesis, offering a solution to the main theoretical and practical problems related thereto.

Such a study on social perceptions in Latvia has been done for the first time, and it is a reference point for future research on insurance relationships. The study is a contribution to juridical science, as the work contains detailed analysis of the reasons for insurance fraud as a social phenomenon and its prevalence in Latvia. The information gathered will allow practitioners and legal researchers to better target improvement and interpretation of the existing legislation.

The knowledge collected during this study can be used in the process of studies and legal education of the society, as well as in drawing up textbooks and study tools, and in scientific and practical work of students.

2014. gads

Promocijas darba autore / Doctoral Thesis Author: **Renāte Fila**

Darba zinātniskais vadītājs / Doctoral Thesis Supervisor:
asociētais profesors / associate professor *Dr. iur.* **Jānis Grasis**

Eiropas Savienība kā tiesību subjekts: problēmas un risinājumi

Promocijas darba mērķis – pierādījumu iegūšana par Eiropas Savienības organizatorisko uzbūvi kā raksturīgu (ekvivalentu) valstij ar federālu pārvaldību, kā arī priekšlikumu izstrāde, kas nodrošina iespēju norobežot valsts konstitūtiem piemērotās pilnvaras no tām pārvaldības tiesībām, kuras starptautiskajās attiecībās pilnvarotas īstenot starptautiskas organizācijas pārvaldības institūcijas. Promocijas darbā tika analizētas Eiropas Savienības pārvaldības sistēmas un pārvaldības institūta izveides un attīstības priekšnosacījumi, identificēti Eiropas Savienības tiesībsubjektības veidi un apjoms, veicot specifiski regulēta Eiropas Savienības pilnvarojuma jautājumu (kompetenču) izpēti un kompetenču veidu identificēšanu.

Promocijas darbā tika izvirzīta hipotēze: Lisabonas līgums satur pietiekošus priekšnosacījumus, lai to uzskatītu par sabiedrisko līgumu, kas Eiropas Savienību pārveido par valsti ar federālu pārvaldību un ar tai raksturīgiem pārvaldības mehānismiem un funkcijām jeb tai līdzvērtīgu vai ekvivalentu tiesību subjektu. Šī hipotēze neguva apstiprinājumu.

Būtiskākais izaicinājums šajā pētījumā ir autores piedāvātais risinājums administratīvajās tiesībās esošo terminu attiecināmībai un piemērojamībai starptautiskajās tiesībās. To autore piedāvā kā vienkāršāko risinājumu, lai izskaidrotu un veidotu vienotu izpratni par dalībvalstu, t. sk. Latvijas, vietu un nozīmi Eiropas Savienībā.

The European Union as a Subject of Law: Problems and Solutions

The goal of the Doctoral Thesis is to acquire proof that the organisational structure of the European Union is equivalent to a country with federal governance as well as to formulate proposals that provide possibilities for separating competences inherent in public organs from those governance rights that governance institutions of international organisations are authorised to exercise in international relations. The following tasks have been set for the achievement of the research goal: to examine legal acts defining administrative competences of international

organisations as well as to identify their scope and to prove the existence of administrative rights and ways for the exercise of these rights in the European Union, as well as to analyse prerequisites for establishment and development of the European Union governance system and governance institute and identify the type and scale of the legal personality of the European Union by examining a specific regulated issue of its authority (competences) and by identifying types of competences proving their compliance and implementation equivalence in the federal governance system ect.

The hypothesis of the Doctoral Thesis: The Treaty of Lisbon contains sufficient prerequisites to be treated as a social contract that transforms the EU into a state with a federal government and its characteristic administrative governance mechanisms and functions or an equivalent subject of law.

The most important challenge of the present research is the solutions proposed by the author for the applicability and suitability of terms contained in administrative law, in international law. It is proposed by the author as the simplest solution to explain and develop a uniform understanding about the place and significance of member states, including Latvia, in the European Union.

Promocijas darba autors / Doctoral Thesis Author: **Anatolijs Kriviņš**

Darba zinātniskais vadītājs / Doctoral Thesis Supervisor:
professors / professor *Dr. iur.* **Andrejs Vilks**

Korupcijas novēršana un apkarošana publisko iepirkumu jomā

Promocijas darba mērķis – korupcijas novēršanas un apkarošanas problēmu kompleksa izziņāšana publisko iepirkumu jomā, apzinot korupcijas izplatības līmeni noteicošos un veicinošos faktorus, kā arī prevencijas iespējas Latvijā. Promocijas darbā tika izpētīta korupcijas būtība, cēloņi un sekas, publisko iepirkumu specifika un mehānisms, iepazīta arī ārvalstu pieredze publisko iepirkumu veikšanā. Vienlaikus tika apzināts korupcijas stāvoklis Latvijā publisko iepirkumu jomā, izziņātas korupcijas formas un veidi publiskajos iepirkumos u. tml. Pētījuma rezultātā tika sagatavots sociālo priekšlikumu apkopojums korupcijas mazināšanai, izanalizēti normatīvie akti, normatīvo aktu projekti un sagatavoti priekšlikumi tiesiskā regulējuma pilnveidošanai.

Promocijas darbs ir Latvijā pirmais zinātniskais pētījums, kurā konceptuāli analizēta korupcijas problēma Latvijas Republikas publiskajos iepirkumos, kā arī piedāvāti risinājumi korupcijas efektīvākai novēršanai un apkarošanai.

Preventing and Combating Corruption in Public Procurement

The goal of the Doctoral Thesis – complex investigation of corruption prevention and combating problems in the sphere of public procurements, by studying the rate of expansion of corruption, determinative and coefficient factors as well as exploring its prevention opportunities in Latvia.

The research involves examination of the essence of corruption, its causes and effects. The task of the Doctoral Thesis was to explore specifics and mechanisms of public procurements, to get acquainted with international experience in performing of procurements and to

gather information about the state of corruption in the sphere of public procurements in modern Latvia. There are forms and kinds of corruption in the sphere of public procurement focusing on historical aspects of corruption development, its typology and potential risk factors. Summary and analysis of information on detected instances of corruption in the sphere of public procurement, practical experience of public and municipal institutions in prevention of corruption and revealed instances of corruption, as well as development of proposals for eliminating the detected deficiencies was made.

This dissertation is the first scientific study in Latvia that carries conceptual analysis of corruption problem in the Republic of Latvia public procurement domain, as well as offers effective solutions to corruption prevention and combat

Promocijas darba autors / Doctoral Thesis Author:

Armens Gabrieljans (Armen Gabrielyan)

Darba zinātniskie vadītāji / Doctoral Thesis Supervisors:

profesors / profesor *Dr. iur.* **Vitolds Zahars**

profesors / profesor *Dr. habil. med.* **Jānis Vētra**

Eitanāzijas fenomens krimināltiesiskajā, kriminoloģiskajā un medicīniski bioloģiskajā aspektā

Promocijas darba mērķis – krimināltiesisko, kriminoloģisko un medicīniski bioloģisko jautājumu, kas saistīti ar eitanāziju, apzināšana un analīze; konstatēto problēmu risināšanas priekšlikumu ieteikšana, t. sk. arī priekšlikumu par atbilstošāko eitanāzijas tiesiskās reglamentācijas modeli Latvijā.

Formulētā mērķa sasniegšanai promocijas darbā tika izpētīts eitanāzijas jēdziena teorētiskais pamats, noskaidrotas un analizētas eitanāzijas formas, veikta tiesību uz dzīvību teorētiskās problēmas analīze un formulēts slepkavības pēc cietušā lūguma krimināltiesiskais raksturojums. Vienlaikus tika izvirzīts uzdevums atklāt iemeslus un apstākļus personas nonāvēšanai pēc tās lūguma un izstrādāt eitanāzijas profilakses un novēršanas līdzekļus, kā arī raksturot eitanāzijas tiesiskās reglamentācijas īpatnības ārvalstīs.

Savā pētījumā autors norāda, ka eitanāzija ir uzskatāma par īpašu slepkavības veidu, un piedāvā norobežot eitanāziju no slepkavības pamatsastāva kā privileģēto sastāvu, ņemot vērā šī nodarījuma subjektīvo pusi (līdzcietība un citi motīvi).

Pirmo reizi promocijas pētījuma līmenī veikta tiesību uz eitanāziju vēsturiskās attīstības izpēte ārvalstu tiesu praksē un politiski tiesiskajā līmenī, kā arī izstrādāti kritēriji, kā atšķirt eitanāziju no slepkavības, atstāšanas bez palīdzības, no galējās nepieciešamības un attaisnotā profesionālā riska.

The Phenomenon of Euthanasia in Criminal-Legal, Criminological and Medical-Biological Aspect

The aim of the Doctoral Thesis is to comprehend and analyse criminal justice, criminological as well as medical and biological issues of euthanasia; propose ways to solve the identified problems, as well as propose appropriate legal regulation model of euthanasia in Latvia.

In order to achieve the formulated aim, it is necessary to complete a number of basic tasks: study the theoretical basis of the concept of euthanasia and identify and analyse the forms of euthanasia, as well as conduct analysis of the theoretical issue of the right to life and define the criminal justice characteristics of the killing at a victim's request.

One of the main questions was to distinguish euthanasia from homicide and similar compositions and disclose the cause and circumstances of the killing at a person's request and elaborate tools for the prophylaxis and prevention of euthanasia.

The study of the historical development of the right to euthanasia in foreign jurisprudence and at the political-legal level for the first time has been conducted at the level of the Thesis research. For the first time, in order to conduct a scientific analysis of euthanasia, there was applied the comparative-historical method that allowed to discover historical and legal roots and preconditions of euthanasia and, on such basis, make prognosis about its prospects.

Criteria on how to distinguish euthanasia from a murder, abandonment, extreme necessity and acquitted professional risk have been devised in the Doctoral Thesis.

2015. gads

Promocijas darba autore / Doctoral Thesis Author: **Inga Kudeikina**

Darba zinātniskais vadītājs / Doctoral Thesis Supervisor:
professors / professor *Dr. habil. iur.* **Osvalds Joksts**

Kopīpašuma institūta problemātika darījumos ar nekustamo īpašumu

Promocijas darba mērķis – tiesību aktu, judikatūras un tiesību doktrīnas analīze un interpretācija to kopsakarībā, lai izvērsti atklātu kopīpašuma institūtu darījumos ar nekustamo īpašumu, analizējot problēmas un pretrunas, izsakot priekšlikumus tiesiskā regulējuma pilnveidošanai. Promocijas darbā tika noskaidrotas un interpretētas tiesību normas, kas regulē darījumus ar kopīpašumā esošu nekustamo īpašumu, kā arī novērtēta Civillikumā izmantoto kopīpašuma institūta raksturojošo jēdzienu atbilstība mūsdienu prasībām un noskaidrota pašreizējās prakses atbilstība tiesību normu prasībām, balstoties uz tiesību zinātnieku viedokļu apkopojumu, tiesu prakses analīzi un zemesgrāmatu nodalījumu datiem un iepazīstoties ar konkrētiem līgumiem.

Vienlaikus darbā tika apkopota citu valstu pieredze darījumu tiesiskuma un efektivitātes nodrošināšanā, izvērtējot tās iespējamo un vēlamu pārņemšanu Latvijas tiesībās, un atklāta kopīpašuma vieta tiesību sistēmā, izvērtējot tā lomu tiesību aksioloģijas kontekstā. Būtiski, ka pētījumā tika izvērtēta arī mediācijas izmantošanas iespējamība, risinot kopīpašnieku strīdus, un tā ir diezgan jauna sistēma šāda rakstura strīdos.

Pētījums skar iepriekš zinātniskajā literatūrā neapraktītus jautājumus, piemēram, kopīpašuma novērtējumu darījumu tiesiskuma un efektivitātes aspektā, kopīpašnieku tiesisko attiecību raksturojumu tiesību socioloģijas rakursā, kopīpašuma kā tiesību sistēmas daļas aksioloģisko izvērtējumu, jaunu tiesību aizsardzības un strīdu risināšanas līdzekļu piedāvājumu.

Problems of the Institution of Co-Ownership in Real Estate Transactions

The goal of the Doctoral Thesis is to analyse and interpret legislation, case-law and legal doctrine with reference to each other in order to demonstrate the nature of the institution of co-ownership in real estate transactions by analysing the existing problems and controversies and formulating suggestions for the improvement of the legal framework.

The tasks of the Doctoral Thesis were to identify and interpret laws governing transactions with co-owned real estate and to assess whether the notions used in the Civil Law in relation to the institution of co-ownership are up-to-date. During the research, one of the main task was to establish whether the existing practice complies with legislative requirements, based on the summary of opinions of legal scholars and the analysis of case-law and Land Registry data, as well as specific agreements. It was equally important to aggregate foreign experience in securing legitimacy and effectiveness of transactions by assessing its potential and desirable incorporation into national law and to identify the place of co-ownership in the legal system by analysing its role in the context of legal axiology.

Analysis of the impact produced by the exercise of co-owners' rights on transactions was made.

The study deals with issues which have not been described in scientific literature before, such as evaluation of co-ownership in terms of legitimacy and effectiveness of transactions, analysis of legal relationships among co-owners from the standpoint of legal sociology, axiological assessment of co-ownership as part of the legal system, as well as the availability of new means of the protection of rights and the solution of disputes.

Promocijas darba autore / Doctoral Thesis Author: **Aldona Kipāne**

Darba zinātniskais vadītājs / Doctoral Thesis Supervisor:
profesors / professor *Dr. iur.* **Andrejs Vilks**

Seksuālās vardarbības kriminoloģiskās problēmas

Promocijas darba mērķis – izstrādāt teorētiski praktisku kompleksu pētījumu par seksuālās vardarbības kriminoloģiskajām problēmām un sniegt priekšlikumus to risināšanā. Promocijas darbā tika veikta vardarbīgās noziedzības stāvokļa un tendenču analīze, izziņātas seksuālās vardarbības kriminoloģiskās iezīmes un veidi, tika novērtēta seksuālās vardarbības izplatība, kā arī apzināti un analizēti seksuālās vardarbības determinanti. Vienlaikus darbā detalizēti ir izvērtēti teorētiskie un praktiskie seksuālā noziedzīgā nodarījuma viktimoloģiskie aspekti.

Pētnieciskajā darbā autore centās noskaidrot, vai seksuālās vardarbības augsto līmeni nosaka nepietiekami sociāli tiesiskie preventīvie pasākumi, kas saistāmi gan ar vardarbības apjoma vāju apzināšanu, gan nepietiekamu pētījumu veikšanu, kā arī viņa pētīja seksuālo agresiju noteicošos determinantus, kuri no tiem ir saistīti ar noziedznieka personību un kuri – ar nodarījumu upuriem.

Promocijas darbā ir ietverta seksuāla rakstura noziedzīgo nodarījuma subjekta tipoloģija, kas uzskatāma par inovatīvu pieeju zinātnē. To var izmantot mērķtiecīgā un rezultatīvā preventīvajā darbā dzimumneaizskaramības apdraudēšanas jomā. Latvijā nav veikti pētījumi par seksuālo vardarbību, tās tendencēm, nav apzinātas noziedznieku un upuru specifiskās iezīmes.

Criminological Problems of Sexual Violence

The aim of the Doctoral Thesis is to develop a complex theoretically practical study on criminological problems of sexual violence and to put forward the proposals for solving the above mentioned problems. In order to achieve the aims of the Doctoral Thesis, the following objectives have been set: analyse the situation and trends of violent crimes, explore characteristics and criminological typology of sexual abuse and evaluate the prevalence of sexual violence. As well, analysis of the determinants of sexual violence are made during the research and criminological characteristics of sexual offender's personality are described.

During the research, the author has attempted to explore determinants of sexual aggression, including those which are related to the perpetrator's personality and the victims of offenses, as well as in the study, the author makes an attempt to understand whether high level of sexual violence can be associated with insufficient amount of socio-legal preventative measures related to insufficient awareness regarding the extent of violence decreasing the level of violence, and lack of research in the respective field.

The typology of the subject of sex criminal offenses is an innovative approach to the issue studied. It can be applied in purposeful and successful preventive work in the field of sexual inviolability.

Promocijas darba autore / Doctoral Thesis Author: **Jeļena Groma**

Darba zinātniskais vadītājs / Doctoral Thesis Supervisor:
profesore / professor *Dr. iur.* **Sandra Kaija**

Kriminālprocesuālie piespiedu līdzekļi: aktuālie problēmjaudājumi un tiesiskā regulējuma pilnveidošanas perspektīvas

Promocijas darba mērķis – kriminālprocesuālo piespiedu līdzekļu tiesiskā regulējuma analīze, ar to saistīto problēmu izziņāšana un priekšlikumu izteikšana nacionālo tiesību normu tālākai pilnveidošanai.

Darbā ir raksturota kriminālprocesuālā piespiešana kā valsts piespiedu sistēmas elements, pētīta tās nozīme valsts varas realizēšanā, kā arī izziņāta kriminālprocesuālo piespiedu līdzekļu būtība, pamats, tiesiskā daba un sociālā vērtība.

Vēl šajā pētījumā ir raksturoti kriminālprocesuālie piespiedu līdzekļi kā sistēmas parādība un izvērtēts Kriminālprocesa likumā reglamentētais piespiedu līdzekļu tiesiskais regulējums. Būtiski, ka promocijas darbā, pamatojoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras analīzes rezultātiem, tika apzināti personas tiesību ierobežošanas kritēriji saistībā ar kriminālprocesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanu un veikta cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzībai izmantojamo un dalībvalstīm saistošo starptautisko instrumentu un Eiropas Padomes komitejas spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas apiešanās vai soda novēršanai ziņojumos ietvertu rekomendāciju izpēte.

Būtisks promocijas darba ieguldījums ir kompleksā pieeja kriminālprocesuālo piespiedu līdzekļu tiesiskā regulējuma novērtējumam, ietverot tajā arī starptautiskā krimināltiesiskā sadarbībā izmantojamās kriminālprocesuālos piespiedu līdzekļus.

Criminal Procedural Compulsory Measures: Topical Issues and Legal Regulation Enhancement Prospects

The goal of the Doctoral Thesis is to analyse the legal regulation of criminal procedural compulsory measures and to identify attendant problems, as well as to develop suggestions for further enhancement of the national legal norms.

The thesis has the following objectives: to describe coercion in criminal procedure as a component of the state law enforcement system and to scrutinise its significance in the exertion of state authority, to determine essence of the compulsory measures in criminal procedure, their fundamental framework, legal nature and social value. Important research is made in the part of characterising the compulsory measures in criminal procedure as a systematic phenomenon and estimating the legal regulation of coercive measures as specified in the Criminal Procedure Law, determining the goal of their application and their peculiar features and problematic issues as well as estimating the development prospects of legal regulation; elaborating suggestions for further enhancement of the national legal norms.

As well, analysis of the subject matter of transnational constitutional and criminal procedural directives on human rights and fundamental freedoms is made. There has been investigation of the criteria for human rights restriction in connection with the implementation of compulsory measures in criminal procedure based on the judicial practice of the European Court of Human Rights is made. The essential contribution of the present Thesis is the comprehensive approach towards the assessment of the legal regulation of compulsory measures in criminal procedure also incorporating the compulsory measures implemented in international cooperation in the field of criminal procedure.

Promocijas darba autors / Doctoral Thesis Author: **Allars Apsītis**

Darba zinātniskais vadītājs / Doctoral Thesis Supervisor:
profesors / profesora *Dr. habil. iur.* **Osvalds Joksts**

Kapitāla apvienošana romiešu tiesībās un to ietekme uz mūsdienu Latvijas Republikas tiesību institūtiem

Promocijas darba mērķis – izpētīt un izanalizēt romiešu tiesību pirmavotos atrodamo informāciju attiecībā uz ekonomisko resursu / kapitāla apvienošanas un kopējas apsaimniekošanas kārtības tiesisko reglamentāciju, vienlaikus analizējot šā regulējuma idejisko ietekmi uz mūsdienu Latvijas Republikas tiesību institūtiem. Darbā tika pētīts ekonomisko resursu / kapitāla apvienošanas un kopējas apsaimniekošanas kārtību reglamentējošo romiešu tiesību aktu attīstības ekonomiskais priekšnoteikumu izvērtējums, kā arī veikta romiešu sabiedrības jeb sabiedrības līguma (*societa* – latīņu val.) izveides un funkcionēšanas vispārējo principu tiesiskās reglamentācijas analīze. Tika izvērtēta romiešu tiesiskā regulējuma ietekme uz mūsdienu Latvijas Republikas tiesību institūtiem, veicot romiešu tiesību pirmavotu un modernās Latvijas likumdošanas aktu idejisko kopsakarību analīzi u. tml.

Promocijas darbs veicina romiešu tiesību pirmavotu padziļinātu izpēti, īpaši jautājumā par ekonomisko resursu / kapitāla apvienošanas un kopējas apsaimniekošanas kārtības tiesisko regulējumu un romiešu juridisko principu ietekmi uz moderno, Latvijas Republikas tiesībās ietvertu, tiesisko institūtu attīstību.

Consolidation of Capital in Roman Law and its Influence on the Modern Legal Institutes of the Republic of Latvia

The goal of the research – to study and analyse information contained in the primary sources of Roman law regarding legislation on the consolidation of the economic resources/capital and the order of common management, together with analysing the impact of such legislation on the legal institutes of current Republic of Latvia.

The research makes evaluation of the economic preconditions of the development of the Roman legislation on the consolidation of the economic resources/capital and the order of common management, and the evaluation of the economic preconditions of the development of the Roman legislation on the consolidation of the economic resources/capital and the order of common management.

There are primary sources of Roman law on the consolidation of the economic resources/capital and the order of common management has been identified and summarised. As well, the Doctoral Thesis evaluates the impact of the above mentioned regulation on legal institutes in the modern Republic of Latvia, by analysing ideological interconnection between primary sources of Roman law and modern Latvian legislation.

Accordingly, the author considers it to be his duty to facilitate thorough study of primary sources of Roman law, in particular legislation regarding the consolidation of economic resources/capital and the order of common management and the impact of Roman legal principles on the development of modern legal institutes incorporated in the law of the Republic of Latvia

Promocijas darba autors / Doctoral Thesis Author: **Valdis Voins**

Darba zinātniskais vadītājs / Doctoral Thesis Supervisor:
professors / professor *Dr. iur.* **Andrejs Vilks**

Terorisma novēršanas un apkarošanas teorētiskās un praktiskās problēmas Latvijas Republikā un Eiropas Savienībā

Promocijas darba galvenie mērķi – parādīt terorisma attīstību, precizēt mūsdienu terorisma galvenās raksturīgās pazīmes, kā arī apzināt terorisma draudu riskus Latvijā un Eiropas Savienībā, to iespējamo pastiprināšanos nākotnē, ņemot vērā kopējo draudu situāciju Eiropas Savienībā, izstrādāt praktiskas metodes valsts dienestu darbības uzlabošanai pretterorisma jomā un veicināt starptautisko sadarbību ar Eiropas Savienības un NATO dalībvalstu tiesībaizsardzības dienestiem.

Promocijas darbā tika pētīti jautājumi par terorisma būtības izpratni mūsdienās, par terorisma veidiem un to evolūciju, par terorisma draudu līmeni ietekmējošiem faktoriem un to izziņas aktualizēšanu. Uzmanība pievērsta arī pretterorisma pasākumu starptautiskajam un nacionālajam normatīvajam regulējumam, kriminālatbildībai par dalību teroristiskajās darbībās, starptautisko organizāciju (ANO, ES, NATO) lomu cīņā ar terorismu u. c.

Promocijas darbā ir izskatītas terorisma apdraudējuma un pretdarbības problēmas gan Latvijā kā atsevišķā valstī, gan arī pētīta mūsu valsts loma kopējā starptautiskajā sadarbībā šajā jomā. Darbā ieteikti iespējamie atbildīgo dienestu darbības uzlabojumi, praktiski gatavojot un realizējot pretterorisma pasākumu kopumu.

Darba novitāte ir jautājuma izskatīšana kopumā, sākot no risku un apdraudējuma analīzes līdz praktiskās pretdarbības terorismam organizācijai Latvijā un ES, kā arī pētījumā ir izvērtētas valsts iespējamās izmaksas cīņā ar terorismu un šo izdevumu pamatotība un atdeve.

Theoretical and Practical Issues in Preventing and Fighting Terrorism in the Republic of Latvia and the European Union

The Doctoral Thesis examines the issues concerning threat of terrorism and counter-measures in Latvia as a separate state, as well as the role of our state in common international cooperation in this area

The aim of the Doctoral Thesis is to explore the possibilities of prevention of terrorism and its threats as a problem, evaluate the system created for resolution of this problem, and develop recommendations for improvements to the system. Trace development of terrorism, specify the main characteristics of modern terrorism. Identify risks of the threat of terrorism in Latvia and EU and its possible increase in the future taking into account the overall situation of threat in the EU.

Novelty of the Thesis is the overall examination of the issue from threat and risk assessment to practical counteraction against terrorist organisations in Latvia and the EU, as well as evaluation of possible costs of fighting terrorism and justification of these costs and return. Materials of the European Court of Human Rights indicate that counteraction of states against terrorism is carried out by committing separate violations of human rights.

Promocijas darba autore / Doctoral Thesis Author: **Vita Ņemenova**

Darba zinātniskais vadītājs / Doctoral Thesis Supervisor:
professors / professor *Dr. habil. iur.* **Osvalds Joksts**

Cesijas tiesiskā regulējuma modernizācijas virzieni Latvijā

Promocijas darba mērķis ir apzināt pastāvošās nepilnības cesijas tiesiskajā regulējumā Latvijā, izvirzīt jaunas teorētiskas idejas un atziņas cesijas tiesiskās regulēšanas kontekstā. Pētījumā izanalizēta cesijas attīstības vēsture, noteikti un raksturoti cedējamo prasījumu veidi, izanalizētas parādnieka tiesības uz aizstāvību, cesijas ierobežojumi, kā arī apzinātas cedenta un cesionāra saistības un to izpildes vai neizpildes tiesiskās sekas u. c. Darbā izvirzīta hipotēze: pastāvošā faktiskā situācija Latvijā cesijas tiesiskā regulējuma jomā prasa ar to saistīto problēmu risināšanu un tiesību aktu pilnveidošanu.

Latvijas tiesību teorijā līdz šim nav bijis fundamentālu pētījumu cesijas teorētiskā pamatojuma un tiesiskā regulējuma jomā. Autore analizē cesijas teorētiskos un tiesiskos pamatus kopš romiešu tiesību laikiem, apskata dažādu valstu civiltiesību normas cesijas tiesiskajā regulējumā, salīdzina tās ar Latvijas tiesību normām saistībā ar cesiju. Darbā tiek analizēti Vācijas, Austrijas, Šveices, Lielbritānijas, Latvijas un Krievijas vispārārtzītu civiltiesību zinātnieku darbi.

Modernisation Tendencies for Cession's Legal Regulation in Latvia

The aim of the Doctoral Thesis is to gather information about existing deficiencies in the cession's legal regulation in Latvia, bring forward new theoretical ideas and verities within the context of cession's legal regulation. Analysis of cession development from the historical point of view starting with the Roman law times was made and the types of claims under cessation were identified. The Thesis includes the right transfer connected with the ceded rights to demand (accessory), defines problems connected with the liabilities of assignee and the assignor and

the legal consequences of their execution or non-execution. As well, the research of the debtor's rights to defense was made.

In law theory of Latvia, till today there have been no fundamental studies within the sector of cession's theoretical justification and legal regulation. The author analyses the cession's theoretical and legal basics starting with the Roman law times; considers the civil law norms of different countries in the field of cession's legal regulation, compares them to Latvia's legal norms in connection with cession.

2016. gads

Promocijas darba autors / Doctoral Thesis Author: **Vladimirs Jilkine**

Darba zinātniskais vadītājs / Doctoral Thesis Supervisor:
professors / professor *Dr. iur.* **Vitolds Zahars**

Eiropas Cilvēktiesību tiesas loma, nodrošinot tiesības uz taisnīgu lietas izskatīšanu tiesā: Latvijas Republikas un Somijas Republikas pieredze

Šis ir pirmais salīdzinošais pētījums, kurš veltīts Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas nozīmes un Eiropas Cilvēktiesību tiesas lomas detalizētai izpētei tiesību uz taisnīgu lietas izskatīšanu nodrošināšanā Latvijas Republikas Satversmes tiesā, Latvijas Republikas un Somijas Republikas Augstākajās tiesās, arī izskatot prasības par nacionālo tiesu nolēmumiem, kuri stājušies likumīgā spēkā. Pamats lietas pārskatīšanai tiesā, cita starpā, ir Eiropas Cilvēktiesību tiesas konstatētie Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas vai tās Protokolu noteikumu pārkāpumi.

Pētījuma mērķis ir noskaidrot Eiropas Cilvēktiesību tiesas lomu lietu taisnīgas izskatīšanas nodrošināšanā Latvijā un Somijā, ko nosaka šo valstu konstitūcijas un Eiropas Cilvēktiesību konvencija.

Promocijas darbā ir izanalizēta konstitūcijas loma Latvijas Republikas un Somijas Republikas nacionālajā tiesvedībā, noteikta Eiropas Cilvēktiesību konvencijas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas loma lietu taisnīgā iztiesāšanā. Vienlaikus ir izpētīta prasību pārskatīšanas procedūra Latvijas Republikas un Somijas Republikas Augstākajās tiesās un starptautiskā tiesu darbības uzraudzības standarta īstenošana, kā arī izpētītas tiesības uz taisnīgu lietas izskatīšanu tiesā nodrošināšana.

Role of the European Court of Human Rights in Ensuring the Right to Fair Trial With the Republic of Latvia and Republic of Finland as an Example

This research is the first comparative study on a detailed investigation of the values of the European Convention and the role of the European Court of Human Rights to ensure the right to a fair trial in the Constitutional Court and the Supreme Court of the Republic of Latvia and the Supreme Court of the Republic of Finland, including the consideration of claims that have come into enforceable decisions of national courts. The basis for the review of the case in court is, in particular, the establishment of the European Court of Human Rights violations of the provisions for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the attached Protocols.

The purpose of the study is to determine the values of the ECHR for the national judicial decisions in Latvia and Finland to ensure the right to a fair trial in the context of the provisions of the European Convention and the ECHR and the most effective mechanisms to enforce the ECHR decision in the national court proceedings.

The Doctoral Thesis is written for the first time not only with the analysis of the decisions of the ECHR, but also supported by the analysis of other adjoining regulations, statistics and a large amount of literature by Latvian and Finnish authors previously unexplored in legal science in Finland and Latvia, as well as interviews with the Judges for the European Court of Human Rights and with the Judges and former Judges for the Constitutional Courts of the Republic of Latvia.

Promocijas darba autors / Doctoral Thesis Author: **Ainars Feldmanis**

Darba zinātniskais vadītājs / Doctoral Thesis Supervisor:
professors / professor *Dr. iur.* **Andrejs Vilks**

Policijas funkcijas noziedzības novēršanas un apkarošanas kontekstā

Promocijas darba mērķis ir izpētīt, kuras Latvijas tiesiskās sistēmas transformācijas likum-sakarības noteica policijas funkciju satura izmaiņas noziedzības apkarošanā un novēršanā, un apzināt policijas attīstības perspektīvas atbilstoši šīm izmaiņām. Pētījumā padziļināti izpētīti policijas un noziedzības mijiedarbības politiskie un tiesiskie aspekti sabiedrības un valsts evolūcijas gaitā, sociālo funkcionālo attiecību izmaiņas, kas iespaido noziedzību un tās apkarošanu transformācijas sabiedrībās. Apzinātas un analizētas arī mūsdienu noziedzības apkarošanas tendences un to izmantošanas iespējas Latvijas policijas cīņā ar noziedzību, kā arī analizēts policijas funkciju saturs noziedzības apkarošanā un novēršanā un konstatētas to realizācijas pakāpes Latvijā.

Promocijas darba zinātniskā novitāte izpaužas gan pašā pētāmajā problēmā, gan pieejā tās risināšanā. Darbā izvirzītā problēma ir orientēta uz policijas funkciju teorētiskā pamatojuma un praktiskā satura precizēšanu noziedzības novēršanā.

Police Functions in the Context of Crime Prevention and Enforcement

The aim of the Doctoral Thesis is to study the impact of judicial system consequences in the period of transformation in Latvia on the content changes of the police functions in the process of combating and preventing of crime, and gather the police development perspectives, according to the changes. The main objectives are: to profoundly investigate the interaction of the police and crime, according to the political and legal aspects in the evolution process of society and state and to find out the way changes in social and functional relations influence crime and combating of it within transforming societies. As well as gather and analyse current tendencies in combating of crime and their practical options in the general police fight of crime in Latvia and to gather the content of the police functions in combating and preventing of crime, and to find its implementation stage in Latvia. The problems of The Police of Latvia in combating and prevention of crime, and outline the potential development perspectives were identified.

Scientific novelty of the Thesis is manifested by the conception of the problem, as well as the approach of the solution. The Thesis brings forward the problem which is aimed at specification of theoretical background of the police functions and practical content in the area of crime prevention

2017. gads

Promocijas darba autors / Doctoral Thesis Author: **Andris Pešudovs**

Darba zinātniskais vadītājs / Doctoral Thesis Supervisor:

Dr. iur. Ivars Kronis

Bezstrīdus piespiedu izpildīšanas teorētiskās un praktiskās problēmas ar publisku ķīlu nodrošinātās saistībās

Promocijas darba mērķis ir pamatot publiskas ķīlas formas kā procesuāli svarīga juridiska fakta nozīmi, kas parādnieka saistību pamatojošajiem pierādījumiem piešķir paaugstinātas ticamības pakāpi, atvieglo parādnieka saistības pierādīšanu un neierobežo saistību bezstrīdus piespiedu izpildīšanas (SBPI) nolēmumu piespiedu izpildes līdzekļa izveles ziņā.

Pētījumā ir izzināti un noskaidroti SBPI darbības pamatprincipi, likumsakarības un publiskas ķīlas nozīme vienkāršotajā procesā, padziļināti izpētīta dispozitivitātes, sacikstes un procesuālās ekonomijas principa mijiedarbība, noskaidrotas SBPI un prasības tiesvedības funkcionālās sakarības, to īstenojamie tiesību principi un šādu principu darbības likumsakarības u. tml. Liels darbs pētījumā tika ieguldīts, lai apkopotu informāciju par nepieciešamajiem priekšnosacījumiem alternatīvās procesuālās kārtības piemērošanai, īpašu uzmanību pievēršot juridiskajiem faktiem, šo faktu procesuālajām pazīmēm un līdzekļiem to konstatēšanai. Analizētas tika arī ķīlas tiesību materiāli tiesisko seku iespējas konstatēt kreditora piedziņas tiesību un ietekmēt procesuālo kārtību, uzmanību pievēršot gan tiesību zinātnes teorētiskajām nostādnēm, gan tiesu praksē paustajām atziņām.

Promocijas darbs ir pirmais zinātniskais pētījums par šīs tēmas problemātiku nacionālajā tiesību sistēmā. Līdz šim tiesību normu piemērošana un tās pareizības izskaidrošana tika balstīta uz Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta nolēmumu atziņām. Ar tām pamatota pārlicība kā atbilde uz autora uzsākto polemiku atspoguļota arī Civilprocesa likuma komentāros.

Theoretical and Practical Problems of Undisputed Enforcement of Obligations which are Secured with a Public Pledge

The objective of the Doctoral Thesis is to substantiate significance of public pledge as a procedurally important legal fact which attributes certain degree of increased credibility to evidence grounding a debtor's obligations, alleviates proving a debtor's obligation and places no restrictions on choice of the means enforcing UCEO decisions. The main tasks of the research are to inquire and determine the core principles of UCEO functioning, the regularities thereof and the significance of public pledge in these processes. To extensively inquire correlation of principles of disposition, adversity and procedural economy and provide evaluation of the consequences should the functionality of the said principles be disregarded. As well, to ascertain

the functional coherence of UCEO and claim proceedings; the implementable thereby law principles and regularities of functioning of such principles and summarise information regarding the needed preconditions for applying alternative procedural order by paying particular attention to the legal facts, the procedural vestige of such facts and the means for establishing thereof ect.

The Doctoral Thesis is the first scientific study regarding the subject problematics within the national system of law. Formerly, application of the law norms and explaining the correctness thereof has been based in the opinions provided by the Supreme Court Senate of the Republic of Latvia. The conviction is based on those, which, as the response to the initiated polemics by the author, is reflected in the commentaries to the Civil Procedure Law.

Promocijas darba autors / Doctoral Thesis Author **Rolands Neilands**

Darba zinātniskais vadītājs / Doctoral Thesis Supervisor:
asociētais profesors / associate professor *Dr. iur.* **Jānis Grasis**

Hipotēkas institūts un tā pilnveidošanas iespējas Latvijas tiesībās

Promocijas darbā autors pēta, analizē, kā arī izvirza savus priekšlikumus normatīvo aktu grozījumiem tādu hipotēkas problēmu jautājumu risināšanai, kas līdz šim nav atrisināti, proti:

- 1) fiktīvu darba līgumu, kuru mērķis ir apiet hipotēkas kreditoru, problēmas risinājumu;
- 2) kreditoru prasījumu noilguma problēmas risinājumu;
- 3) reālnastu arhaisma problēmas risinājumu;
- 4) bezregresa kredītu obligātas piedāvāšanas potenciālajiem kredītņēmējiem (patērētājiem) problēmas risinājumu;
- 5) trešo personu hipotēkas akcesoritātes problēmas risinājumu;
- 6) par trešās personas saistībām nodrošinātā kreditora prasījuma īstenošanas maksāt-spējas procesos problēmas risinājumu;
- 7) ieķīlātāja tiesību iepazīties ar informāciju par parādnieka parādu neesamības problēmas risinājumu.

Pētījuma mērķis ir sagatavot zinātnisku pamatojumu hipotēkas institūta stiprināšanai un problēmjaudājumu novēršanai normatīvo aktu grozījumu veidā.

Promocijas darbā tika veikta hipotēkas institūta vēsturiskās attīstības un saturiskā izpēte, veikts arī hipotēkas institūta salīdzinošais apskats ar ASV, kuru atsevišķos štatos pastāv bezregresa hipotekāro kredītu regulējums, kā arī analizētas tiesību doktrīnas saistībā ar hipotēkas institūtu.

Mortgage Institution and Possibilities of Improvement Thereof in the Latvian Law

In the Doctoral Thesis, the author researches, analyses, and lodges his own proposals for amendments to the law in order to resolve such issues that have not been resolved yet, namely:

- 1) solution of the problem caused by fictitious employment agreements aimed at circumventing mortgagees (hereinafter also interchangeably referred to as a “mortgage lenders”);
- 2) solution of the problem with limitation period of creditors’ claims;

- 3) solution of the problem with archaic nature of real burdens;
- 4) solution of the problem with the mandatory requirement to offer non-recourse loans to potential borrowers (consumers);
- 5) solution of the problem with accessoriness of a third-party mortgage;
- 6) solution of the problem with enforcement of a claim of a lender (hereinafter interchangeably also referred to as a “creditor”) secured by third-party obligations in insolvency proceedings;
- 7) solution of the problem with absence of right of the pledgor to review information about the debtor’s debts.

The author suggests an innovative solution for majority of issues listed above. Moreover, the Thesis is not only one of the latest researches in legal science, but also the only scientific research currently which focuses on the mortgage institution and related issues in an in-depth and complex manner.

The objective of the research is to prepare a scientific justification for strengthening of the mortgage institution and prevention of issues in a form of amendments to the laws and regulations. During the research, analysis of the legal doctrine in the light of mortgage institution and of the case law in matters related to mortgages was made. The Doctoral Thesis performed a comparative study of the mortgage institution in the USA, where legal framework of non-recourse mortgages exists in individual states as well as the study of the mortgage institution in terms of its contents.

2019. gads

Promocijas darba autors / Doctoral Thesis Author **Juris Stukāns**

Darba zinātniskais vadītājs / Doctoral Thesis Supervisor:
profesors / professor *Dr. iur.* **Andrejs Vilks**

Mantas atzīšanas par noziedzīgi iegūtu tiesiskais regulējums un tā piemērošanas problemātika

Promocijas darba mērķis ir mantas atzīšanas par noziedzīgi iegūtu teorētiskās izpratnes un nozīmes izpēte krimināltiesiskajās attiecībās, izvirzot priekšlikumus krimināltiesiskā regulējuma pilnveidošanai un noteicot procesa par noziedzīgi iegūtu mantu attīstības virzienus.

Pētījumā ir izpētīts un teorētiski novērtēts noziedzīgi iegūtas mantas krimināltiesiskā regulējuma saturs, analizēts atsevišķu Eiropas Savienības dalībvalstu tiesiskais regulējums, veikta procesa par noziedzīgi iegūtu mantu īpatnībām izpēte un noskaidroti problēmaspekti krimināltiesiskajā regulējumā, kā arī izziņātas procesā par noziedzīgi iegūtu mantu iesaistīto personu tiesības, pienākumi un iespējas īstenot savas intereses. Veikta arī starptautiskās sadarbības aspektu analīze par noziedzīgi iegūtas mantas aprites apkarošanu.

Darbā paveiktais tiesību normas piemērotājam un arī jebkurai personai dod praktisku iespēju visaptveroši un pilnīgi izprast tiesību institūta – noziedzīgi iegūtas mantas – būtību un saturu, tikt skaidrībā par tiesību normu jēgu un piemērošanas aspektiem, vispusīgi izprast procesā par noziedzīgi iegūtu mantu iesaistīto personu tiesības un iespējas īstenot savas intereses. Tiesību normu piemērotājam dod iespēju vienādos juridiskos un faktiskos apstākļos nodrošināt

vienveidīgu tiesību normu piemērošanu un atšķirīgu attieksmi atšķirīgos apstākļos. Darbā paveiktais jebkurai personai nodrošina iespēju izzināt un aizstāvēt Latvijas Republikas Satversmē garantētās cilvēka pamattiesības, to skaitā tiesības zināt savas tiesības, tiesības aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā.

Legal Framework for Recognising Property as Criminally Acquired and the Issues Related to it

The aim of the Doctoral Thesis is to research theoretical understanding and significance of the recognition of property as criminally acquired during an investigation in criminal law relations, offering propositions for the improvement of the criminal law framework and development of the proceedings regarding criminally acquired property.

To achieve the aim of the Doctoral Thesis, the following tasks were set: to research and theoretically evaluate the criminal law framework related to criminally acquired property and to analyse the legal framework of individual EU Member States, as well as to research peculiarities of proceedings regarding criminally acquired property and to find out the challenges of the criminal law framework. Besides, the research and analysis of the rights, obligations and opportunities for realising the interests of persons involved in the proceedings regarding criminally acquired property were made.

The work accomplished provides practical possibilities for the person implementing the law as well as for any person to comprehensively and fully understand the essence and content of the legal concept of criminally acquired property, to clearly understand the meaning and implementation aspects of the legal provisions, and to comprehensively understand the rights and possibilities for realising interests of persons involved in the proceedings regarding criminally acquired property. To the person who implements the law - the opportunity to ensure a uniform application of legal provisions under the same legal and factual circumstances and different treatment in different circumstances. The accomplished work provides anyone with the opportunity to discover and defend the fundamental rights of a person guaranteed in the Constitution of the Republic of Latvia, including the right to know their rights, the rights to defend their rights and legitimate interests in a fair trial.

Promocijas darba autors / Doctoral Thesis Author **Lauris Bočs**

Darba zinātniskais vadītājs / Doctoral Thesis Supervisor:

asociētais profesors / associate professor *Dr. iur.* **Jānis Grasis**

Eiropas Savienības finanšu sektora tiesiskais regulējums: problēmas un iespējamie risinājumi

Promocijas darba mērķis ir noskaidrot Eiropas Savienības finanšu sektora tiesiskā regulējuma aktuālo sistēmisko saturu, nosakot tā nepilnības un juridiskās risinājuma iespējas. Hipotēze: Eiropas Savienības finanšu sektora tiesiskā regulējuma pārmaiņās pārmantotā inflacionāra monetārā likumdošana aizskar sabiedrības vairākuma īpašumtiesības bez konstitucionāli nostiprinātas nepieciešamības.

Galvenie pētījuma uzdevumi ir skaidrot Eiropas Savienības finanšu sektora attīstību, subjektus un jēdzienu saturu Eiropas tiesību sistēmā, identificējot arī dominējošos tiesību institūtus; veikt monetārās politikas salīdzinošo apskatu par publiski tiesisko attiecību ietekmi uz privāttiesiskām attiecībām un otrādi; kā arī izpētīt uzraugošo institūciju atbildību un Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Eiropas Savienības Tiesas praksi finanšu interešu un īpašumtiesību aizsardzībā. Promocijas darbā ir analizētas arī nacionālās likumdošanas iespējas finanšu sektora tiesiskā regulējuma veidošanai Eiropas Savienības kopējā tiesību sistēmā, identificēti problēmjautājumi un izvirzīti priekšlikumi to novēršanai, norādot uz iespējamiem vadmotīviem turpmāko normatīvo aktu izstrādē.

Ievērojot finanšu sektora plašo raksturu, šis pētījums dod fundamentālu ieskatu tikai būtiskākajos un sabiedrībai visaktuālākajos jautājumos, proti, tiek izvērtētas pēdējās izmaiņas kredītu, apdrošināšanas un ieguldījumu darījumu tiesību tvērumā, noteikti uzsvāri un vispārēji aprakstīti subjekti. Savukārt prakses izklāsts aptver tiesu praksē nostiprinātos īpašumtiesību aizsardzības aspektus, kas ietilpst finanšu sektora pārvaldībā.

Legal Regulation of the European Union's Financial Sector: Problems and Possible Solutions

The aim of the Doctoral Thesis is to clarify the topical systemic content of the legal framework of the financial sector of the European Union, identifying its shortcomings and any possibilities for legal solutions. Hypothesis: the inheritance of inflationary monetary policy within the changes of the regulatory enactments of the financial sector of the European Union infringe on property rights of the majority of society without constitutional necessity.

Following objectives are set: to clarify the development of the financial sector in the European Union, as well as the content of the participants and concepts of the European system of law by identifying the dominant legal institutes and to compare the impact of public-legal relationships existing in the European Union's monetary policy and the private financial sector on private-law relationships and vice versa. As well as to investigate the accountability of supervisory authorities as well as the case-law of the European Court of Human Rights and the European Union regarding the protection of financial interests and property rights. Analysis of the means available to national legislators for creating a legal framework for the financial sector within the common legal system of the European Union was made and shortcomings and advance solutions suggestions pointing out possible guiding principles for future regulatory enactments were identified.

Given the wide-ranging nature of the financial sector, this study provides a fundamental insight into only the most essential and most relevant issues for society, namely, the latest developments and the scope of credit, insurance and investment business rights are explored, emphasis and generally described subjects are identified. Whereas, the presentation of legal practice covers court-established protection aspects of property rights that are part of the management of the financial sector.